

Çingiz Salmanov

**QUBADLININ
YER-YURD ADLARI**
(Mononimləri)

Sumqayıt - 2015

Rəyçilər:

1. Şirxan Dadaş oğlu Səlimov

Tarix elmləri doktoru, professor

2. İsmayıl Aydın oğlu Ağayev

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Elmi redaktor:

Etibar Talıblı

Filologiya elmlər namizədi, folklorşünas

Redaktor:

Sevinc Çərkəz qızı Məmmədova

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Bu kitab qədim Qubadlı ellərinin tarixi, coğrafiyası, etnoqrafiyası, dil tarixini əks etdirən toponimlərdən bəhs edir.

Qubadlı torpaqlarını gəzmiş xalqın yaddaşında yaşayan yer-yurd adları informatorlardan toplanmış, onların elmi-lingvistik və etimoloji təhlili verilmişdir.

Kitabın qiymətli cəhətlərindən biri də odur ki, indiyədək Qubadlı rayonunda tədqiqat obyektı olmayan toponimlər ilk dəfə olaraq elmi-nəzəri baxımdan ərazilərin tarixi, coğrafiyası ilə bağlı şəkildə araşdırılır, müqayisəli toponimlər, başqa ərazidə olan oxşar toponimlərin arealları sənədlər əsasında göstərilir. Tayfa adlarının, qədim yurd yerlərinin əsərin içərisində verilməsi onun dəyərini qat-qat artırır.

Çingiz Salmanov

QUBADLININ YER-YURD ADLARI (mononimləri)

Sumqayıt «Azəri» nəşriyyatı– 2015, 264 səhifə.

$D \frac{525000 - 392}{442 - 09} M$

© «Azəri» nəşriyyatı, 2015

Biz tarixi keçmişimizə nəzər salarkən ulu babalarımızın yaratdığı və indiyə qədər yaşayan abidələrlə, qalalarla, şəhərlərlə, heykəllərlə, yollarla yaradılan hər şeylə fəxr edir və bunları yaradanları daim xatırlayır, onlara öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Heydər Əliyev
Dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri

MÜƏLLİFDƏN

Hörmətli oxucular! İxtiyarınıza veriləcək bu kitabda Qubadlının hər bir kəndi və bütövlükdə Qubadlıda olan yer-yurd adları haqqında məlumatlar verilmişdir.

Yer adları tarixin yaddaş kitabıdır. Bu kitabın yarpaqlarında Qubadlı elinin keçmişi, ağrı dolu, sevinc dolu yaşantısı, günü-güzəranı yaşayır.

Qədim yurd adlarımızı öyrəndikcə elimizin yüz illər arxada qalmış keçmişi öz gizlincini açır, hər şey aydınlaşır, durulur...

Babalarımızdan bizlərə nə qalıbsa, onlar əzizdir, toxunulmazdır, o qalanlar tarixdən gələn səslərə sevgi dolu bağlılıqdır.

İnsan qəriblikdə yaşayıb yaşa dolduqca doğulub boya-başa çatdığı ata-baba yurdu, gəzdiyi dağlar, dərələr, meşələr, suyundan içdiyi buz bulaqlar onun üçün əlçatmaz xatirələrin zirvəsindən daha əziz görünür.

Əzəmətindən güc aldığımız uca dağlarımız, bizə layla çalan Həkərimiz, Bərgüşadımız, nəfəsini bizlərə verən yaşıl ormanlarımız, illər boyu düşmənlərinə baş əyməyən qalalarımız indi düşmənin tapdağı altında inildəyir, bizlərdən imdad gözləyir.

Qubadlı Zəngəzurda, eləcə də bütöv Azərbaycanda özünəməxsus füsunkarlığı ilə seçilən, son dərəcədə gözəl olan bir ərazidir. Onu deyim ki,

ərəzidə yaşayan insanlar ilə bu yerlərin təbiəti birbirlərini tamamlayır. Həm də bu bölgə özünün qədim tarixi abidələri, saf və mərd insanları ilə daima diqqəti cəlb etmişdir.

Qubadlı torpaqlarına daxil olarkən Zılanlının, Mahruzlunun Gəyən düzləri, Xanlıq aşırımından aşanda isə göz qabağına gələn Hərtiz, Səngər dağının insanı heyran edən mənzərələri açılırdı.

Düşünürdün ki, görəsən, hansı qüvvə bu dağları bir yerə toplayıb, səliqə ilə sıralayıb? Rayona doğru burulanda Səlk dağının, Kəpəz dağının üstündə göy dumana bürünmüş zirvənin ətəyində Cibikli, Anabat, Seytas meşələri görünürdü və gələn hər kəsi özünə səsləyirdi.

Həkərinin və Bərgüşadın sahillərinə baxanda bağlı-bağatlı kəndlərimiz göz oxşayırdı. Sıldırımli qayaların üstündəki İstehkam qalalarımız, Qaçaq Nəbinin, Qaçaq Həcərin, Qaçaq Qabilin, Qaçaq Lətifin sığındıqları sərt qayalar, papaqlı daşlar, başı bəlalı camaatımızın sanki sığınacağı idi. Qubadlının təbiəti təzadlı və sərt olduğu kimi insanları da mərd, əyilməz və qətiyyətli idilər.

Kitabda başı min bir bəla çəkmiş insanların gördükləri işlər, dağıdılmış, xarabalığa çevrilmiş qədim yurd yerlərimiz haqqında məlumatlar toplanmışdır.

Kitabda Qubadlı rayonunun tarixi coğrafiyası, ərazi inzibati quruluşu, ərəzidə olmuş qədim kəndləri, dağları, dərələri, çayları, bulaqları, meşələri, düzləri haqqında məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Kitab 4 fəsil, 17 bölmədən ibarətdir. Kitabın bütün fəsilləri qiymətli mənbələr olan “İcmal dəftərləri”, “Müfəssəl dəftərlərdən” və digər mənbələrdən Qubadlının tarixinə istinad olunaraq yazılmışdır.

I Fəsil. Qubadlı Azərbaycanın qədim torpaqlarıdır mövzusu ilə başlayır. Təbriz xanlığı, Qaradağ xanlığı dövrlərindən başlayır. Qarabağ xanı Mehdiqulu xanın öz oğluna Xanlıq kəndi ərazisində saray tikdirməsi, əraziləri ona tapşırması, Sarıyataqlı Mustafa xana isə digər ərazilərin tapşırılması ilə sonluqlanır.

II Fəsil. Rayonun kəndlərinin adları və yerləşdiyi əraziləri verilmişdir.

III Fəsil. Oronimlərin adlarının necə yaranması, nəyə əsaslanaraq toponimləşməsi haqqında məlumatlar toplanmışdır.

IV Fəsil. Rayon ərazisində olan bulaqlar, çaylar, digər su mənbələri və onların ətrafında yaşayan tayfaların kimlər olduğu haqqında məlumatlar öz əksini tapır.

Kitabda Qubadlının zəngin mədəniyyəti, tarixi abidələri, mədəni-maarif müəssisələri, kənd təsərrüfatı, təbii ehtiyat mənbələri, yazıçıları, şairləri, alimləri, qəhrəman insanları haqqında məlumatlar da var.

Dünyanın bir çox tarixçi alimlərinin yazdıqları əsərlərə müraciət edilməklə erməni alimlərinin tarix boyu etdiyi saxtakarlıqların üzə çıxarılması, hətta

coğrafi ərazilərin bölgü prinsiplərinin hiyləgər şəkildə alt-üst edilməsi sübutlarla qələmə alınmışdır.

Bu günkü erməni torpaqlarının Azərbaycan əraziləri olması, onların hansı illərdə haradan gəlmələri və kimlərin onlara dayəlik etmələri haqqında tutarlı məlumatlar yazılmışdır.

Mən ümid edirəm ki, tarixi faktlara əsaslanan bu kitab oxucuların diqqətini cəlb edəcək.

Eyni zamanda vətənimizin bu dilbər guşəsinə, onun canlı tarixinə sahib çıxmaq istəyən, həyasızcasına “mənimdir” deyən ermənilərə tutarlı cavab olacaqdır.

Onu qeyd edirəm ki, Qubadlı oronimlərinin, oykonimlərinin, hidronimlərinin hamısını yazmaq üçün daha böyük kitablar yazmaq lazımdır. Bu yazılanlar kifayət deyildir. Qubadlının yer-yurd adlarını yazarkən heç bir yad, hibrit toponimə rast gəlinmədi. Eşitdiklərimiz, bildiklərimiz hamısı türk mənşəlidir.

“Kitabi - Dədə Qorqud” la bağlı toponimlərə rast gəldikdə, həqiqətən, müəyyən olunur ki, Qazan xanın Qubadlı, Ordubad, Qafan ərazilərində olan yaylaqlarda olması, yaşaması ilə bağlı sübuta heç bir ehtiyac qalmır. Qazan dağ, Qazan gəldi, Qazan Zəmi, Qazan təpə, Qazan dərə, Aladağ, Alagöz, Aladin, Alaquc, Alaquş, Qaraquş toponimlərinin olması buna tam əsas verir.

Daşdan yonulmuş qoç heykəllər, Sandıq qəbir-lər, daş kitabələr sübut edir ki, mən türkə məxsusam.

Eyniadlı tarixi abidələri digər rayonlarımızda da görmək mümkündür.

Kitabda Qaraqoyunlu, Tatar, Saraxatun düzü, Anabat meşəsi adlarının olması ərazinin kimlər tərəfindən idarə olunmasının əsas sübutudur.

Toponimlərin izahını verərkən ziddiyyətli məsələlər müqayisə edilmiş, rayon ərazilərini yaxşı tanıyan insanların məsləhətlərinə diqqət yetirilmiş, daha çox elmi, tarixi faktlara əsaslanmışdır.

80-dən çox yaşlı insanla görüşüb söhbətlər aparılmış, Qubadlı rayon İcra hakimiyyəti işçilərindən, ərazi dairə nümayəndəliklərindən bəzi sorğular alınmışdır.

Kitabda verilmiş oronimlərin hansı tərəfdə, neçə kilometrlikdə, oykonimin hansı istiqamətində yerləşməsinə çox diqqət yetirilmişdir. Çünki gələcək araşdırıcılara və gələcək nəsillərə o ərazilərin coğrafi yerləşməsinə müəyyənləşdirməyə köməklik edəcəkdir.

Bu kitabın ərsəyə gəlməsində köməyi olan bütün insanlara təşəkkürümü bildirərək, kitablarından istifadə etdiyim dünyasını dəyişmiş böyük ziyalılarımızın hamısına ulu Tanrıdan rəhmət diləyirəm .

SUMQAYIT DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN TARİX kafedrasının müəllimlərinə bu kitaba verdikləri məsləhətlərinə görə “çox sağ olun” - deyirəm.

**Ç. İ. Salmanovun təqdim etdiyi
"Qubadlının yer-yurd adları" adlı əsərinə**

R Ə Y

Ç.İ.Salmanovun «Qubadlının yer-yurd adları» adlı əsəri 264 səhifədə təqdim edilir, əsərdə 70 adda ədəbiyyata istinad olunub.

Son dövrlərdə Azərbaycan onomastikasının öyrənilməsinə maraq xeyli artmışdır. Ona görə ki, özünüdərkətmə və müstəqilliyimizin genişləndiyi bir dövrdə xalqımızın soykökünü, onun məşğuliyyətini, iqtisadi- siyasi həyatını, tarix və məşğuliyyətini, təbiət qüvvələrinə qarşı mübarizəsini, morfologiyasını, etnoqrafiyasını, eləcə də tarixi- coğrafi mövqeyini, miqrasiyasını və yayılma areallarını öyrənməkdə onomastik vahidlərin çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Uzun müddət məsələyə birtərəfli baxıldığından onomastik vahidlər xüsusi toponimlər, tarix-şünaslığın, coğrafiyaşünaslığın tərkib hissəsi kimi öyrənilməmişdir. Hal-hazırda bu dolaşıqlığın aradan qaldırılmasında onomastikanın dilçiliyin bir bölməsi olması fikri daha geniş yayılmışdır.

Toponimlər, xüsusi adlar, dialekt və şivələrin öyrənilməsi baxımından da əvəzsiz mənbədir. Çünki qədim dialekt, şivə xüsusiyyətləri ümumi dialektik sözlərdən çox tayfa, qəbilə, şəxs adla-

rında özünü göstərir, çünki tayfa adları mühüm mənbə sayılır.

Məlumdur ki, fərdi adların yaranmasında xalq iştirak edir. Bu adlar həyatdan, insan arzusundan, insan təfəkküründən süzülüb gəlir.

Hər hansı xalq tərəfindən işlənən xüsusi toponimlərdə insanın bioloji təbiəti, antropoloji xüsusiyyətləri, onomastikası xüsusi antroponomiyada özünü göstərir.

Ç.İ.Salmanov tərəfindən toplanmış zəngin toponomik materiallar, tarixi, elmi- nəzəri mənbələr əsasında yazılmış bu əsər özünün tədqiqat metodu və üsullar yeniliyi və orijinallığı ilə fərqlənən araşdırmalardandır.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Ç.İ.Salmanovu bu işə sövq etdirən ilk növbədə onun milli təəsübkeşliyi, vətənə, yurda bağlılığı, vətəndaşlıq borcu olmuşdur.

Bu əsəri yazmaqla o, xalqının əsl ziyalı oğlu kimi hərəkət etmişdir.

Təbii ki, təqdim olunan əlyazmada mübahisəli, qaranlıq məsələlər də var. Ümid edirik ki, müəllif gələcək tədqiqatlarında bu məsələlərə yenidən baxacaq və onları aradan qaldıracaqdır.

Ümidvarıq ki, yüksək elmi potensiala və bacarığa malik olan Ç.İ.Salmanov bu sahədə olan araşdırmalarını davam etdirəcəkdir. Qubadlıda,

eləcə də digər ərazilərdə olan toponimlərin bir-biri ilə əlaqələrini hərtərəfli, müasir onomastik-toponomik səviyyədə həllinə səy göstərəcəkdir. Bu yolda ona uğurlar diləyirəm.

Qeyd olunanlara əsaslanaraq, Ç.İ.Salmanovun "Qubadlının yer-yurd adları" əlyazmasının kitab şəklində nəşr olunmasını məqsəduyğun sayıram.

**Sumqayıt Dövlət Universitetinin
Avropa və Amerika Ölkələrinin Yeni və
Ən Yeni Tarixi kafedrasının müdiri,
tarix elmləri doktoru, prof. Ş.D.Səlimov**

**Tarix və Coğrafiya fakültəsinin
elmi katibi, dos. Cavid Məmiyev**

Ç. İ. Salmanovun təqdim etdiyi “Qubadlının yer- yurd adları” adlı əsərinə

R Ə Y

Ç.İ.Salmanovun «Qubadlının yer-yurd adları» adlı əsəri 264 səhifədə təqdim edilir, əsərdə 70 adda ədəbiyyata istinad olunub.

Qubadlı Azərbaycanın qədim yaşayış məskəni olmaqla bərabər, onun mərd qalası və qəhrəman oğulları ilə seçilən bölgələrindən biridir.

Qədim oğuz- türk yurdu olan Qubadlı rayonu çoxsaylı tarixi abidələr və yaşayış məskənləri ilə zəngindir. Bunların içərisində qədim qəbiristanlıqlar, mağaralar, məbədlər, qalalar, tağlı körpülər yer tutur.

Qubadlı rayonunun qədim, zəngin tarixi abidələri, ölkəmizdə və onun hüdudlarından xaricdə məşhur olan ziyalıları, bütün tarixi dövrlərdə qurub yaradan istedadlı övladları, xüsusilə, 1993-cü ilin avqustunda erməni quldurları tərəfindən rayon ərazisinin işğalı və işğalçılara qarşı aparılan qəhrəmanlıq mübarizəsi hər bir yaradıcı insan üçün, o cümlədən, tarixçi alimlərdən ötrü hər zaman aktual axtarış mövzudur.

Məhz bu amillər Azərbaycanın ayrılmaz parçası olan Qubadlı bölgəsinin keçmişi, dünəni və bu günü haqqında tarixi gerçəklikləri elmi əsaslarla əks etdirən tədqiqat əsərinin yazılması və nəşr olunmasını zəruri edir.

*Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu Sumqayıt filialının
«Ana dili və onun tədrisi metodikası» kafedrasının müdiri,
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru İ.A.Ağayev*

Çingiz müəllim, bütövlükdə oxudum. Çox xoşuma gəldi. Adları dəqiqləşdir. Bəzi əlavələr etdim, onlara baxın. Çox gözəl bir kitab olacaq.

Hörmətlə: Razim Əliyev

Əzizim, Çingiz müəllim, gördüyün işlər təqdirəlayiqdir. Doğulduğun kəndin tarixini yazdın, çox yaxşı, Qubadlının söz tarixini yazırsan, çox əla! Ağır işdir, çox əziyyət çəkmişən, bir çox mənbələrə baxmışan, çox material toplamışan.

Hörmətlə: Ədalət Əsədov

Hörmətli Çingiz müəllim, əlyazma ilə tanış oldum. Çox böyük zəhmət çəkmişiniz. Vətən sevgisi, yurd yanğısı, torpaq həsrəti ilə yaxşı bir kitab yazmışınız. Xoşuma gəldi. Məni Cənnət misallı o yerlərə apardınız.

Əlyazmanın bəzi yerlərində düzəlişlər və əlavələr etdim. Düşünürəm ki, kitabı genişləndirmək və yaxşı- yaxşı cilalamaq lazımdır. Gözdən yayınan nə qədər təkrar varsa, kitabdan çıxarmaq, yer adlarını, dağ, çay, bulaq, meşə, tala, yal, yamac, dərə və s. adları əlifba sırası ilə düzmək çox yaxşı olardı. Bu, elə bilirəm ki, dağınıqlığı aradan qaldırar. Uğur olsun!

Hörmətlə: Sabir Yaqub

I FƏSİL QUBADLI QƏDİM AZƏRBAYCAN TORPAĞIDIR

Qubadlı azərbaycanlıların ən qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Bu ərazidə elə bir daş, qaya, oba, yurd, bulaq, dağ yoxdur ki, oradan qubadlıların səsi gəlməsin. Kəndlərin hər birində camaatımızın izi, nişanəsi var, onlar ulu keçmişlərdən üzü bu yana zamanın yaxşı-yamanından keçərək dövrümüzə gəlib çatmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, yaşı neçə əsr və minillərlə ölçülən Qubadlı toponimlərinin yaranma və formalaşma tarixi Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dilinin təşəkkül tapma tarixi ilə sıx bağlıdır.

Elə buna görə də xüsusi adların ən maraqlı hissəsini təşkil edən coğrafi adların region üzrə hərtərəfli və sistemli şəkildə tarixi mənbə və faktlar əsasında öyrənilməsinin çox böyük elmi və siyasi əhəmiyyəti vardır. Bu gün Azərbaycan dövlətinin bu məsələyə dövlət əhəmiyyətli bir məsələ kimi baxması da bununla əlaqədardır.

Azərbaycan xalqının Qafqazda yerləşməsi, yayılma areallarını, qədim dövrlərin tarixini bizlərə öyrədən toponimlərdir. Çünki onlar göstərilən hər hansı tarixi özündə daha dəqiq, daha qabarıq əks etdirən

abidələrdən olub, orada yaşayanların dəyərli məlumatlarını nəsillərdən nəsillərə ötürüb.

Son dövrlər özünüdərkini güclənməsi və müstəqilliyimizin daha da möhkəmlənməsi Azərbaycanın onomastikasının öyrənilməsinə marağı xeyli artırmışdır. Çünki ölkəmizin digər rayonları kimi, bizim rayonumuzun da məşğuliyətini, iqtisadi-siyasi həyatını, soykökünü, tarixini, mədəniyyətini, digər təsirlərə məruz qalmalarını gələcək nəsillərimizə çatdırmağımızın çox böyük əhəmiyyəti vardır. Bu mənada xüsusi yer adlarını—bulaqları, çayları, daşları, dərələri, onların adlarının necə yaranmasını, tayfa, qəbilə, şəxsi adları özündə necə qoruyub saxlanmasını tədqiq etmək zərurəti vardır.

Azərbaycanın görkəmli dilçi alimi Ə. Dəmirçizadə yer və tayfa adlarını həmin yerin tarixini öyrənmək üçün çox mühüm mənbə sayırdı.

Rayonun toponimikasını yazarkən aşağıda qeyd olunan üç mühüm tədqiqat obyektinə diqqət yetirilmişdir:

1. Oykonomilər (yaşayış məskənlərinin adları)
2. Oronimlər (daşlar, dərələr, çöllər və s.)
3. Hidronimlər (çay, göl, bulaqlar və s.)

Rayonumuzda olan hər bir ad tarixdir. Toponimlər isə bu tarixin güzgüsüdür. Adlar həmin yer-yurdun hansı xalqa məxsus olduğunu, bu yerləri bizlərə kimin qoyub getdiyini aydınca göstərir.

Təkbizbolunmaz faktdır ki, qoyulmuş və deyilmiş adlar hansı dildədirsə, o ərazi həmin dildə danışan xalqın tarixi ərazisidir. Toponim torpağın dilidir, özündə olan sirləri bizlərə açıb danışır.

Azərbaycan səyyahı Hacı Zeynalabdin Şirvani Azərbaycanın və gəzdiyi digər yerlərin adlarını kitablarında yazarkən Qubadlı ərazisindən bir çox yer adlarını da göstərmişdir (Göy qala, Quşçu düzü, Məmər məscidi). Xalqımızın böyük şair və alim oğlu A.Bakıxanov bir çox tayfa və yer adlarını izah edərək onların çox qiymətli mənbə olmasını belə yazırdı: “Nəinki əsrlər, hətta min illər belə ölkənin çox yerlərinin və tayfalarının adlarını məhv edə bilməmişdir. Əgər o yerin dağını, daşını, qəbrini tədqiq edirsənsə, o xalqın mənşəyini bilmiş olursan”.

Rayonumuzun əkin sahələrini, kənd təsərrüfatını, çaylarını, bulaqlarını, göllərini, orada yaşayan babalarımızı araşdırarkən o yerlərdə olan adlar xalqımızın həmin ərazilərdə qədim dövrdə yaşamaları və məşğuliyyətləri haqqında ətraflı məlumat verir.

Bu gün Ermənistan adlandırılan respublikanın Qafan və Gorus rayonu ərazilərində olan daşların, qayaların, meşələrin, bulaqların adını çəkəndə, doğrudan da, o ərazilərin vaxtilə Qubadlı bəylərinə mənsub olması bir daha sübut olunur. Məsələn, Kəpəz dağı, Ağbulaq kəndi, Şamsız kəndi, Qurdqalaq, Qotur su, Çay zəmi, Aləmşah, Çarıq dələn, Qala

boynu, Üçtəpə, Qazı göl, Mac, Yellicə, Qız oğlan, Gəlin qaya, Qızıldaş və başqaları.

Qədim oğuz türk yurdu olan Qubadlı ərazisi çoxsaylı tarixi abidələri və yaşayış məskənləri ilə zəngindir. Bunların içərisində qədim qəbristanlıqlar, mağaralar, məbədilər, qalalar, Tağlı körpülər, türbələr var ki, bunlar onun daha qədim olduğunu göstərir.

Qədim insanların – Qubad xanın, Hasan xanın, Fətəli xanın, Mustafa xanın, Sultan bəyin, Qorcu bəyin, İsgəndər bəyin, Behbud bəyin, Camal bəyin, Səlim bəyin, qəhrəman kişi və qadınların: Nəbinin, Həcərin, kişi Tavatın, Qaçaq Lətifin, Dəli Xanların, Əliyanlı Qəbilin yurdu-yuvası, bütün bunlar gələcək qubadlılara, o cümlədən, xalqımıza deyir ki, bu yurd mənim, sənin və gələcək nəsillərin əmanətidir.

XVII-XVIII əsrlərdə Səfəvilərin yaratdığı Təbriz Qarabağ xanlığının tərkibində ərazi idarəetmə xanlıqları, bəylikləri fəaliyyət göstərmişdir.

“Şirin bulaq” ətrafında olan ərazilər Qəmər xanın, Hərtiz ətrafında olan ərazilər Hasan xanın, Mədən dərəsi Öysan xanın və Fətəli xanın tabeliklərində olmuşdur.

Məmər kəndi ərazisində Xanlığın böyük iqamətgahı varmış.

Məmər kəndindən Dəmirçilər, Ucanüs-Novruzlara qədər ərazi Qəmər xana, Kaftarlıdan Qaralar,

Xocahan, Tatar, Ağalıya qədər ərazi Fətəli xana məxsus olub.

Kafan dərəsi, Xələc, Məmmədli, Korcalanlı, Novluya qədər olan ərazi Öysan xana tabe imiş. Öysan xan öz gücünü türk sultanlarından almış.

Adlarını çəkdiyimiz xanlıqlar ərazilərin qorunması, idarəedilməsini həyata keçirər, töycü və vergi yığılmasını təmin edərmiş.

Qubadlı ərazisində vaxtilə müdafiə məqsədi ilə tikilmiş gözətçi qalalar vardır. Çay zəmi dağının hündür yerində Qalacıq (Gözətçi qala), Xocamsaxlı ərazisində Qalacıq (Gözətçi qala), Qaralar kəndindəki istehkam qala, Əliquluuşağı kəndində üzbəüz iki istehkam qala. Göyercik kəndindəki Qalacıq. Əyin səngərinin hündür yerində qalacıq yeri. Yazı düzündə gözətçi qala Çardaxlı kəndi ərazisində gözətçi qala və başqaları buna misal ola bilər.

Tarixi mənbələrə görə, Qəmər xanla Fətəli xan arasında qız üstündə ədavət olmuş, bir-birinə qarşı ölüm-dirim savaşı aparmışlar. Bu vəziyyəti Öysan xan Türk sultanına məlumat vermiş, Sultan da zəif düşmüş xanlıqları özünə tabe etdirmişdir. (Ağalıdan Hərtiz dağına qədər).

Hərtizli Hasan xan Türklərə tabe olmaqla hökmranlıq etdiyi əraziyə Türkləri gətirmişdir. (Dəmirçi, Dondarlı ərazisində yerləşdirilir) Çərəli, Çınarlı Saldaş, Fərcan, Göyyal, Ballıqaya, Zor, Almalıq, Boy-

nəkər, Gödəkli, Qaraçəmən, Bəkdaş, Seyidlər, Şinher, Şabadin, Oxdar, Muncuqlu, Sirnək, Tışab, Şkao, Xustab, Sunik, Həyrək, Ördəkli və digər kəndlər Hasan xanın tabeliyində olmuşdur.

Deyilənə görə, Hasan xan kəndləri gəzərkən Hücanis adlı bir erməninin evində qalır. Onun gözəl qızı Hasmikə vurulur. Onunla evlənmək fikrinə düşür və evlənir. Hasmikdən bir oğlu olur.

Bundan sonra erməni töycüdən, vergidən azad olur. Xan oğlunun dayılarına əlavə torpaq mülkləri verir. Hasmik Hasan xanı ələ alır. Yaxın qohumlarından olan 5-6 erməni ailəsi yeni torpaq mülklərinə köçürlər. Kəndin adını da babalarının şərəfinə Hucanis qoyurlar. Hasan xan on koma tikdirib erməni qohumlarına verir. Bu minvalla neçə-neçə erməni kəndi yaranıb.

(“Azərbaycan tarixi” Rəşid bəy İsmayılov 1923).

Farslar sadaladığımız yerlərdə sərhədləri möhkəmləndirirlər və bu ərazidə olan ermənilərdən istifadə etməklə Öysən xanın üzərinə hücum edirlər. Ermənilər xanı tuturlar. Ona olmazın işgəncəsin verib, dar ağacından asırlar.

Öysən xanın anası Məryəm xanım bu qisası almaq üçün çox fikirləşir, Qarsa gedir. Orada müəyyən tədbirlər hazırlayıb nəvəsi Fətəli xanın rəhbərlik etdiyi böyük ordu ilə geri dönür. Yazılanlara görə,

40 gün döyüş gedir, qısas alınır. Farsların və ermənilərin birliyi məhv olur.

XVIII əsrin əvvəlləri farslar Zəngəzurdan Türkləri uzaq salmaqdan ötrü min cür hiylə qururlar. Həmin ərazilərə ermənilər köçürülür. Xanlıqlar təhlükəni görsələr də özlərindən sovuşdura bilmirlər. Tədricən ərazilər hissə-hissə Təbriz və Qarabağ xanlıqlarının tabeliyinə keçir.

Bu dövrdə də ermənilərin bu ərazilərə köçürülməsi davam etdirilir.

Təbriz xanlığı zəifləyərək Qaradağ xanlığına tabe etdirilir.

Qubadlı ərazilərinə həmin illər ərzində Qaradağlı əhali daha çox köçürülmüşdür. Bu gün rayonumuzun kəndlərində Qaradağdan gəlib məskunlaşanlar çoxluq təşkil edir.

Xanlıq kəndi Qarabağ nümayəndəliyinin oturduqları mərkəz olub. Qarabağ xanı öz oğlunu Xanlıq kəndinə, Sarıyataqlı Mustafa xanı isə Sarıyataqdan Gürcülüyə qədər əraziyə nümayəndə seçib.

Təsadüfi deyildir ki, müxtəlif zorakılıq müharibə məcburiyyət nəticəsində öz doğma yurdundan qaçqın, köçkün düşən şəxslər öz doğma yurdu adını yaşatmağa çalışır, hətta ulu şəxş və tayfa adlarına görə öz yurdu adını şərəfini qorumağa çalışır. Bu gün rayonumuzun işğalı hər birimizi düşündürür. Nə etməli fikrini ortaya qoyur.

I.1. Qubadlı rayonunun coğrafiyası, mövqeyi, yaranma və inkişaf tarixi

Kiçik Qafqazın cənub-qərbində, Qarabağ yaylasının ətəklərində yerləşən Qubadlı torpağının tarixi çox qədimdir. Qubadlının adı bir mənbəyə (“Coğrafi adlar” Azərneşr, 1982) əsasən, dörd əsr bundan əvvəl yaranmışdır: “Qubadlı XVI əsrin sonunda Azərbaycana köçmüş Səlcuq türklərinə mənsub Qubad nəslinin adını daşıyır”. Əgər sirli tariximizin hikmətli baxışlarını duyub aşağıda qeyd olunan daş əsərlərin daş səhifələrini oxuya bilsəydik, Qubadlının daha qədimliyini öyrənmiş olardıq.

Gavur dərəsindəki mağara ibadətqah IV, Muradxanlı kəndindəki Qalalı, Əliquluşağı kəndindəki Göy qala abidələri V, Xələc kəndindəki məscid VII, Yazı düzündəki Cavanşir türbəsi, Dəmirçilər kəndindəki iki türbə XIV, Gürcülü kəndindəki türbə XVII, Məmmədli kəndindəki məscid XVII, Xocamsaxlı kəndindəki türbə XVIII yüzilliklərdən xəbər verir. Əliquluşağı kəndindəki mağara–ibadətqah, Xocamsaxlı kəndindəki qala, Seytas və Cibikli kəndindəki Anabat və bir çox əfsanəvi abidələr (Oğlan-qız qayası, Sınıq körpü və s.) kim bilir, bəlkə də, daha qədim dövrlərin yadigarlarıdır.

Qubadlı şəhəri 1930-cu ildən rayon mərkəzidir. Kiçik Qafqaz vilayəti geoloji inkişafı ilə Böyük Qafqazdan çox fərqlənir. Uzun geoloji dövr ərzində Kiçik Qafqazda intensiv vulkan fəaliyyəti olmuşdur. Məhz ona görə də respublikamızın digər sahələrindən fərqli olaraq vulkanın süxurları burada geniş əraziləri əhatə edir. Bu süxurlar Paleozoy erasının Yura və Tabaşir dövrlərinə aiddir. Qubadlı rayonunun bir çox yerlərindən tabaşir çıxarılır. Respublikamızın ayrı-ayrı rayonlarının tabaşirə böyük ehtiyacı var.

Qubadlı bir çox faydalı qazıntıları ilə zəngindir. Hacılı məhəlləsində daş karxanasının alt laylarında çox zəngin travertin yatağı vardır. Azərbaycanda travertin ancaq Naxçıvan Muxtar Respublikasında olan yataqdan çıxarılır. Saldaş-Fərcan zonasında qızıl yatağı vardır.

Rayonun Qədili kəndi ətrafında böyük əqiq ehtiyatı müəyyən edilmişdir. Əqiqdən sənayenin ayrı-ayrı sahələrində istifadə edilir. Xüsusilə, qol və cib saatlarının daşını əqiqdən hazırlayırlar.

Rayonun bir çox yerlərində yerli əhəmiyyətli mineral bulaqları, müalicə suları vardır. (Kitabda olan “Qısıraq” bulağı haqqındakı yazıya bax).

Kiçik Qafqaz dağlarında Qarabağ vulkanik yaylası müstəsna olmaqla, dağətəyi düzənliklərdən yük-

sək dağlara doğru qalxdıqca süxurların geoloji yaşı artır. Dağətəyi düzənliklər və dağarası çökəkliklər, əsasən, dördüncü dövrün alhivial çöküntülərindən, dağlıq ərazilər isə, əsasən, üçüncü dövrün Mezazoyun əhəng daşlarından, şistlərindən, intruziv süxurlarından təşkil olunmuşdur. Kiçik Qafqaz vilayəti fəal zəlzələ zonasıdır. Hazırda da burada güclü zəlzələlər baş verir.

Rayon Arazboyu düzənliklərin Şimal-qərb istiqamətində dəniz səviyyəsindən 200 m-dən – 2100 m-ə qədər hündürlükdə yerləşir. Ərazisinin ən hündür zirvəsi Topağacdır 2010 metr. Relyefin formalaşması Kaynazoy geoloji eraya təsadüf edir. Rayonun ərazisindən keçən çayların sahil boyunca düzənliklər olması ilə bərabər geniş ərazini əhatə edən Yazı düzü, Gəyən düzü kimi böyük əkin sahələri vardır. Dağlıq ərazilər Mezazoyun əhəng daşlarından, sistlərdən, qum daşlarından, düzənlik və dağətəyi zonalar isə Kaynazoy dövrü çöküntülərdən təşkil olunmuşdur. Rayonun qışı bir qədər yağıntılı, yayı quru və isti keçir – mülayim isti iqlim hakimdir. Havanın orta temperaturu 10-14 dərəcə selsi, yağın-tilarının miqdarı isə 300-500 mm-dir.

Rayonun böyük Həkəri və Bərgüşad çayları, əsasən, yağış, qrunut və yeraltı sularla qidalanırlar. Bunlardan başqa, rayonun ərazisində Həkəri və Bər-

güşad çaylarına tökülən kiçik çaylar–Ağaçay, Xallava, Dovudlu, Xaçgədik və Kiçik Həkəri çayları vardır.

Həkəri çayı öz başlanğıcını Laçın rayonu ərazisindən, Minkəndin gur - şəffaf və bolsulu bulaqlarından alır. Çayın başlanğıcında İstisu, Turşsu bulaqları da vardır. Azərbaycan çayları içərisində ən təmiz suyu olan Həkəri çayıdır. Vaxtilə Bakıya su gətirmək məsələsi olduğu illərdə Həkəri çayının suyunun gətirilməsini daha məqsədəuyğun hesab edirdilər. Lakin çox uzaq olduğundan və Bakıya da tezliklə su gətirmək lazım olduğundan həmin planı dəyişdirib Kür çayından boru vasitəsi ilə su çəkilməmişdir. Rayonun ərazisindən keçən ikinci çay Bərgüşad çayıdır ki, uzunluğu 180 km-ə yaxındır. Bərgüşad çayı Ermənistan ərazisindən, Bazarçay deyilən yaşayış məntəqəsi ətrafındakı dağlardan başlayır.

İlkin olaraq bu çay mənbəyini götürdüyü Bazarçay yaşayış məntəqəsinin adı ilə əlaqədar adlanır. O, Urud kəndinə qədər Bazarçay kimi tanınır. Qubadlı rayonu ərazisində Bərgüşad adlanır. Çayın Dəliçay, Şəki çay, Sisyançay, Taxtakörpü çay, Daşlı dərə çayı, Bəxtiyarlı çayı, Ağa çayı adlı qolları var. İlin yaz aylarından havanın istiləşməsi nəticəsində, qarların əriməsi və güclü yağışların, yəni bərk

gürşad düşdüyünün nəticəsində çay həddən çox artıb – çoxalır.

İstər Bərgüşad çayı, istərsə də Həkəri çaylarının sularından geniş əkin sahələrinin suvarılmasında istifadə olunur.

Əvvəllər Bərgüşad çayı sahilində yaşayış məntəqələrinin əhalisi həmin sulardan içim suyu kimi istifadə edirdilər. Lakin sonradan Sisyan rayonu ərazisində olan Dəstəyirdə çıxarılan qazıntıların, zəhərli maddələrin ermənilər tərəfindən çaya axıdıldığından, həmin suların (çayda olan) içim suyu kimi istifadəsi mümkünsüz olmuşdur.

Qubadlı kəndi XIX əsrin birinci yarısında çayın sağ sahilində, Dəf düzü deyilən yerdə quzey hissəsində olub. Onların əkin sahəsinin çox hissəsi isə çayın sol sahilində olmuşdur. Körpü olmadığına görə, çayın daşqın vaxtında becərmə apara bilmədiklərindən sol sahilə köçüb kənd salmışlar.

Çayın sağ sahilində Dəf düzü deyilən yerdə barama qurdu bəsləyib məhsul (ipək) almışlar. Ona görə də həmin yerə Dəf düzü deyilir. Həmin yerin yaxınlığında böyük sahə tutan tut bağı var. Bağın içərisində də barama saxlanan dəflər var idi. Bizim yerli etnologiyada ona dəf, bir qədər balacasına isə dəfcə deyilir.

Qubadlı rayonu Ermənistanın Qafan, Gorus rayonları ilə 82 km məsafədə həmsərhəddir.

1882-ci ildə Qubadlıda ilk realnı məktəbi açılıb. Sonradan bu məktəbə onu təşkil edən Həsən bəyin məktəbi deyilmişdir. Məktəbin 1984-cü ildə 100 illiyi, 1996-cı ildə isə Sumqayıtda 115 illiyi çox geniş qeyd olunmuşdur.

Qubadlı şəhərində çayın hər iki sahilində, yüksək mərtəbəli binalar, məktəblər, mədəniyyət ocaqları, parklar var, hər iki sahilini bir-biri ilə əlaqələndirən çox möhkəm bünövrəli körpülər tikilmişdir. Bu mənada Qubadlını Macarıstanın paytaxtı kiçik Budapeşt şəhərinə bənzətmək olar. Qubadlıda olan asfalt döşənməmiş küçələr, səkilərin hər iki tərəfindəki yaşıllıqlar, gecələr elektrik işığının parlaqlığı şəhərə xüsusi gözəllik verirdi.

Böyük fransız yazıçısı Aleksandr Düma “Qafqaz səfəri” əsərində yazır “...Bu xalq vaxtilə müzəffər olmuş, ürəyində indinin özündə də döyüşkən olaraq qalır. Hər hansı azərbaycanlı ilə bir şey barədə sövdələşəndə ondan imzalanmış sənəd tələb etməyə ehtiyac yoxdur. Söz verdi, qurtardı”. Bu hikmət dolu sözləri Azərbaycanın bir parçası olan Qubadlıya da şamil etmək olar. Qubadlı Odlar diyarının od ürəkli balası, qəhrəmanlıq qalasıdır.

Azərbaycan dünyanın gözəllik diyarıdır. Bəlkə, qənirsiz gözəlliyinə göz dikənlər onun mənəvi sərvətini də daşayıb aparıblar? Bəlkə, şəhərləri, kəndləri dönə-dönə alt-üst edilən, yurduna-yuvasına od vurulan bir ölkənin tarixi də neçə yol yandırılmışdır? Mənim xalqım buna görəmi öz şanlı tarixinə dərdli muğamlarında, mahnılarında, nisgilli bayatılarında əbədi ömür vermişdir?! “Kəsmə şikəstə” Vətən ikiyə bölünəndəmi, “Qarabağ şikəstəsi” bayrağımıza qara dağ basılındamı yaranmışdır? Bəli, bütün bunlar səbəbsiz deyildir. Xalqımız özünün zəngin folklorunu da, musiqisini də, daş əsərlərini də canlı, əbədi bir tarix kimi yaratmışdır. Vətənin hər yerində olduğu kimi, Qubadlı torpağına da səpələnmiş tarixin daş yaddaşları, abidələr uzaq-uzaq keçmişlərdən xəbər verir. Görünür, ulu babalar bu abidələri daha etibarlı tarix hesab etmişlər.

Tarixin hər bir dövründə olduğu kimi, ötən yüzillikdə də Azərbaycanın başına çox müsibətlər gəldi. Elə bil ki, torpağın Babək, Koroğlu yurdu olduğu zalımların yadından çıxmışdı. Zülm ərşə dayandı. Səbri tükənən Vətən oğul istədi. Qubadlı torpağında sanki güclü bir zəlzələ qopdu. Bu zəlzələnin dalğası ərazinin hər yerinə yayıldı. Torpaq zalımların ayağının altında dayanmırdı... İniləyirdi. Yazı düzündə dəliqanlı bir cavanın

əlindəki dəyənək azğınlaşmış bir zalımın kürəyinə çırpıldı. Tilsim qırıldı. Sehrli qapılar açıldı. Bu, cana doymuş, boğaza yığılmış bir xalqın öz igid oğlunun – Nəbinin qəlbində partlayan qəzəbi idi. Bu, illərdə güc toplayan vulkanın “lapdan püskürməsi” idi. Nəbi Bozatın belinə şığıdı, Aynalını havada oynadaraq öz xalqına güvəndi.

“Aslanın erkəyi, dişisi olmaz” – demişlər. Nəbinin vəfali ömür yoldaşı, sədaqətli silahdaşı Həcər də atlanıb qəhrəmanın səsinə səs verdi.

Koroğlu ürəkli, Babək qeyrətli, Cavanşir hünərli Azərbaycan oğulları Qırat misallı, Dürat misallı atların belinə qalxdılar. Hər biri zamanın tələbinə, xalqın çağırışına səs verdi. Azərbaycan oğulları hər tərəfdən axışib Nəbinin dəstəsinə qoşuldular. 20 ildən çox bir müddətdə ədalətsiz quruluşa qarşı vuruşdular, xalqın qisasını aldılar.

İlləri, əsrləri yaşadan igidlər, dahilərdir. Qaçaq Nəbi XIX yüzilliyi şöhrətləndirən, onu tarix boyu yaşadan igidlərdən biridir. Dahi insanlar xalqını, vətənini, yurdunun tarixini kitabların səhifələrində şöhrətləndirirlər. Belə səhifələrdən biri də ACE-nin III cildinin 104-cü səhifəsidir. Oradakı odlu sətirləri oxuduqca yurdunla, torpağınla, onun igidləri ilə fəxr edirsən. “Nəbi Alı oğlu (təqribən 1854, Zəngəzur qəzasının Aşağı Mollu kəndi indiki Qubadlı rayo-

nunda) – 12.03.1896. Larni k. (İran Azərbaycanı) – XIX əsrdə Azərbaycanda məşhur kəndli hərəkatı başçısı, xalq qəhrəmanı... Xalq kütlələrinin mənafeyini müdafiə etməsi və fəvqəladə şəxsi igidliyi Qaçaq Nəbiyə böyük şöhrət qazandırmışdı. Çar hökuməti Qaçaq Nəbiyə qarşı polis, kazak dəstələri göndərirdisə də onu ələ keçirə bilmirdi. 20 il ərzində Qaçaq Nəbinin dəstəsini məhv etmək üçün görülən bütün tədbirlər müvəffəqiyyətsizliyə uğradı.

I. 2. Əhalisi, sosial-iqtisadi inkişafı

Qubadlıda 94 yaşayış məskəni vardı. Sahəsi 802 km², əhalisi 30 min nəfər idi. (1988-ci il, 1 yanvar).

Dünyəvi təhsilə ikisınıfli bir rus-tatar məktəbi ilə başlayan Qubadlıda erməni işğalından əvvəl 21 orta, 26 səkkizillik, 15 ibtidai, bir əyani-qiyabi orta məktəb var idi. Bu təhsil ocaqlarında 5852 şagird təhsil alırdı. Qubadlı məktəblilərinin təlim-tərbiyəsi ilə 1380 nəfər müəllim məşğul olurdu. Onların 1025 nəfəri ali təhsilli idi. 7 məktəbəqədər maarif müəssisəsinə 272 nəfər uşaq cəlb edilmişdi. Bu müəssisələrdə 43 nəfər xalq maarifi işçisi fəaliyyət göstərirdi.

Xanlıq kəndindəki 126 №-li orta texniki-peşə məktəbində hər il 300 nəfər gənc müxtəlif peşələrə yiyələnirdi.

Qubadlı rayonunda 300 yerlik 4 xəstəxana və 33 səhiyyə müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi. Həmin müəssisələrdə 511 tibb işçisi əhalinin sağlamlığı keşiyində dayanırdı. Onların da 56 nəfəri ali təhsilli həkimlər idi.

Rayonda 111 mədəni - maarif müəssisəsi, o cümlədən 60 kitabxana, 10 mədəniyyət evi, 28 klub, 6 avtoklub, 23 kino qurğusu fəaliyyət göstərirdi. 125 ticarət, 96 ictimai iaşə, 25 məişət xidməti müəssisəsində əhaliyə xidmət göstərilirdi.

Rayonda 21 rabitə müəssisəsi vardı. Qubadlı qəsəbəsində 1200, Hal, Muradxanlı kəndlərinin hər birində 150, Teymur Müskanlı, Balasoltanlı, Çardaxlı, Aşağı Mollu kəndlərinin hər birində 100, Qayalı kəndində 50 nömrəli ATS fəaliyyət göstərirdi.

1990-cı illərə qədər qəsəbə və kəndlərdə onlarla yeni ictimai və yaşayış binaları tikilmiş, bağlar, xiyabanlar, meydanlar, körpülər salınmış, yollar çəkilmişdir. Rayonda əvvəlki illərə nisbətən qat-qat artıq tikinti-abadlıq işləri aparılmışdır. Qəsəbədə 1176, Çərəli, Dondarlı, Mahruzlu kəndlərinin hər birində 422, Muradxanlı kəndində 325, Balasoltanlı, Çardaxlı, Qaracallı kəndlərinin hər birində 192, Göyercik kəndində 164 yerlik orta, Qayalı kəndində 216, Dəmirçilər, Xəndək kəndinin hər birində 192,

Qarakişilər, Tarovlu, Aşağı Xocamsaxlı kəndlərinin hər birində 164 yerlik səkkizillik, Mərdanlı, Padar, Qiyaslı, Abdalanlı, Mirlər kəndlərində ibtidai məktəb binaları bu illərdə istifadəyə verilmişdir.

Rayon mərkəzində müasir tipli xəstəxana şəhər-ciyi, ATS, ticarət mərkəzi, univermaq, universam, bazar, mehmanxana, kitab evi, Mahruzlu kəndindəki poliklinika, Qaralar kəndindəki ambulatoriya, Xocik, İşıqlı, Diləli Müskanlı kəndlərindəki kitabxana binaları da son illərin bəhrəsi idi. Bu müddət ərzində rayon mərkəzində 30-a qədər inzibati bina tikilib istifadəyə verilmişdir.

Rayon mərkəzini Əliquluşağı, Həkəri, Xanlıq, Əyin Fərcan, Mirlər, Dəmirçilər, Hərtiz, Çərəli, Muradxanlı, Qaracallı, Eyvazlı və Yuxarı Mollu ilə birləşdirən yeni asfalt və şosse yollar çəkilmiş, köhnə yollar genişləndirilmişdir. Xanlıq–Yuxarı Mollu, Ulaşlı–Mahruzlu, Qəzyan–Xocahan və başqa kəndarası yollar öz əvvəlki görkəmini büsbütün dəyişmişdi. Qubadlı–Dondarlı, Sarıyataq–Padar, Qaralar–Mahruzlu, Teymur Müskanlı–Balahəsənli, Mahmudlu–Hacılı körpüləri həsrətli sahilləri bir-birinə qovuşdurduğu kimi, yolçulara da qol-qanad vermişdir. Səngər dağının səfalı bir guşəsində cənnət misallı Armudlu bağında tikilən pansionat hamını sevindirmişdir. Qubadlılar öz sevimli qəsəbə və

kəndlərində tikinti-abadlıq işlərini həvəslə davam etdirirdilər.

Qubadlı kənd təsərrüfatı rayonu idi. Burada 12 kolxoz, 10 sovxoz və kənd təsərrüfatı ilə əlaqəli sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərdi. Rayonun təsərrüfatları, əsasən, taxılçılıq, üzümçülük, tütünçülük, heyvandarlıq və baramaçılıq sahələrində ixtisaslaşmışdır. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 13958 hektarı şum yeri, 1365 hektarı çoxillik bitkilər, 0,6 min hektarı biçənəklər, 18,6 min hektarı otlaqlardır. 13958 hektar əkin sahəsinin 6 min hektarında dənli və dənli-paxlalı bitkilər (əsasən buğda və arpa) 600 hektarında texniki bitkilər (tütün), 96 hektarında tərəvəz-bostan bitkiləri, kartof, 4689 hektarında isə yem bitkiləri becərilirdi.

Son illər rayonda heyvandarlığın inkişaf etdirilməsinə xüsusi qayğı göstərilirdi. Heyvandarlığın bazasının möhkəmləndirilməsi, cinsinin yaxşılaşdırılması sahələrində xeyli iş görülmüşdür. Rayonun ictimai təsərrüfatdakı 10 min baş qaramalın 60 faizdən çoxu “Qara-ala”, “Kostroma” cinsli heyvanlar idi. Rayonun 31 süd-əmtəə fermasından 27-si mexanikləşdirilmişdi.

Rayonda suvarma məsələlərinə diqqət artırılırdı. Suvarılan torpaqlar 4825 hektara çatmışdı ki, bu da 1980-ci ildəkindən 2477 hektar çox idi. Bu müvəf-

fəqiyyət Balasoltanlı kəndində iri nasos stansiyasının tikilməsi və Gəyən düzünə su çıxarılması sayəsində qazanılmışdır. Rayonda nəhəng Bazarçay dəryaçasının tikintisi planlaşdırılmışdır. Bu iş başa çatdırılanda Yazı düzünə də su çıxarılmalı və suvarılan torpaqlar 13 min hektara çatdırılmalı idi. Suvarılan torpaqların genişləndirilməsinə, kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə, məhsuldarlığın artırılmasına gözəl şərait yaradılırdı.

Rayonda ehtiyat mənbələri öyrənilirdi, üzə çıxarıldı, onlardan səmərəli istifadə etməyə səy göstərilirdi. Yeni sahə kimi balıqçılıq inkişaf etdirilirdi.

Kənd təsərrüfatında əməyin təşkilinin yeni, mütərəqqi forması olan briqada, ailə və fərdi podrat formaları tətbiq olunur. Tütünçülükdə 2366 nəfər, üzümçülükdə 1061 nəfər, heyvandarlıqda 406 nəfər, baramaçılıqda 1598 ailə podrat üsulu ilə işləyirdi. Burada icarə podratının da təşkilinə başlanmışdı. 7444 hektar sahə, 1058 baş qaramal icarəyə verilmişdi. 30 bitkiçilik və heyvandarlıq briqadası icarə münasibətləri ilə işləyir. Lakin zaman sübut etdi ki, sovet quruluşu məhsul bolluğu yaradılmasına imkan vermir. Ona görə də torpaq tamamilə kəndlilərə verildi.

I. 3. Qubadlının fəxarətlə anılan şəxsiyyətləri

Qubadlı vətənin hər günündə - keçmiş əyyamlarda da, dəhşətli müharibə illərində də, dinc quruculuq vaxtlarında da həmişə ön cərgələrdə getmiş, sınaqlardan alnıaçıq çıxmış, özünü ləyaqətli bir övlad kimi göstərmişdir. Müharibə dövründə Qubadlıdan cəbhəyə gedən 3557 döyüşçüdə 1587-si doğma yurda qayıtmamışdır. Qubadlılar müharibədən geri dönməyən həmyerlilərini heç vaxt unutmur, onların xatirəsini həmişə əziz tuturlar. Qəsəbədə döyüşdə həlak olanların yarımçıq ömürlərini tamamlayan, əbədiləşdirən abidənin önündən tər çiçək dəstələri əskik olmurdu.

Qubadlının tarixində qılıncla qələm qoşa dayanır. Hər ikisi də ucada. Biri qəhrəmanlıq, digəri istedad zirvəsində. Bu torpaq milli qəhrəmanlar, görkəmli elm və dövlət xadimləri, məşhur yazıçı və alimlər, adlı-sanlı əmək qəhrəmanları yetişdirmişdir. Əmək cəbhəsində Nəbi hünərli, Həcər tərərli qubadlılardan tanınmış əmək qəhrəmanları İsbənd Əliquliyeva, Çiçək Həsənova, Möhsün Əsgərov, Məmməd Qənbərov, Əsəd Məmmədəliyev, Şəfaət Mehdiyev dediklərimizə əyani misal ola bilər.

Müasir Azərbaycan nəsrinin banilərindən xalq yazıçıları S.Rəhimov, Ə.Vəliyev, şair və alim Q. Qasımsadə, istedadlı yazıçı və şairlər C.Bərgüşad,

T.Mahmud, Ş.Arif, R.Rövşən, R.Yusifoglu, E.Baxış, A.Abdullayev, M.Abdullayeva, Y.Həsən, Ə.İldırım-oğlu, T.Cahangir, X.Cahangir, S.Yaqub, Ə.Aslan, S.Sevdimalı, E.Qayalı, F.Cəfərxan öz ilhamlarını bu torpaqlardan almışlar. Qubadlı yazıçılarının gənc istedadlı nəslə yetişməkdədir.

Əhalinin hər min nəfəri hesabı ilə alimlərin sayına görə Qubadlı respublika rayonları arasında ilk yerlərdən birini tutur. Azərbaycan elminin 60-dan çox nümayəndəsi, o cümlədən 15-dən çox elmlər doktoru Qubadlıdandır. Onların bir çoxunu nəinki ölkədə, hətta xaricdə də yaxşı tanıyırlar. Geologiya-minerologiya elmləri doktoru, akademik Əli Əmiraslanov ölkədə və bir çox xarici ölkələrdə nadir əlvan metal yataqlarının tədqiqi sahəsində qiymətli kəşflər etmişdir. Akademik, Dövlət Mükafatı laureatı Əsgər Abdullayev neft mədənlərinin kompleks avtomatlaşdırılması və telemexanikləşdirilməsi üçün cihaz və aparatlar kəşf etmiş, neft sənayesi proseslərinin avtomatik idarə olunması prinsiplərini işləyib hazırlamışdır. Fizika-riyaziyyat elmləri doktorları Xanlar Şirinov, Ədil Eyvazov, kimya elmləri doktorları Hüseyn Allahverdiyev, Sərdar Hacıyev, iqtisad elmləri doktorları Mədəd Allahverdiyev, Həbib Şirinov, Rüstəm Qəhrəmanov, tibb elmləri doktoru Gürşad Hüseynov, tarix elmləri doktorları İsaq Məmmədov, Kamran Hüseynov, Həqiqət Aslanov elmə yeniliklər

gətirmişlər. Həyatdan vaxtsız köçmüş fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Şamo Rəhimov seysmologiya sahəsindəki qiymətli kəşfləri ilə dünya alimlərinin diqqətini cəlb etmişdir. Tibb elmləri namizədi Baxış Hüseynov ixtira etdiyi (texnika elmləri namizədi T.İmaməliyevlə birlikdə) neyrostimulyator aparatla üz-çənə sinirlərinin müalicəsində, uşaqların anadangəlmə qüsurlarının aradan qaldırılması və başqa nadir müalicə üsulları ilə böyük şöhrət qazanmışdır. Tibb elmləri namizədi Məhəmməd Cabbarovun sümük cərrahiyyəsi sahəsindəki yenilikləri ölkənin hüdudlarını çoxdan aşmışdır. Bir çox xarici ölkələr onun ixtira etdiyi sıxıcı-dartıcı cihazla dərindən maraqlanırlar.

Tanınmış alimlərdən fəlsəfə elmləri doktorları Həsən Sadıxov, Bəşir Fərəcov, tibb elmləri doktoru Gürşad Hüseynov, pedaqoji elmlər doktoru Əliheydər Həşimov, tarix elmləri namizədi Osman Xələfov, tibb elmləri namizədi Fərəməz Quliyev, filologiya elmlər namizədi Abbas Abasov, Sevinc Məmədova fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Rəhim Rəhimov, iqtisad elmləri namizədi Fikrət Adıgözəlov, biologiya elmləri namizədi Xanağa Babayev, tibb elmləri namizədi Rövşən Səlimov, texniki elmlər namizədi Ağəli Quliyev, kimya elmləri namizədi Kifayət Mütəllimova, Teyyub İsmayılov, Şamo Sadıqov, riyaziyyat elmləri namizədi İsmayıl

İsmayılov, riyaziyyat elmləri doktoru Rövşən Hüm-bətəliyev bu torpağın yetirmələridir.

Qubadlı rayonunun təbiəti olduqca gözəldir. 1969-cu ildə burada dövlət yasaqlığı yaradılmışdır. Rayonda 13,2 min hektar meşə sahəsi vardı. Palıd bu meşələrin arxası, vələs dövləti, alma, armud, fındıq, əzgil, zoğal, yemişan... sərvəti, dağ çayları, şələlələr, buz bulaqlar şöhrəti, qara gözlü əliklər, xınalı kəkliklər, qırqovullar, turaclar, göyərçinlər... gözəl-liyidir.

Elə bil bu yerlər yaranarkən təbiətin ən ilhamlı çağları imiş. Ona görəmi bu yerlər eyibsiz yaranıb?... Ona görəmi dağları uca, düzləri geniş, zirvələri vüqarlı, yaylaqları axar-baxarlı, meşələri səfalı, bulaqları məlhəm, çiçəkləri səfalı, havaları xoş, bağ-bostanları bəhrəlidir?! Qubadlı dünyanın gözəllik paytaxtı Azərbaycanın dilbər guşələrindən biridir. Səyyah dost! Əgər bəxtin səni Qubadlı torpağına gətirsəydi, onun birçə guşəsindəcə sehrlənəcəksən, gözəllik səni tilsimə salacaq, heyrətindən “heykələ dönəcəksən”. “Sehri qalalarda daşa dönmək” üçün özünü ələ almağı bacar, yoxsa bu yerlərin bütün gözəlliklərini görmək sənə qismət olmaz. Bu torpağın bir-birindən gözəl yerlərini qarış-qarış gəz, dolan... Əgər sən uca dağlardan Xan Araza qədər uzanıb gedən Yazıya, Gəyənə qalxıb bu ucsuz-

bucaqsız düzləri günlərlə dolaşib, seyr etməmişənsə, Hərtiz, Səngər, Səlkin dağlarından həsrətlə Arazın o tayına boylanmamınsansa, nəhəng sıldırımlarda, yalçın qayalarda əbədi əks-səda verən bozatin kəsilməyən kişnərtisini eşitməmişənsə, Cıfır, Göyərçik, Xələc, Çardaxlı Poladlı daş kəmərlərindən, Əlyanlı, Aslanlar, Üçağac aşırımlarından keçməmişənsə, Ağbulaq, İsti bulaq, Əsgər bulaq, Quş bulağı, Buzbulaq, Həcər bulağı, Mahal bulağı, Mir Məhəmməd bulağı, Bayram bulağı, Ceyran bulağı, Şirinbulaq, Səvədərə bulağı və yüzlərlə dişgöynədən bulaqlardan içməmişənsə, yorulanda suları göz yaşı tək dupduru Ağaçay, Bazarçay, Həkəri çaylarının sahillərində dincini almamınsansa, demək, heç Qubadlıya getməmişən. Əgər bu torpağa ayağın düşsə, Çənlibel misallı Çardaxlı, Əyin, Başarat kəndlərinə, axar-baxarlı Xələc, Seytas, Göyərəbas, Göyyal, Fərcan obalarına, Atrizi, Vəli düzü, Quşçu düzü, Qaşqa zəmi, Ağ yazı, Qaşqa daş, Məzrə düzü, Hacı yurdu, Baba biçənəyi, Kərim yeri, Dağyurdu, Topağac səmtlərinə üz tutmamınsansa, demək, heç Qubadlıyı görməmişən. Çox təəssüf..!

Eh! Hələ bunlar nədir ki?!... Baharın gözəl çağlarında Seytas, Göyərəbas, Dəmirçilər, Dondarlı, Işıqlı, Çaytumas, Əyin Çardaxlı, Muradxanlı, Mirlər, Qaralar, Hərtiz, Xələc bağlarında böynubükük

bənövşələrdən, Səngər dağının ətəklərində möcüzəli “Xarı bülbül”ü üzərsən, dağlara qalxıb meşələrdə doyunca gəzərsən. Allı-güllü yaylaqların “çiçək dənizlərində üzərsən”. “Ətirli dağları” huşunu itirincəyə qədər qoxlayarsan, şehli çəmənlərdə xəyala dalarsan, yamaclardan kəkotu, qantəpər yığarsan, biçənlərdən çiyələk dərərsən, buz bulaqların başında dincələrsən.

İndi bu nadir gözəlliklərin hər qarışı xain hədəli, ölüm vədəli olub. Bir zamanlar aşıq öz sevgilisinə ürək yangısı ilə: “Üzündə göz izi var, sənə kim baxdı, yarım?” deyərdi. İndi Odlar ölkəsinin Qazax, Gədəbəy, Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan... kimi doğma övladları ilə yanaşı, onun ən sevimli, şirin, qeyrətli balası, ürəyinin bir parçası olan Qubadlının da gözəl, göyçək hüsnünə göz izi düşüb. Təkcə göz izimi? Yox!!.. Yağı izi, yağın izi, göz izi!.. Xainlərin maşın izi, tank izi!... Güllə izi, mərmə izi, qan izi!.. sinəmizə kimdir çəkən, bu dəhşətli dağı, kim?.. Düşmənin kimdir, xain kimdir, yağın kim?.. yurdumuzun əzəlini, torpaqlarımızın gözəlini verdiyimiz, qardaş deyib su, çörək verdiyimiz, dost deyib ürək verdiyimiz, üzdə ipək, içi yırtıcı köpək, xain qonşumuz!.. Arxa bilib arxalandıq, arxadan qəfil zərbə aldıq. Bərxudar Əsgərov, Qaçay Ələkbərov, Qənbər Qənbərov, İlham Heydərov, İnkilab Babı-

şov, Mehdi Mehdiyev, Telman Hübətəliyev, Şirzad Həsənov, Şahin Eyvazov, Qərib Nəzərov Qubadlı torpağının-yurdumuzun bütövlüyü uğrunda ilk şəhid olanlardır.

Onlara ürəkdən yanan qubadlılar sarsılmadılar. Özlərindən birə on qat çox və güclü olan düşmən qarşısında əyilmədilər. Nəbi, Həcər övladları ayağa qalxdılar. Göz yaşlarını qəzəb və nifrət selinə döndərrib xain qonşuların başına əndərdilər. Şəhidlərimizin qanını birə yüz qat aldılar. Doğma Azərbaycanımızın torpaqlarını, ulu Zəngəzur diyarını böyük igidlik və mərdliklə qoruyan Qubadlının qəhrəman oğul və qızlarından Mehman Ağayarov, Bərxudar Əsgərov, Güloğlan Məmədov, Ağamməd Ağayev, Anar Rəsulov, Vahid Həsənov, Heydər Atakişiyev, Əbülfəz Mehdiyev, İrşad Yusifov, Nəzakət Əliyeva, Bəylər Ağayev, Savalan Eminov, Vidadi İsmayılov, İlham Əliyev, Şirin Şirinov, Qabil Həsənquliyev, Babək Cəfərov, Aslan İsmayılov, Ələkbər Əliyev, Aslan Atakişiyev, Aqil Məmmədov, Təzəgül Murtezayeva, Aynur Yaqubova, Bənövşə Yaqubova, Rüstəm Qasımov, Əliyar Əliyev, Əlisadət Ağayev, Rafael Səfərov, Səfər Səfərov, Kərəm Mirzəyev, Vasili Əliyev, Mahir Əhmədov, Bəhmən Mehdiyev, Vahid Təhməzov, Müzəffər İbadov, Pənah Mirzəyev, Etibar Abbasov, Şahverdi Haqverdiyev, Baba

Niftiyev, Rasim Zeynalov, Həsənqulu Qorxmaz şəhidlik zirvəsinə ucaldılar. Xalqımızın şanlı oğulları Əliyər Əliyev, Aslan Atakişiyev, Aqıl Məmmədov, Kərəm Mirzəyev, Ələkbər Əliyev, Vasili Əliyev, Bəylər Ağayev Vətənin yüksək mükafatına – Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı (ölümündən sonra) adına layiq görüldülər.

Qubadlı döyüşçüləri Vətənin başqa bölgələrində də qəhrəmanlıq nümunələri göstərirlər. Şuşa səmasında vurulmuş sərnəşin vertolyotunun pilotu Səfa Axundov, Qarabağ fədailərindən, jurnalist-zabit Kazımağa Kərimova fəvqəladə şücaət göstərdiklərinə görə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı (ölümündən sonra) adı verildi.

Qubadlılar yaxşı günlərdə olduğu kimi, ağır günlərdə də heç vaxt inam və etiqadlarını itirmirlər. İnanırlar ki, Böyük Yaradan haqqın tərəfindədir. Bilirlər ki, müqəddəs məbədlərin, kəramətli ocaqların, seyidlərin, ağaların, Şeyx Mir Sədi ağanın, Mir Paşa ağanın, öz xeyirxah əməlləri ilə Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənarında yaxşı tanınan xalqımızın əziz, sevimli və unudulmaz oğlu Mir Məhəmməd ağanın ruhları daim bu torpağın üzərində dolanırlar.

Qubadlının adamları da təbiəti kimi saf və gözəldir, etibarlı və dəyanətlidir, sərt və zəifdir, coşqun və

mülayimdir... Bu yerin ağsaqqalları müdrik və tədbirli, ağbirçəkləri səbrli və sinədəftər, qız-gəlinləri həyalı və ismətli, oğulları namuslu və qeyrətli-dir. İgidlər məkanının cəsur oğulları və qəhrəman babalarının yadigarı olan qədim torpaqlarını, ulu yurdlarını, göz bəbəyi tək qorumaq əzmindədirlər. Onların arxasında çoxmilyonlu Azərbaycan xalqı dayanır.

Tanınmış alim Ziya Bünyadovun 1990-cı ildə çapdan çıxmış “Azərbaycanın tarixinə aid sənədlər və nəşrlər” toplusunda, X.C.Xəlilovun “Qarabağın etnik tarixindən” adlı məqaləsində göstərilir ki, sərhədləri Göyçə gölünə və Gürcüstana qədər uzanıb gedən Qarabağın 17 mahalından biri də Bərgüşad mahalı olmuşdur. Bu faktdan bəlli olur ki, Qubadlı ərazisində məskunlaşma və sakinləşmənin tarixi olduqca qədimdir.

Qarabağın bütün mahalları kimi, Bərgüşad mahalı da tarix boyu müharibələrə məruz qalmış, kəndlər yandırılıb dağıdılmış, əldən-ələ keçmişdir.

İndi adlarını qeyd edəcəyim bütöv ərazilər də mənim və sənin babalarımızındır. Zaman-zaman bu ərazilər itirilib, əldən-ələ keçib.

Zəngəzur, Dərələyəz, İrəvan xanlığı, Şəmsəddin və Göyçə mahalları, Göyçə gölü bizim ata-baba yurdlarımızdır. Bəli, indiki Ermənistan ərazisi Azərbaycan torpaqlarıdır. Bu ərazilərdə 15-dən çox inzibati rayonun, 10 böyük şəhərin, 11 şəhər tipli qəsəbənin, yüzlərlə kəndin adlarını dəyişmişlər.

İnzibati rayonlar

Göyçə mahalı (Vardenis), Basarkeçər (Vardenis), Qəmərli (Artaşat), Vedi (Ararat), Calaloğlu (Stepanavan), Hacı Nəzər (Kamo), Molla Dursun (Şaumyan), Qurduqlu (Oktomberyan), Karvansaray (İcevan), Ağababa (Amasiya), Ağgül (Ani), Ellər (Abovyan), Allahverdi (Tumanyan), Düzkənd (Axuryan), Çəmbərək (Krasnoselsk), Hamamlı (Spitak), Üçkilsə (Eçmədzin), Uluxanlı (Masis) və s.

Böyük şəhərlər

Ellər (Abovyan), Sərdarabad (Okmberyan), Kəvər (Kamo), Qəmərli (Artaşat), Gümrü (Leninkan), Qarakilsə (Kirovakan), Calaloğlu (Stepanavan), Hamamlı (Spitak), Üçkilsə (Eçmədzin), Göyçə (Sevan) və s.

Qəsəbələr

Uluxanlı (Masis), Alagöz (Araqas), Arpa çay (Axuryan), Ağababa (Amasiya), Vedi (Ararat), Orta-kilsə (Minasyan), Göyçə (Maralik), Əbilkənd (Kalini-no), Basarkeçər (Vardenis), Taliboğlu (Lusakert), Tovuzqala (Berd), Allahverdi (Tumanyan) və s.

Əlbəttə, 30-cu illərin ab-havası türk mənşəli toponimlərin tədqiq olunması və türk mənşəli digər sahələrə fikir yürütmək imkanı verilmədiyini üçün uzun müddət bu sahə unudulur. Azərbaycanlılara yaxılan böhtanlarından istifadə edən ermənilər 1935-ci ildən başlayaraq türk mənşəli yer-yurd adlarını, xüsusilə xəritələrə düşən böyük yaşayış məskənlərini, dağ, çay adlarının dəyişdirilməsinin bünövrəsini qoyurlar. Çardaxlı, Əyin kəndinə yaxın olan Zeyvə kəndi Davud bek, Zəngəzur ərazisində bütöv kənd adları dəyişdirilir. Zəngəzurun adı isə Sisiyan qoyulur.

Müharibədən sonra bir çox alimlərimiz bu deyilənlər barəsində öz mövqelərini bildirmiş, toponimlər haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər. C.Mollazadə, B.Budaqov, Y.Yusifov, Yüzbaşov, Ə.Abdullayev və başqaları təhrifə uğramış toponimlər haqqında öz yazılarını verib “gəlmə erməni” köçəri tayfalarının fikirlərini alt-üst etsələr də, ermənilərin havadarları ruslar bu fikirlərin üstündən səthi keçmişlər.

Onların yaratdığı sanballı əsərlər qalmaqdadır. Azərbaycan tarixini və toponomiyasını əhatə edən bu əsərlərdə türkoloji mənbələrə istinad etməklə həm də toponimlərin yayılma areallarını araşdırmışlar.

Türk tarixçilərindən M.Türkər Acaroğlu və başqalarının coğrafi adlara – toponimlərə aid yazıları, doğrudan da çox maraqlıdır, fikirləşirsən ki, bu millət nə düşünür? Başqasının torpağına nə üçün göz dikir?!

1960-cı ildə Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyəti yanında toponimika bölməsi, 1967-ci ildə Azərbaycan Ali Soveti yanında Toponimika komissiyası, 1972-ci ildə Elmlər Akademiyası yanında toponimika şöbəsinin açılması, 1974-cü ildə toponomiyanın öyrənilməsinə həsr edilmiş birinci, 1981-ci ildə ikinci konfrans keçirilməsi toponomikanın inkişafına yaxşı şərait yaratmışdır.

1986, 1990-1992, 1994-1996, 2000-2004, 2008-2012-ci illərdə keçirilmiş elmi konfranslar toponomikanın öyrənilməsində elmi praktik əhəmiyyət kəsb etdi.

Çünki bütün türk xalqlarının nümayəndələri bu konfransda iştirak edirdilər. Müxtəlif funksiyaları olan coğrafi adlar gənclərimizdə vətənpərvərlik, yurdsevərlik hissi yaradır.

II FƏSİL RAYONUN OYKONİMLƏRİ

Tarixdə Bərgüşad mahalı kimi tanınan hazırkı Qubadlı rayonu XVIII əsrin ortalarına qədər Zəngəzur mahalının tərkibində Cənubi Azərbaycan dövlətinin Qaradağ xanlığına inzibati ərazi vahidi kimi tabe olmuşdur. Lakin sonradan zəmanəsinin görkəmli şəxsiyyəti olan Qarabağ xanı Pənahəli xanın uzaqgörən siyasəti və əzmkarlığı sayəsində Zəngəzurun ayrılmaz hissəsi kimi Qarabağ xanlığının idarəçiliyinə verilmişdir. Hamımıza məlum olan və xalqımızın tarixi faciəsi kimi yaşanan 1921-ci ildə rus-erməni, eləcə də daşnak-bolşevik ittifaqının məntiqi nəticəsi olaraq, imperiya mahalı iki yerə bölmüşdür. Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları çətinliklə də olsa, Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazisində qalmışdır. Çox keçmədən bu cür bölgü erməni-rus cütlüyünü tam təmin etmədiyindən gələcəkdə həmin rayonları da Ermənistan ərazilərinə qatmaq məqsədilə Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarında Azərbaycan Respublikasının tərkibində "Qırmızı Kürdüstan" adında muxtariyyət təşkil olunmuşdur. Bununla yanaşı, hər üç rayon ərazi vahidi kimi öz statuslarını saxlamışdır. Bu muxtariyyətə qarşı qubadlılar, sözün həqiqi mənasında, əsl mübarizə aparmışlar. Xüsusilə, Əlyanlı kəndinin

sakinlərinin bu qərara qarşı fədakar mübarizəsi çox böyük hörmətə layiqdir. Bir neçə ildən sonra Qarabağın Ermənistana verilməməsi, Azərbaycan Respublikasının tərkibində və tabeliyində saxlanması məsələsi həll olunandan sonra "Qırmızı Kürdüstan" muxtariyyəti öz əhəmiyyətini itirdi.

Bir mənbəyə görə, Qubadlı toponimi Qubadlı tirəsinin adı ilə bağlıdır. 1823-cü ilə aid mənbəyə görə, Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan kəndə məxsus torpaq sahəsini pulla satın almış və qardaşı Mehdiqulu xana bağışlamışdı. Azərbaycanın şimalının Rusiyaya birləşdirilməsindən sonra viranə qalmış kəndi rus generalı P.S. Kotlyarevski göstərdiyi xidmətin müqabilində Hacı Ağalar bəy adlı birisinə vermişdir. Bəzi məlumatlarda Qubadlı toponimini V-VI əsrlərdə yaşamış Sasani hökmdarı I Qubadın adı ilə bağlayanlar da vardır.

Hələ indiyə qədər Bərgüşad toponimi barədə dəqiq izah yoxdur. XIX əsrin 50-ci illərinə aid ədəbiyyatda Naxçıvanda Bərgüşad adlı türkdilli tayfanın adı çəkilir. Bu tayfa adını Bərgüşad zonasından alıb. Səfəvi dövründə Bərgüşad qızılbaş tayfalarının tərkibinə daxil idi. Orta əsrlərdə Bərgüşad mahalı Araza tökülən Həkəri çayı ilə Bərgüşadçay arasındakı ərazini əhatə etmişdir. Bir çox tədqiqatçılara görə, toponimin birinci komponentini təşkil edən bərgü sözü qədim türk mənşəli barq tayfasının

adındandır. Çingiz xanın oğlu Çuçinin 1207-ci ildə qərbə doğru yürüşü zamanı başqa tayfalarla yanaşı bərgü tayfasının torpaqlarını tutması tarixdən bizə məlumdur. İran tarixçisi Fəxrəddin Mübarəkşah (XII əsr) 58 türk tayfası arasında bərgü tayfasının da adını çəkib. Fəzlullah Rəşidəddin (XIII əsr) bu etnonimi bərküt (bərgülər) kimi qeydə almışdır. Tədqiqatçıların fikrinə görə, bərgülər monqol işğalından xeyli əvvəl Azərbaycanda məskunlaşmışlar. Toponimin tərkibindəki şad/şat sözü isə bir növ cəmlilik bildirir. Bərgüşad dağları, Bərgüşad çayı, Bərgüşad çökəyi toponimləri "bərgülərin dağı", "bərgülərin çayı", "bərgülərin çökəyi" mənasındadır. XV əsr Azərbaycan şairi Bədr Şirvaninin əsərlərində də Bərgüşad coğrafi adı çəkilir. Bərgüşad toponimi çox geniş coğrafi areala sahibdir. Ucar rayonunda Bərgüşad adlı kənd var...

Zaman keçdikcə ətraf ərazilər Laçın rayonunda məskunlaşan həkəri tayfasının adı ilə adlanmışdır. Böyük el sənətkarı Sarı Aşığın qəbri Həkəri çayının sağ sahilində, nakam sevgilisi Yaxşının qəbri isə sol sahilindədir. Taleyin hökmü ilə bu nakam sevgililərin qəbirləri də çayın üzərindən bir-birinə "baxırlar".

Abdalanlı. Qubadlıda dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. XIX əsr mənbələrində Ocaqqışlaq adı ilə qeydə alınıb. Bu, yaşayış məntəqəsinin keçmiş qışlaq yerində salındığını bildirir. Bir çox tədqiqatçının

fikrincə, Abdalanlı toponimi Abdalanlı adlı nəsil və ya elatın adını özündə əks etdirir.

Alaqrşaqlı. Həkəri çayı sahilində yerləşən kənd. Bu kənd Sotlanlı tayfası tərəfindən Alaqrşaq adlı bir sahədə salınmışdır. Alaqrşaq toponimi "ala" (boz rəng) və "qrşaq" (daşları kəmərə və qrşağa bənzədiyi üçün) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib, "boz rəngli qrşaqda salınmış kənd" mənasını verir. Kənd rayonun 18 km-liyində, dəniz səviyyəsindən 1080 m hündürlükdə yerləşir.

Kənddə Nəzərli, Toppuzlu, Keçili kimi tayfalar olub. Bir mənbəyə görə, qədim zamanlarda tayfa başçıları ala qrşaq bağlayırmışlar. Bəlkə də, kəndin adı buradan götürülmüşdür.

Altınca. Həkəri çayı sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Qədim adı Altınca Qiyaslı, Narlı Qiyaslı olmuşdur. Yerli məlumata görə, qiyaslı tirəsi XIX əsrdə Naxçıvanın Nehrəm kəndindən gəlib, indiki kəndin bünövrəsini qoymuşdur. Altınca toponimi türk dilindəki "altun" (qızıl, qırmızı) sözündən və "-ca" şəkilçisindən ibarətdir, "qırmızıya çalan yer" mənasını bildirir. Yaşayış məntəqəsi Narlı (Narlıdərə) adlı ərazidə salınmışdır.

Armudlu. Rayonun dağətəyi ərazisində yerləşən kənd. Kənd Əliyanlı tayfasına mənsub ailələr tərəfindən salınmışdır. 1948-ci ilədək kəndin adı

Amuduq olmuş, Amuduq dağının adı ilə adlandırılmışdır. Sonralar Amuduq sözü Armudlu kimi təhrif olunmuş və kəndin adı da belə qeydə alınmışdır. Türkiyə ərazisində Amuduq adlı kənd var. Yerli əhali bu kəndə “Amuduq” deyirdi. Toponimi qrammatik xüsusiyyətlərinə görə yozanlar da var. Bu, mənası aydın olan düzəltmə sözdür. Armudlu toponimi armud sözünə **-lu** şəkilçisi artırılaraq armud ağacının həmin ərazidə çox olduğunu bildirir. Müasir Azərbaycan dilində **-lu** şəkilçisi, əsasən, sifət düzəldən formant kimi fəaliyyət göstərir, başqa sözlə, atributiv sözlər əmələ gətirir. Belə şəkilçili sözlər asanlıqla substantivləşir, yəni təyinsiz işlənir. Armudlu sözündəki **-lu** şəkilçisi meyvə ağacı adı bildirən ismə birləşərək topluluq, yəni orada həmin ağacın çoxluğunu ifadə edir. Yaşayış məntəqəsi armud ağacları bol olan sahədə salındığı üçün belə adlanmışdır. Qonşu Qafan rayonunda məşhur Sultanolvar nəslinə məxsus Armudlu (Danzaver) kəndi, Ermənistanın Oktemberyan rayonunda Armutlu (Türk Armutlusu) adlı kənd olub (1935-ci ildən Danzut). Qax və Kəlbəcər rayonlarında da Armudlu adında kəndlər vardır. Toponimləri: Yal yeri, Ənkəran, Ağ bulaq, Dərəyeri, Pirin daşı və s.

Aşağı Mollu. Qubadlı rayon mərkəzindən 21 kilometr cənub-şərqdə, Həkəri çayının sağ sahilində yerləşir. Kəndi XVI-XVII əsrlərdə Cənubi Azərbaycan

candakı Mollu kəndindən gələn ailələr salıblar. "Mollu" komponentinin düzgün elmi açımı hələ ki tam müəyyənləşməyib. Qaçaq hərəkətinin görkəmli nümayəndəsi Nəbi Alı oğlu (1854-1896) bu kənddəndir. XVIII əsrin sonlarında Aşağı Mollu kəndindən ayrılan ailələr Qubadlı rayonu ərazisində Yuxarı Mollu adlanan kənd salmışlar.

Toponimləri: Kəklik bulağı, Ceyran bulağı, Çor bulaq, Əziz kələyi, Nəbi kələyi, Dik daş, Top daş, Çay baxar dərə, Halbaxar dərə, Güney yatağı dərə, İsmayıl bəy dərəsi, Seyidlər dərəsi, Kiçik qaraun, Böyük qaraun, Qarahun dağları Şimali Qafqazda böyük dağ silsiləsidir. Qəzyan navı, Kağ dərəsi, Qara quzey, Nəzərin sulu qobusu, Xudaverdi kəhəlləri, Əvdülün arxaçı, Paşanın saqqızı, Hal dərəsi, Paşanın bağ yeri, Qoşa dərə, Qırmalar, Ovşar dərəsi, Fətəlinin kənd yeri, Düyü torpağı dərəsi, İlan ölən, Böyük nov dərəsi, Yolaşan, Cəbrayılın kahası, Hüseyn baba piri, Dərviş baba piri, Osmanlı qəbiristanlığı, Köhnə və təzə qəbiristanlıq, Üç qardaşlar piri.

Aşağı Xocamusaxlı. Bərgüşad silsiləsi ətəyində yerləşən kənd. Qədim adı Qalacıq Xocamusaxlı olub. Toponim qədimdən Zəngəzur qəzasında yaşamış Xocamusaxlı (Xocamsaxlı) tayfasının adındandır. Bu tayfa ötən əsrlərdə Zəngəzurdə yaşayıb. Xocamusaxlı tayfası 5 tirədən ibarətdir. Ümumiyyətlə, tayfanın əsl adı Xocaəbuishaqlı idi. Xocamusax-

lıların keçmiş Qalacıq, Dəstəkərd, Mazutlu qışlaqları sonralar yavaş-yavaş müstəqil yaşayış məntəqələrinə çevrilmişdir. Kəndi XVIII əsrin sonunda Xocamusaxlı (indiki Yuxarı Xocamusaxlı) kəndindən çıxmış ailələr salmışdır. Xocamusaxlı toponiminə Aşağı komponenti onu eyniadlı digər kənddən fərqləndirmək üçün əlavə edilib.

Toponimləri: Hacı Hüseyn körpüsü, Dağdağan Piri, Qara Pir, Şırdanlı bulaq, Dəvə uçan, Qızıl qaya, Qoçəli yeri, Əv dərəsi, Yol arası, Daş arası, Arpa dərəsi, Sari dərə, Gav, Dəyirman yolu, Pirin güneyi, Bulaq güneyi, Kosa dağ, Ballı qaya, Şinəxara, Ağa çayı, Hüseyn bulağı, Qala, Qalacıq XVIII əsr türbəsi.

Aşağı Cibikli. Kosa Kərəm çayının (Bərgüşad çayının qolu) sahilində yerləşən kənd. Qədim adı Kosa Kərəm olub. XIX əsrdə yaxınlıqda yerləşən Cibikli kənd sakinlərinin bir hissəsi burada məskunlaşandan sonra kənd Aşağı Cibikli adını alıb. Kəndin adını Cibilli kimi yazanlar da var. Cibikli türkdilli tayfalardandır. "Cib" ərəbcə "dağ", "təbiət" deməkdir. Mənbələrdə XV əsrdə bu ərazidə Cibikli (Cibiklu) adlı qədim türk tayfasının yaşaması məlumdur. Kənd öz adını həmin tayfanın adından almışdır.

Toponimləri: Qənşər qaya, Keçəl təpə, Vəli bulağı, Abbas bulağı, Quyu bulaq, Kazım bulağı, Kərim bulağı, Arxacqaya, Dabanyeri Qabil ölən,

Düz zəmi, Anabad meşəsi, Bərəherlər, Anabad bulağı, Quş bulaq, Qoşa bulaq, Bostanlar, Əyricə, Qəbiristanlığın altı, Yal yeri, Məşədqara qalan, Göl yeri, Taxcalar, Aralıq dərə, Vənlik, Qara qaya. Qırnıq Çalayer, Kolavat, Meşə yeri, Mirbağır ağa ziyarətgahı.

Ağbulaq. Gorus rayonunun ərazisidir. Qubadlı şəhərindən Ağbulaq kəndinə 31 km-dir. Kəpəz dağının ətəyində güney ərazidə yerləşir. Kəndin kənarları çox da qalın olmayan meşəlikdir.

Kəndin ortasında çıxan bulaq Ağ bulaq adlanır. Belə ehtimal olunur ki, kəndin adı bulaqla əlaqələndirilib. Azərbaycanda 15-dən çox Ağbulaq adlı kənd var.

Ağbulaq kəndi Xələc tayfaları tərəfindən salınıb. Xələcdə yaşayan qardaşlardan biri Qaraxan Xələcdə qalır. O biri qardaş Qələndər Ağbulaq ərazisinə köçür, orda özünə binə salır. Deyilənə görə, onun çoxlu qaramal, qoyun sürüləri olub. Tikilmiş binə qala (Qələndər qalası) XVII əsr abidəsi kimi qeydiyyata alınmışdır.

Ağbulaq camaatı 1942-50-ci illərdə Yevlaxın Mal binəsi, Qoyun binəsi, Beyləqanın Xələc kəndinə, Kəbirli kəndinə, Ağdamın özünə köçürülmüş və o ərazilərdə sakinləşmişlər. Az hissəsi qayıdıb kəndi yenidən bərpa edir.

1988-ci ildə Ağbulaq kəndindən 70 ev 260 sakin ermənilər tərəfindən zorla çıxarılmışdır. Əhalisinin çox hissəsi Sumqayıt, Bakı şəhərlərində, Azərbaycanın 10 bölgəsində qanuni olaraq yaşayır. Kəndin toponimləri: Zaman tərəsi, Çırışlı, Dəfyalı, Şingirlik, Qala quzeyi, Çarıq dələn, Vənni güney, Mac, Kəndirbaz yurdu, Gəlin qayası, Qanbel, Oğlan-Qız, Yellicə, Göllü, Seyidlər düşən, Aləmşah, Alma bağı. Bulaqları: Ağ bulaq, Çömçə bulaq, Xor-xor bulaq, Daş bulaq, Novlu bulaq.

Aliyanlı-Kanlı. Bir çox tədqiqatçılar (Kəngər Aliyanlı Kanlı) etnonimini eyni kökdən sayırlar.

F.Rəşadəddinin “Oğuznaməsində” Aliyanlar oğuzlara qoşulan qəbilə kimi verilmişdir. Hətta orada göstərilir ki, araba düzəldib, yüklərini daşıyanlara Oğuzlar deyirdilər.

“Oğuznamə”ni şərh edən P.Şükürova görkəmli türkoloqlar B.A.Qordlevski, C.Maslov, B.B.Bartold, B.Radlova istinadən göstərmişdir ki, həqiqətən kanqlı “minik araba” mənasını bildirir. (168-25)

Bəlkə, konka sözü kanklılarla bağlıdır. Kəngər tayfasından bir neçə tirələr də ayrılmışdır. Rayonumuza aid həmin tirələrdən Qaracallı, Qarapapaqlıları göstərmək olar.

Bu gün Famil Süleymanov göstərdiyi kimi, Qarapapaqların Türkiyənin bir çox bölgələrində yaşa-

dıqları, miqrasiya olunaraq toponimləşməsi həqiqətə uyğundur.

“Kitabi Dədə-Qorqud” dastanlarında da VI boyda etnonim kimi Qanlı (Qanlı Qoca oğlu Qanturalı adı çəkilir 102). Eyni türkdilli tayfanın Kanqar və Qanlı kimi müxtəlif dövrlərdə yazı sistemləri ilə əlaqədar söz dəyişiklikləri olmuşdur.

Burada “-ar” və “-lı” şəkilçisindən biri (ar) igid, kişi, döyüşkən anlamını ifadə edirsə, (-lı) isə adilik bildirir.

Kanlı (İrəvan) Kanlı (Kutaisi) Kanlı (Göycə) Qanlıca (Zəngəzur)

Qanlıca qədim türk və oğuzlarla bağlı etnooynimdir. Ermənilər isə bunu Qan (“Qanlıca”) tökməklə bağlayıb, guya o yerlərdə erməniləri qırıb, qanlarını axıtmışlar. Türklərə böhtan atmışlar (99, 58) Z.Balayan.

Tarixə nəzər salsaq, Yuxarı Aylanlı (Yuxarı Əliyanlı), Aşağı Aylanlı (Aşağı Əliyanlı) formasında yazılıb. Musa Kalankatlı əsərlərində Haylantürk tayfaları kimi, S.Sumbatyanın yazılarında isə Haylantürkləri Türk sayılan xalq kimi izah etmişdir.

Aylan sözünün mənası səsləyən, irəliləyən, haylayan və s. olmuşdur.

Deməli, Aylan V əsrdə səslənən Türk etnosunu əks etdirən Aylan tayfasına aid olmasını ifadə edir.

Gəncə quberniyasında, Zəngəzur, Cavanşir qəzalarında qeyd edilən Aylanlı kəndləri, Qubadlı rayonunda, Əliyanlı Başarat kəndləri də Aylanlı tayfası ilə əlaqədardır.

Tədqiqatçılar Aylan türk formasını (seçmə türklər) bildirildiyini yazırlar: əliyanlıyam, dəliqanlıyam.

Almalıq. Rayon ərazisində ölü kənd. Göyyal, Fərcan kəndlərinin yaxınlığında yerləşirdi. Kənd alma bağının salındığı yerdə yerləşdiyinə görə belə adlanıb. Əhalisi sovet hökuməti tərəfindən sürgün edilib. Rayonda almalıqlı Baba Məmmədov adı çoxlarına məlumdur.

Balasantanlı. Rayon mərkəzindən 25 kilometr şərqdə, Qarabağ silsiləsinin ətəyində, Həkəri çayının sol sahilində yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsini XIX əsrdə indiki Soltanlı (Cəbrayıl rayonu) kəndindən köçmüş ailələr salmışlar. Kəndin adı şahsevənlərin Soltanlı tirəsinin adı ilə bağlıdır.

Toponimləri: Mal təpə, Qurd dərə, Xocik yolu, Şərab zavodu.

Balahəsənli. Bərgüşad çayının sahilində, Qarabağ yaylasının ətəyində, rayon mərkəzindən 8 km aralı, dəniz səviyyəsindən 600 m hündürlükdə, Yazı düzü ərazisində yerləşir. Yerli məlumatlara görə, kəndi 1918-ci ildə milli qırğın zamanı indiki Ermənistan ərazisindəki Ağvanlı kəndindən didərgin salınmış

ailələr salmışdır. Toponim Balahəsənli nəslinin adı ilə əlaqədardır.

Toponimləri: Arif dərə, Damcılı bulağı, Yeddi bulaq, Uzun dərə, Uzun tala, Tubu bulağı, Mal təpə, Quru dərə.

Ballıqaya. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Qədim adı Mahmuduşağı olub. Vaxtilə Sofulu tayfasının qışlaq yeri olmuşdur. Ballıqaya kəndi toponiminin mənası "Bal arısının yuvası olan qaya" deməkdir.

Toponimləri: Vənni dərə, Şamanlı dərəsi, Taxtala düzü, Ballıqaya dərəsi. Kənd rayon mərkəzindən cənubda 13 km-də dəniz səviyyəsindən 750 m hündürlükdə yerləşir.

Başarat. Rayon mərkəzindən 50 km şimal-şərqdə, Qarabağ silsiləsinin ətəyində, dəniz səviyyəsindən 1410 m hündürlükdə Kiçik Həkəri çayı sahilində yerləşən dağ kəndi.

Bu toponim "baş" və "arat" sözlərindən ibarətdir. Baş sözü coğrafi mövqe bildirir. Bəlkə də, bir zamanlar rayon ərazisində Aşağı Arat adlı kənd olub. Səpindən qabaq torpağın aşına, suvarılmış arat deyilir. Kəndin köklü sakinləri XVIII əsrin axırlarında ictimai-siyasi hadisələrlə əlaqədar Türkiyə ərazilərinə köçmüşlər. Kəndin indiki əhalisi isə XIX əsrdə yaxınlıqda mövcud olmuş Hürneyit kəndindən

köçən ailələrin nəsiləridir. XVI əsrə aid bir çox mənbədə Başaratbəy şəxs adı da çəkilir.

Toponimləri: Əli bulağı, Hatın çayı, Çınarlı bulaq, Topağac, Dərə yurd, Hürneyd, Yağlı dərə, Dərə yurd düzü, Yağlı yurd, Əmən dağı, Abbasın yalı və s.

Boynəkər. Bazarçay sahilində, Qubadlı rayonunda kənd. Toponim boyun (coğrafi termin mənasında) və əkər (əkin mənasında) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib, "təpənin boynundakı sahəni əkənlər" mənasını ifadə edir. Kənd Boyunəkər yeri adlı sahənin yanında salındığına görə belə adlanıb.

Toponimləri: Qurd dərəsi, Ağ düz, Qurd ölən, Daşlı yoxuş, Saqqızlı dərə, Hacı Nurzahan günbəzi, Nərgizli yeri, Boruqlu dərə, Movlan yolu. Günbəzin 1800-cü ildə inşa edilməsi güman olunur. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq və qəbirüstü daşlar var.

Bəxtiyarlı kəndi. Bərgüşad çayının sahilində dağətəyi ərazidə yerləşir. Bu toponim özündə qızılbaşların kürdilli Bəxtiyarlı tayfasının adını əks etdirir. Bəxtiyarlı Cənub Qərbi İranda olan, yaşayan "Bəxtiyariyyə" tayfaları qrupuna aiddir. Bəxtiyarlı kəndi iki çayın: Bəxtiyarlı və Xallava-Məmmədli çaylarının əhatəsindədir. Məmmədli kəndində son dövrlərdə suyun olmaması və çoxlu zəhərli ilanların olması səbəbindən köçüb Bəxtiyarlıda sakinləşmişlər.

Darlar silsilə dağları kəndə xüsusi gözəllik verirdi. 1993-cü ildə kənddə 37 ev, 172 nəfər əhali olmuşdur.

Məmmədli kəndinin ərazilərindən bir hissəsi Bəxtiyarlı kəndinə verilmişdir.

Toponimləri: Darlar, Qarı qışlaq dərəsi, Quzey yeri, Göyərcin kahası, Quru dərə, Ardıclı quzey, Korabulaq, Daş arası, Quru dərə. Xallava çayı Bəxtiyarlı və Məmmədlini iki yerə ayırmışdır.

Ermənistanda olan Məmmədli kəndi Məmmədli tayfalarının bir tirəsi idi.

Cıfır. Cıfır kəndi Qubadlı rayonunda Bərgüşad silsiləsinin yamaclarında yerləşən kənddir. Bu yaşayış məntəqəsini XIX əsrin sonlarında Göyərcik kəndindən köçmüş ailələr Cıfır meşəsi adlanan ərazidə saldıqları üçün kənd də belə adlanmışdır. Azərbaycan dilinin qərb dialektində cıfır sözü "çətin keçilən, sıx kollu-koslu yer" mənasını verir.

Toponimləri: Abasqulu bulağı, Pənah düzü, Qaranlıq bulaq, Səlkin qayası, Hüseynli yeri, Çətən qaya, Səlkin dağı və s.

Çaytumas. Həkəri çayı sahilində kənd. Yaşayış məntəqəsinin keçmiş adı Tumaslı olub. Qarşılığında Dağtumas kəndidir (Cəbrayıl rayonu). Çaytumas toponiminin əvvəlinə çay sözü onu eyni adlı digər yaşayış məntəqəsindən fərqləndirmək üçün əlavə edilmişdir. Kənd IX əsrdə indiki Cəbrayıl

rayonunun Dağtumas kəndindən köçmüş ailələrin Həkəri çayının sahilində məskunlaşması nəticəsində yaranıb. Tumas (tumaslı) tayfa adıdır. Toponim tumaslı tayfasının çay sahilində məskunlaşması ilə bu adı almışdır.

Toponimləri: Yel piri, Dəvə aynaq, İbrahim kahası, İbadlar dərəsi, Bəylər dərəsi, Qəbiristanlıq dərəsi, Mal yolu, Bayram dərəsi, Köhnə kənd yeri, Humay bulağı, Nuru bulağı, Şirə arxı, Su arxı, Çınarlı, Çəpik ata, Yuat yeri, Zeynəb yeri, Xəndək bağı, Nətfə yeri, Böyük yer, Ağ yer, Səməd yeri, İydəlik, Kahalar, Şaftalı bağı.

Çardaxlı. Rayon mərkəzindən 10 km dəniz səviyyəsindən 1150 metr hündürlükdə dağətəyi ərazidə yerləşən kənddir.

Çardaxlı yaşayış məntəqəsi rayon ərazisində mövcud olmuş ən qədim kəndlərdən biridir. Çardaxlı düzünün Pəyhan adlanan ərazisində orta əsrlərə aid qəbiristanlıq, daş kitabələr, Gözətçi qalasının söküntüləri qalmaqdadır. Xalq etimologiyasına görə, Çardaxlı toponimi keçmişdə orada gözətçi məntəqəsi kimi mövcud olmuş çar dağının adı ilə əlaqələndirilir.

Çardaxlı kəndinin 1500 m-liyində Cəfər xanlar kəndi yerləşir. O kəndin əhalisi Korcalanlı kəndindən köçərək həmin ərazidə sakinləşmişdir. Çardaxlı adlı toponimlər Şəmkir-Çardaxlı, Tərtər-Çardaxlı,

Zaqatala-Çardaxlar, Ayqır dağda Təpəlik və Yaylağın adı-Çardaxlı təpəsi, Çardaxlı yaylağıdır. Türkiyədə isə Çardaxlı adlı çoxlu köylər, Qərbi Azərbaycanda Pəmbək vilayəti, Çardaxlı düzü, Çardaxlı təpəsi mövcud olmuşdur. Qızıl qaya adlanan ərazidə köhnə kənd yerinin qalıqları bizlərə Çardaxlı kəndinin daha qədim olmasından xəbər verir.

□□□□mləri: Keçi qayası, Ballı qaya, Qızıl qaya, Zaman güneyi, Həcətgə, Ayı ölən, Ehsan bulağı, Porsuq çuxuru, Səfər bulağı, Keçəl təpə, Top daş, Pəyhan, Bədi dərəsi, Əmirxanlar, Daşlı dərə, Camal yeri, Qənbər bulağı, Quru qobu, Dərə, bağ.

Bu gün Beyləqan rayonu Aşağı Çəmənli kəndi ərazisində Çardaxlı abidələri və qədim kənd yeri qalmaqdadır.

Çərəli kəndi. Çərəli kəndi dağlıq və dağətəyi ərazidedir. Rayon mərkəzinin cənub qərbində 13 km-də dəniz səviyyəsindən 920 m hündürlükdə yerləşir. Yaşayış məntəqəsi Sofulu tayfasına mənsub olan ailələr Çərəli adlı yerdə yurd saldıqlarına görə belə adlandırılmışdır.

Bəzi tədqiqatçılara görə, toponim Çərə (Çörə (Örüş) sözündən və li şəkilçisindən ibarət olub, otlaq, örüş yeri mənasını verir.

Xalq etimologiyasına görə, Çərəli toponimi Çərə edən, kömək duran, əl tutan kimi də əlaqələndirilir.

Kənddə orta əsrlərə aid qəbiristanlıq var. Cənubi Azərbaycan da Çərəli adlı kənd mövcuddur. Bərdə rayonunda da Çərəlilər kəndi var.

Toponimləri: Taxtalar, Hana qaya, Mavdan, Göynava, Qara çuxur, Qara quzey, Ağ yol, Xəçin dərə, Ağ düz, Saqqızlı, Qoçaşan, Qurd dərəsi, Xırman dərə, Böyük güney, Şəmsəddin Piri, Qaya dibi, Şahsuvar dağı, Qızılölən, Qaramalı dərə, Bağ dərə, Qəhrəmandüşən və s.

Hat. Rayon mərkəzindən şimal qərbdə, rayonun 38 km-liyində, dəniz səviyyəsindən 1405 m hündürlükdə yerləşir.

1993-cü ildə 10 ev, 41 nəfər əhalisi olmuşdur. Toponimləri: Dərə yeri, Çöpün düzü, Cığa düzü. Bəzi tədqiqatçılara görə Dəşt sözü fars dilində Çöl mənasındadır. Hat komponenti bölgənin Alban tarixi ilə əlaqədardır. Musa Kalankatlının “Alban tarixi” əsərində deyilir: “Babik püşk atdı. Qorun bəxtinə Hat kəndi, Qazanın bəxtinə isə Şalat kəndi düşdü.” Toponiminin digər izahı isə daş sözü ilə əlaqədardır. Hat kəndindən ayrılmış ailələr yaxında yerləşən daşlıq hissədə yeni yurd salırlar, adına Daşlı Hat şəklində müraciət olunur. Rus tədqiqatçısı P.Zenskinin yazılarında Alyanlı tayfalarına aid olan Hat, Böyük Hat, kiçik Hat, Daşlı Hat kəndlərinin adları çəkilir.

Davudlu. Qubadlıda Bərgüşad çayının qolu olan Gorus çayının dərəsində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Davudlu yaşayış məntəqəsini Davud adlı bir şəxs saldığına görə, kənd onun adı ilə adlanmışdır. Sonralar burada sofulu tayfasına mənsub ailələr də məskən salmışlar. Respublikamızın digər ərazilərində mövcud olan Davudlu (Ağdaş rayonu) və Davıdonu (Lerik rayonu) adlı kəndlər də Davud və ya David şəxs adı ilə adlandırılmışdır.

Deşdahat. Qarabağ silsiləsinin ətəyində yerləşən kənd. Deşdahat yaşayış məntəqəsinin Böyük Hat (indiki Hat) kəmindən ayrılmış ailələr Dəşt adlanan yerdə yurd saldığına görə bu cür adlandırılmışdır. Dəşt sözü farsca "çöl" deməkdir. Əvvəllər, görünür, bu kəndin yaxınlığında Kiçik Hat kəndi mövcud olub. Bəzi mülahizələrə görə, yaşayış məntəqəsini əliyanlı tayfasına mənsub olan ailələr salmışdır. Bir çox tədqiqatçılar hat komponentini hədd (qıraq, kənar) mənasında izah edirlər. Toponimin digər izahı daş sözü ilə əlaqələndirilir. Onu da qeyd edim ki, Dəşt, Hat, Dəşt-Qıpçaq toponimlərinə Türkiyə ərazisində rast gəlinir.

Dəmirçilər. Rayon mərkəzindən 5 km cənubda, Bərgüşad çayının sağ sahilində dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsinin adı dəmirçilər tayfasının adı ilə əlaqədardır. XVI əsrdə qızılbaş

tayfaları sırasında adları çəkilən dəmirçilər sonralar qazax tayfa birliyinin ən qüdrətli tirələrindən birinə çevrilmişdilər. Azərbaycanda şahsevənlər və onlara birləşən səlcuqlar öz tayfa adlarını bir çox kəndə vermişlər. Bu kənd sakinləri arasında onların çoxlu nəsilləri yaşayır. Qubadlıda, Dəmirçilər və Muradxanlı kəndlərində də həmin tirəyə məxsus ailələr çoxdur. Dəmirçilər və Muradxanlı sakinləri arasında şahsevən tayfalarının çoxlu nəsilləri var. Dəmirçilər sözü Azərbaycan toponimiyasında omonim yer adlarındanır. Kəndi Dəmirçilər nəslinə mənsub ailələr salmışlar. Dəmirçilər kəndinin girişində (Dəf düzü istiqamətində) təpənin üstündə “Şah taxtı” deyilən yerin aşağı hissəsində Bərgüşad çayına yaxın Kurqan vardı. Kurqan elə yerdə idi ki, Şah taxtı ərazisindəki qaladan oraya daimi nəzarət edilirmiş. Dəmirçilər adında Qazaxda, Tərtərdə, Xocalıda da kəndlər var.

Toponimləri: Qilbə dibi, Kosa dağı, Yumru təpə, Qazan qayası, Qara qaya, Ağ qaya, Çaxur-çuxur dərəsi, Sumaxlı təpə, Qaravul təpəsi, Şah taxtı dərəsi, Yemlikli dərə, İnnablı dərə, Böyük dərə, Bağmanlar düzü, Ardarxana düzü, Mağal bulağı, Zəncirli bulağı, Hacı Bədəl körpüsü, Oğlan-qız qayası.

Diləli Müskanlı. Bərgüşad çayının sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşir. Ərazidəki iki Müskanlı

kəndini fərqləndirmək üçün biri Diləli Müskanlı, o biri Teymur Müskanlı adlandırılmışdır. Bu toponimin mənası "Diləli kəndinin yaxınlığındakı Müskənli kəndi" deməkdir. Bir çox tədqiqatçılar toponimin tərkibindəki diləli komponentini kürd mənşəli deləli tayfasının adı ilə izah edirlər. Müskən sözü isə yerli əhalinin yozumu ilə "mis olan yer" kimi izah olunur. Orta əsrlərdə indiki Özbəkistan ərazisində Müskan adlı şəhər və əyalət olmuşdur. Güman ki, XIII əsrdə monqol işğalları və Teymurun yürüşləri zamanı Müskan əhalisinin bir qismi Azərbaycana köçərək burada məskunlaşmışdır. Müskənli sözü "Müskandan olanlar", "müskənlilər" mənasını daşıyır.

Toponimləri: Narlı dərə, Burunlu güney, Narlı pir, Şirin pir, Kəklik bulağı, Dəlik daş, Oyuq yal, Narlı bulaq, Dağdağan dərəsi, Zamanın kahası, Böyük navlar, Sarılıq, Qaravun dərə, Qara qaya, Orta dərə, Qaravun, Qarağaclarıq bulağı, Kaha dərə, Küllü təpə, Sarılıq, Qazan dərəsi, Şor dərə, Qatır yoxuşu, Diləli dərəsi, Arpa çuxuru, Kalba Mehdi novu, Məşədi İsmayıl dərəsi, Barmaqlar, Oyğun yalı, Nərgiz qəbiristanlığı, Salavat təpə.

Dondarlı. Rayon mərkəzindən 6 kilometr cənubda, Bərgüşad çayının (Bazarçay) sağ sahilində, Bərgüşad silsiləsinin ətəyində yerləşən kənd. Dondarlı toponimi qədim türkdilli dondar tayfasının adı ilə əlaqədardır. Antik mənbələrə görə, dondarlar e.ə. V əsr-

dən məlumdur. Strabona, Pliniyə, Plutarxa görə, dondarlar Şimali Qafqazda və Azov dənizi sahillərində yaşamışlar. Azərbaycanda orta əsrlərdə dondar etnonimindən törənən toponimlər çoxdur. Tovuz rayonunda Dondarlı və Dondar Quşçu adlı kəndlər mövcuddur. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının qəhrəmanlarından birinin adı Dəli Dondardır. Kənddə XIX əsrə aid məscid və Hacı Bədəl körpüsü memarlıq abidəsi var.

Toponimlə □□□ Sarı yamac, Dağbaşı, İtuçan, Türk qəbri, Muncuqlu təpə, Ağ dərə, Yel piri, Böyük gözət, Nasir zəmisı, Şərif bağı, Nərgizin bağı, Alma bağı, Ağ yol, Bazar düzü, Qara kol, Dəvə uçan, Şam qırağı, Mir arxı, Təzə arx, Gavur arxı, Narcaq, Selbasan, Daşlıq dağ, Qaya dibi, Ağ dərə, Allahverdi dərəsi, Bərgüşad çayı, Ağa çayı, Zərzək, Mir Mehdi Ağanın Ziyarətgahı.

Eyvazlı. Eyvazlı yaşayış məntəqəsi Qarabağ silsiləsində, Qubadlı rayonunda, dağlıq ərazidə yerləşir. Yerli məlumatlara görə, Eyvazlı yaşayış məntəqəsini vaxtilə Cənubi Azərbaycandan gəlmiş eyvazlı nəslinə mənsub olan ailələr saldığı üçün toponim belə adlandırılmışdır. Ağdamda Eyvazlı (oğuz tayfa ittifaqına daxil olan təkəلیلərin, sonralar şahsevənlərin tərkibində olmuş eyvazlı tirəsinin adı ilə bağlıdır), Beyləqanda Eyvazlılar (özündə kəbirli

tayfasının araqməmmədli qolunun eyvazlı tirəsinin adını əks etdirir), Goranboyda Eyvazalılar adlı kəndlər mövcuddur.

Toponimləri: Qarağal, Su daşı, Buluş bulağı, Çömçə bulağı, Gülləlik bulağı, Ardu dağı, Pərdi daşı, Bozdar, Məzrə dağı, Gen dərə, Sərhəd yerləri, Ağsan dərə, Göyərçin dərə, Yanıq dərə, Əyri göl, Ağı kaha dərəsi, Qara kaha, Mərdixanı təpəsi, Ağ qaya, Qarğa təpəsi.

Əbilcə. Qaraçayın sahilində yerləşir. Toponim Əbil adlı şəxs adından və kürd dilində yer, məkan bildirən *cə* şəkilçisindən ibarət olub, "Əbilə məxsus yer" mənasını bildirir. Kənd Əbilcə adlı sahədə salındığı üçün belə adlanmışdır.

Toponimləri: Uzun dərə, Süleyman Ağa ziyarətgahı, Köhnə qəbiristanlıq.

Əyin. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Əyin yaşayış məntəqəsini keçmiş Hacılı kəndindən (hazırda Qubadlı şəhərinə birləşmişdir) köçmüş ailələr Əyin dağında (indiki Səngər dağı) saldığına görə belə adlanmışdır. Dağ isə öz adını bəzi mülahizələrə əsasən, buradakı bulağın adından almışdır. Əyn (eyn) ərəb dilində "bulaq, göz, çeşmə" deməkdir. Görünür, toponim qismən təhrifə uğramış, tələffüzü asanlaşdırmaq üçün "y" və "n" samitlərinin arasına "i" saiti artırılmışdır.

Toponimləri: Çala yer, Güllü zəmi, Armudluq, Kartof bulağı, Bilgar, Səngər, Səqqəlləmə, Çay zəmi, At irizi, Səngər bulağı, Orta bulaq, Şurran bulağı, Ceyran bulağı, Cəvizlik, Daş arası, Əzgilli dərə, Fındıqlı dərə, Camal vuran, Güney, Yal yeri, Şilə zəmi, Qara qaya, Ocaq zəmi, Eldar bulağı.

Əliquluuşağı. Bu kənd dağətəyi ərazidə yerləşir. Qədim adı Qarabaşlı olub. Kənd əvvəllər bir qədər aralıda imiş. Toponim Əliqulu şəxs adından və uşağı sözündən ibarətdir. Toponimin mənası "Əliqulunun törəmələri, Əliqulunun nəslindən olanlar, Əliqulugillər" deməkdir.

Qarabaşlı kəndindən buraya köçmüş ilk ailələr Əliquluuşağı nəslindən olduğuna görə yaşayış məntəqəsi də belə adlanmışdır. Bir çox məlumatlara görə, Əliqulu nəsilərinin tirələri mənşəcə şahsevənlərin təklə tayfasına aiddir. Laçın rayonunda Əliqulu, İmişli rayonunda isə Əliqulular adlı kəndlər də mövcuddur. Əliquluuşağı kəndində Göy qala (V əsr), bulaq (XIX əsr), Əliquluuşağı körpüsü (1867-ci il), Qalalı qalası vardır.

Toponimləri: Nəbi bağı, Quru dərə, Qızıl qaya, Ağca yazı, Tənəkli dərə, Qara qaya, Qaraçı yurdu, Qaraaltı, Vəli düzü, Şiş qayalıq, Hamar dərə, Yolaşan, Balaban tərə, Pələngölən, Orta dərə, Oğuz qəbristanlığı və s.

Əfəndilər. Həkəri çayı sahilində, İncə düzündə yerləşən kənd. Kəndin keçmiş adı Türk Əfəndilər olub. Bəzi məlumatlara görə, vaxtilə Türkiyədən gəlmiş Məmməd Əfəndi adlı bir nəfər şəxs bu kəndin bünövrəsini qoyduğuna görə kənd də onun adı ilə adlanmışdır. Mənbələrə əsaslanaraq görərik ki, XIX əsrdə Əfəndilər kəndinin yaxınlığında Kürd Əfəndilər adlı kənd də mövcud olub.

Toponimləri: Sarı təpə, Qara güney, Çələbi ocağı, Çələbi dərəsi, Söyüdlü kanalı, Yəhər daş, Xəlil dərəsi, Xalıqverdi bağı, Xalıqverdi bulağı, Dəhnə düzü, Su kanalı, Qaralar, Xələddin baba piri, Qulu bulağı.

Fərəc. Dağətəyi ərazidə rayon mərkəzindən 25 km cənubda yerləşən kənd. Kəndin əsl adı Fərəcandır. Kənd keçmişdə Sarallı Fərəcən da adlanmışdır. Bu da kəndin sarallı tayfasının qışlaq yerində salınması ilə bağlıdır. Yaşayış məntəqəsinin əsasını Fərəcən nəslinə mənsub olan ailələr qoyduğu üçün toponim belə adlanmışdır. Nəslin adı isə Fərəc şəxs adından və cəmlik ifadə edən "an" şəkilçisindən ibarət olub, "fərəclər" deməkdir.

Toponimləri: Qala boynu bulağı, Ağ çapalaq bulağı, Yuxarı bulaq, Aşağı bulaq, Şam kəhrizi, Qayalar dağı, Novruz dağı, Gur-gur dağı, Alının dərəsi, Quzu dərə, Ağ çapalaq dərəsi, Şiş təpə, Qalanın təpəsi.

Gödəklər. Bərgüşad çayının sol sahilindədir. Kənd keçmişdə Mil düzündə yaşamış xalacların gödəkli tirəsinə məxsus ailələrin bir hissəsinin Bərgüşad çayı sahilində məskunlaşması nəticəsində yaranmışdır. Gödəkli tirəsinin kərbalılar və nəzərli nəsil-ləri əvvəllər yayı Qubadlıda, Gödəklər kəndində, qışı isə Mil düzündə keçirirdilər. Beyləqan, Xaçmaz, Şəki, Zaqatala rayonlarında da Gödəklər adlı kəndlər var.

Göyərcik. Qubadlı rayon mərkəzindən 22 kilo-metr qərbdə Bərgüşad silsiləsinin yamacında yer-ləşən kənd. Məlumatlara görə, Göyərcik yaşayış məntəqəsini XIX əsrin ortalarında qonşu Qiyaslı kəndindən küçüb gələn ailələr salmışlar. Bəzi tədqiqatçılar toponimi "göylük, yaşıllıq, otluq" mənası ilə izah edirlər. Bəziləri isə onu kürd dilindəki kuvər (arxac) sözü ilə əlaqələndirib (-cik Azərbaycan dilin-də kiçiltmə şəkilçisidir) "kiçik arxac" kimi yozurlar. Toponimi türkdilli küçərçi etnonimi ilə bağlayanlar da var.

Toponimlə □□□ Maraluçan, Qaya, Güllü yer, Qalaça, Əli bulağı, Bədəl bulaq, Quşçu bulağı, Akif bulağı, Pəyə dərə, Quru dərə, Tüklü təpə, Top daş, Daşçıxan, Yal yeri, Yolaşan, Təvərə yer, Quşçu düzü, Zoğallıq, Zəmi yerləri, Taxtalıq, Aşağı bulağa, Zağlıq, Zağlığın dərəsi, Quyu bulağı, Şalvar zəmi, Nənə yeri, Səfəralı dərəsi, Qara qaya, Qarğa cəvizi,

Yuxarı bulaq, Səfəralı bulağı, Hallı gab, Saldaş, Daş arası, Çaqqal parası, Abasqulu yeri, Taxta meşə, Hüseyinalı yeri, Nəvər biçənəyi, Çöp yeri, Pəyə yeri, Xırda pəyə, Armuddux, Qoşalcalar, Uc armud.

Göyərabbas. Bərgüşad silsiləsinin yamacındadır. Rayonun şimal qərbində mərkəzdən 28 km-də dəniz səviyyəsindən 1300 m hündürlükdə yerləşir. Rayonun dardan yuxarı kəndləri sırasına daxildir. Təbiəti olduqca gözəldir. Göyərcik kəndindən gedən Göyər Abbas adlı şəxs kəndi salmışdır. Bəzi tədqiqatçılar Göyər tayfalarından olduqlarını yazırlar.

Toponimləri: Alpaşa yeri, Bərəher düzü, Biçənəklər, Əzgillik, Batıq yer, Güllə bulağı, Dəyirman, Əli bulağı, Quru bulaq, Kəpəz.

Göyyal. Dağlıq ərazidə yerləşən kənd. Göyyal toponimi göy və yal sözlərindən ibarətdir. Göy - yaşıl mənasında, yal isə dağ beli mənasındadır. Kənd salındığı ərazinin adı ilə adlandırılmışdır.

Toponimləri: Quru dərə, Həcətgə, Hərtiz piri, Yeddişərik, Örtədən, Əjdaha qayası, İldırımvuran, Cöngədüşən, Cəvizdər, Boyalı, Çıxıkolavat, Gözətdaş, Muzula bulağı, Kənd bulağı, Ağ quyu bulağı, Quyu bulağı, Gözətcə dağı, Əhədi dağı, Qalaca dərəsi, Səngər yeri, Qələycə, Hacı yurdu, Şıx Əfəndi, Cümcümə, Türk qəbri, Bozlu yal, Yolaşan, Maral duracağı, Tayıfça və s.

Gürcülü. Qubadlı rayonunda Bərgüşad silsiləsinin yamacında yerləşən kənd. Gürcülü yaşayış məntəqəsinin salınması haqqında iki fikir var. Birinci ehtimala görə, kəndin ilk sakinləri Gürcüstandan gəlmiş azərbaycanlı ailələr olduğu üçün kənd belə adlanmışdır. İkinci ehtimala görə, mülkədarlar gürcü əsirlərini öz torpaq sahələrində işlətməmiş, sonralar onlar geri qayıtsalar da kənd Gürcülü adlandırılmışdır.

Toponimləri: Səkkizbucaqlı türbə, Fındıqlı bulaq, Söyüdlü bulaq, Göy təpə, Ağ düz, Fındıqlı və s.

Böyük mülkədar, tacir, tarixçi Rəşidəddin bu yerlərdə olmuş, Qubadlı ərazilərindən özünə xeyli torpaq sahələri almışdır. Məlumatlara görə, Qaradağ əyalətindən həmin yerlərə xeyli əhali köçürdülmüş və orada məskunlaşmışlar.

Rəşidəddin aldığı ərazilərdə tikinti və təsərrüfat işləri aparmaq üçün İrandan gürcü əsirlərindən pulla alıb bu yerlərə gətirir. Deyilənlərə görə, kəndin adı da gürcülərlə bağlıdır.

Nəzər Heydərovun və Əbdurrahman Şirinovun kitablarında bu məlumat verilmişdir. Gürcülüdə memarlıq üslubunda tikilmiş günbəzin tarixi haqqında Qubadlı ərazisində yaşamış Rəşid Ənanın məlumatlarına görə XVII əsrdə abidə var imiş.

Göyərlər. Göyçə adlanan göl, Ərzurumda Köy kənd, Tiflisdə, Şamaxıda Göylər dağ, Göylər, Qubadlıda Göyərabbas, Göyərcik kənd.

Aleksandrapol qəzasında Qoqarci qala adları Göyərlərlə (Göyər tayfaları) bağlıdır. Qoqarcik mahal adı erməni mənbələrində “Qqarck” formasında yazılmışdır. Bu bilərəkdən etnooykonimin türk mənşəlikdən uzaqlaşdırmaq məqsədi güdülməsidir.

Göyər-*cik* şəkilçisi dilimizdə ən geniş yayılmış şəkilçilərdən biridir. Nəvaziş, kiçiltmə bildirir. Əsasən, bizim toponimlərimizdə an-lar, cı-çıq etnoformatları (şəkilçiləri) çox işlədilmişdir. Quqarcıq toponiminin türk mənşəli olmasını sadaladığımız şəkilçilər də subut edir.

E.Sevortanyan görtərir ki, müxtəlif türk dillərində kökər (özbək), Koqar (Qaraqalpaq), Kükər (Tatar), Qoqar (Altay) sözlərinin kökündə göy umumtürk sözü Tanrı, səma mənasında işlənmişdir.

“Oğuznamə”də Göy-dirək yox formasında da atalar sözü qeyd edilmişdir. (168.14)

Orxon Yenisey abidələrində də “göy”, ”Kök ün”, ”Köyür” oxşar köklü coğrafi adlara rast gəlinir. (143.387)

Türk dilli xalqların yaşadıkları ərazilərdə Göyər toponimlərinə oxşar oykonimlər geniş yayılmışdır.

Güllü zəmi (Əyin k), Vənnik (Cibikli), Xatın kol-
luğu (Mirlər k), Nərgizli (Çərəli k), Armudlu (Əyin k),
Armudlu (rayonun kəndi), Əzgili dəre (Göyercik k).

Hal. Bazarçayın sahilində rayon mərkəzindən
11 kilometr cənub-şərqdə yerləşən kənd. Əhalisi tü-
tünçülük, baramaçılıq, heyvandarlıq, taxılçılıqla
məşğul olur. Hal komponenti bir çox mənalar daşıyır:

1) Əşyanın başqa əşya, əlamət, yaxud proseslərə
münasibətini ifadə edən müəyyən ismin (adın), cüm-
lənin digər üzvlərinə münasibətini bildirən qram-
matik kateqoriya;

2) Müxtəlif dillərin hal sistemini təşkil edən
kateqoriya formalarından biri. Ayrı-ayrı dillərdə hal-
ların sayı müxtəlifdir. Azərbaycan və rus dillərində
6, alman dilində 4, ingilis dilində 2, Tabasaran di-
lində 46 hal var;

3) Türk xalqları, o cümlədən azərbaycanlılar cin-
lərin dişisinə hal deyirlər. Folklordan bəlli olduğuna
görə, hal anasının ən çox qorxdığı şey iynədir.
Inama görə, əgər cinin üstünə iynə sancılısa, gözə gö-
rünər, insana tabe olar;

4) Hal komponenti vəziyyət, hal-əhval mənasın-
da da işlənir.

Toponimləri: Taxtalar, Ortaçlar, Nərgizli, Vənli
dəre, Kattarlı, Toxmaq təpə, Şıx Məhəmməd piri,
Körpü, orta əsrə aid qəbiristanlıq və s.

Həkəri. Həkəri çayı sahilində dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Həkəri adına qədim mənbələrdə rast gəlinir. Alban (Qafqaz) tarixçisi Moisey Kalankatlı Babək hərəkatı ilə əlaqədar 831-ci il hadisələrindən bəhs edərkən Həkəri adlı yerin adını çəkib. Həmin qala hazırda Qalacıq adı ilə məlumdur. Həkəri ilə bağlı toponimlər Həkəri tayfasının adı ilə əlaqədardır. İndi Türkiyə və İran ərazisində həkərilər yaşayırlar. Bəzi mənbələrdə Həkəri çayının adı Həkəri tayfalarının adı ilə bağlıdır. X-XII əsrlərdə ərəb mənbələrində Azad çay kimi göstərilmişdir. Zəngilanda da Həkəri (Akara) adlı qəsəbə var.

Həməzəli. Həkəri çayının sahilində, İncə düzündə, rayon mərkəzindən 20 km şərqdə yerləşən kənd. El arasında Dəlilər Həməzəlisi adı ilə tanınır. Həməzəli yaşayış məntəqəsini vaxtilə indiki Qarakişilər kəndinə birləşmiş Həməzəli (el arasında Korlar Həməzəlisi) kəndindən çıxmış ailələr saldıqı üçün belə adlanmışdır. Rəvayətə görə, kişi paltar geyinmiş bir qız Həməzəlidə Həkəri çayının üstündə körpü tikdirir. Bir neçə ildən sonra körpü hazır olduqda qız paltarını dəyişir və guya onun qadın olduğunu başa düşmədikləri üçün kəndi "Korlar Həməzəlisi" adlandıraraq çıxıb gedir. Sonralar "Korlar" ləqəbini mənləklərinə sığışdırmayan bir neçə ailə kənddən köçüb yeni yaşayış məntəqəsi saldıqda

guya ata-baba yurdlarını tərک etdikləri üçün onların kəndini də Dəlilər Hənzəli adlandırmışlar. Hənzəli adlı kənd Qəbələ və Şərur rayonlarında da vardır. Qəbələdə Hənzəli adlı çay da var.

Toponimləri: Dovşanlı qobu, İlanlı daş, Şiş təpə, Kaftar qaya, Dadaşın kahası, Dadaşın su dəyirmanı, Gəyən düzü, Məşədi Dadaş navı, Kəlbəlayı Mikayıl yerləri, Tut piri, Məscid, Alma bağları, Kəlbəlayının dəyirmanı, Hacalı daş, Sulu daş, Pir daş, Yel piri, Kərbəlayı kahası, Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq.

Hərtiz. Dağlıq ərazidə yerləşən kənd. Hərtiz yaşayış məntəqəsi öz adını ərazisinə yaxın yerləşən Hərtiz dağının adından almışdır.

Toponimləri: Orta bulaq, Çuçixay bulağı, Gicitkənli dərə, Hərtiz yolu, Ağamvay dərəsi, Maral təpəsi, Tayıfca təpəsi, Qala təpəsi, Hərtiz piri, Çuxur yurd, Mürsəlin bağı, Baxış bağı, Böyük güney, Keçəl təpə, Vənli yel piri.

Hüseynuşağı. Həkəri çayının sahilində, Yazı düzünün günçixan yamacında yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsini Hüseynuşağı (hazırda Xudavərdilər adlanır) nəslindən olan ailələr saldığı üçün toponim bu cür də adlanmışdır. Sonralar Qarabağdan Əbilli və Dağıstandan Xələflilər nəslində köçüb bura gəlmişlər.

Hun. Ərazidə Hun leksomeninin muxtəlif formatlarına rast gəlinir. Qunanlı (Hunanlı) heç şübhəsiz ki, eynilik təşkil edir. Azərbaycanda Türk dilinin formalaşmasında Hun tayfaları bilavasitə iştirak etmişdi. Əlavə edək ki, oykonim P.Zeliniski tərəfindən qeyd olunmuşdur. Qubadlı rayonunun toponomiyasında Hun tayfasının adı ilə bağlı bir neçə coğrafi ad vardır. Qunlanlı Hundi verd (Qaralar kəndi) Dionisi Pereiged Hunların Albanlarla coğrafi bağlanması, qohumlaşması ilə bağlı arxiv sənədlərində məlumat vermişdi. 1727-ci ilin arxiv sənədlərində Qubadlı rayonu ərazisində Hunabad kəndi qeyd olunmuşdur. Hunud, Xınzirek, Xunazi, Xunazək kimi toponimlər günümü-zə qədər gəlib çıxmışdır.

Rayonun ərazisində Qunlanlı, Xocahun (Xocahan) Hundiverd, Peyhun kimi toponimlərin olması sübut edir ki, Hun tayfaları Qubadlı ərazisində əsrlərlə yaşamışlar. P.Zeliniskinin qeyd etdiyi mənbələrdə Xınzirək, Hunzirək və Xanəzək (Xunazək) “mübahisəli torpaq” kimi göstərilmişdir. Bəli, bu mübahisənin bünövrəsi XIX əsrin əvvəllərində köçürmə siyasəti ilə əlaqədar deyildimi? Sübuta heç bir ehtiyac yoxdur.

Heyrək (Aqarar, Akaraq). Qubadlı ilə Qafan rayonunun sərhəd zonasında yerləşir. Heyrek toponimi “Kitabi-Dədə-Qorqud” dastanının 10-cu boyunun qəhrəmanı Əkrəklə eyni mənşəlidir.

Dastanda Əgrək və Səgrək – 2 qardaşdan bəhs olunur. Maraqlıdır ki, (Heyrek) toponimi yerləşdiyi ərazidə Həkəri çayı Həkəri kəndi oykonimlərinə rast gəlinir. Bununla da rayonda və Gorus ərazilərində eyni mənşəli Akara Həkəri Həkkərək sözləri özünü yaşadır. M.Seyidov yazır ki, VII yüzilliyin coğrafiyaçısı Anemeya Sıraçaci akarak (həkəri qalası və çayını qeydə almışdı). Xatırladaq ki, Gorus rayonunda Əkərəli, Sisyan ərazisində Əkəri toponimi vardır. Musa Kalankatlının əsərində aqar etnosunun adı ilə bağlı Həkəri yaşayış məntəqəsinin adı çəkilmişdir. (M.Seyidov “Elm və həyat” jurnalı Bakı 1989 səh.10-16.164).

Xanlıq. Rayon mərkəzindən 16 km cənub-şərqdə, Həkəri çayının sahilində dağ ətəyində yerləşən, rayonda ən çox əhalisi olan kənd. Xanlıq kənd yaşayış məntəqəsinin ərazisi əvvəllər eyniadlı mülkün adı olmuşdur. Xanlıq mülkü Qarabağ xanı Pənahəli xanın oğlu Mehrəli bəyin malikanəsi olmuşdur. Sonralar burada salınmış Xanlıq kəndi də həmin mülkün adı ilə adlanmışdır. Xanlıq toponimi "xana məxsus" mənasındadır. Orta əsrlərdə türkdilli xalqlarda ictimai-siyasi birliyə xanlıq deyilirdi. XVIII əsrin 40-cı illərində Azərbaycanda xanlıqlar meydana gəldi. Xanlıq komponenti ilə bağlı olan Xanlıqlar kəndi Qazaxda və Şərurda da var. Lənkəranda Xanlıqlı, Xaçmazda Xanlıqoba, Şuşada Xan-

lıqpəyə adlı kəndlər də mövcuddur. Xan titulu Azərbaycan toponimlər sistemində bir sıra vahidlərlə mühafizə olunmuşdur (Xanlıq, Xankəndi, Xanbulaq və s.).

Xallava. Bəzi mənbələrdə Xəliloba kimi verilmişdir. Dağətəyi ərazidə yerləşir. Rayon mərkəzindən 14 km aralı dəniz səviyyəsindən 1380 m hündürlükdədir.

Tədqiqatçıların dediklərinə görə, “Xallava” toponimi təhrifə uğramışdır. 1979-cu ildən rəsmi sənədlərdə Xallava və yaxud Xanlava kimi verilmişdir. Bəzi fikirlərə görə, Xal Kürd dilində yer, Lava isə sahildir. Başqa fikirlərə görə isə “Xan” ev, məkan mənasında Lava kompleksinin birləşmələrindən əmələ gəlmişdir. Birinci formada “sahildə yer”, ikinci formada “sahildə məkan” mənasında verilmişdir.

Toponimləri: Dəfnədəli bulağı, Nəcəf bulağı, Xallava çayı, Quru bulaq, Qurdlu bulaq, Salavat dağı (Dağda köhnə kəndin Dağqışlağın qalıqları və orta əsrlərə aid qəbiristanlıq) yerləşir. Qara qaya kahası, Nəcəfin kahası, Nəsibin kahası, Şükürün yeri, Məhərrəm yerləri, Dağdağanlar piri, Təndir palıdın yanı,

Qarqışlaq. Ölü kənd. Bəylik olmuşdur. Hörmətli ziyalımız iqtisad elmləri doktoru Həbib Şirinovun doğulduğu kənddir. Bu gün kəndin qalıqları qalmaqdadır.

Toponimləri: İsti bulaq, Güllü bulaq, Qarqışlaq çayı, Sınıq məscid, Köhnə qəbiristanlıq, Qoç daşlar, Sandıq qəbir, Əli bulağı, Tut bağları, Alma bağı, Cəvizlik, Dəyirmanın yanı, Sarılıq, İldırım vuran, Yolaşan, Cəbə, Yastan yeri.

Xıdırlı. Bərgüşad çayının sol sahilində dəniz səviyyəsindən 1004 m hündürlükdə, rayon mərkəzindən 10 km-də yerləşir. Keçən əsrin ortalarına aid mənbələrin birində Mişovdağın ətəyində Xıdırlı adlı 46 tüstüdən ibarət bir elatın yaşaması (CHMPU 6), həmin əsrin 80-ci illərində isə Cavad qəzasında eyniadlı 54 ailədən ibarət yarım köçəri köçün olması (Alifin s. 386) qeyd edilmişdir ki, bu da göstərilən yaşayış məntəqəsinin yerləşmə ərazisinə uyğun gəlir. Görünür, hər iki məlumat eyniadlı tayfaya aid olub, onlar oturaqlaşaraq bir neçə yerdə Xıdırlı yaşayış məntəqələrini yaratmışlar.

Yerli məlumatlara görə, Xıdırlı kəndini Məhərrəm, Həsən, Xıdır adlı şəxslər salmışlar.

Hazırda kəndin sakinlərinə Məhərrəmlilər, Həsənlilər, Xıdırlılar nəslindən olanlar deyilir.

Toponimləri: Qara dərə, Həsən dağ, Yazı düzü.

Ağdam rayonunda Xıdırlı kəndi, Salyan rayonunda Xıdırlı kəndi və Xıdırlı palçıq vulkanı, Dəvəçi rayonunda Xıdırzində kəndləri var.

Xəndək. Həkəri çayının sol sahilində dağətəyi ərazidədir. Rayon mərkəzindən 25 km aralıda dəniz səviyyəsindən 850 m hündürlükdə yerləşir. Yaşayış məntəqəsi vaxtilə cənubi Azərbaycana Xəndək kəndindən gəlmiş Hacı Məmməd adlı şəxsin saldığına görə belə adlandırılmışdır.

Tədqiqatçılar toponimin mənasını X əsrdə Səlcuq oğuzlarına qoşularaq orta Asiyadan gəlmiş Xəndək adlı türkdilli tayfanın adı ilə izah edirlər.

Toponimləri: Sulu dərə, Yazı düzü.

Şəki rayonunda Kandak, Gürcüstan ərazisində Aşağı Xəndək, Yuxarı Xəndək, Dəvəçi rayonunda Xəndək kəndləri var.

Xocik. Həkəri çayının sahilində yerləşir. Kənd, rayon mərkəzində şimal tərəfə 25 km məsafədə, Laçın-Bakı şosesinin üstündə, dəniz səviyyəsinin 836 m hündürlüyündədir.

Kənddə qədim abidələrin, yaşayış yerlərinin qalıqları və qədim qəbiristanlıq var. Tədqiqatçıların verdikləri məlumatlara görə, kəndi Cənubi Azərbaycanın Xocik kəndindən gələn sakinlər salmışlar. Xocik toponimi Xoca sözündən olaraq “Kiçik ticarət” anlayışını verir.

Toponimləri: Qoşa çinar, Xocik piri, Yol qəbiristanlığı, Qara güney, Qanlı yal, İldırımçaxan, Nazı-ölən.

Xocahan. Həkəri çayının sahilindədir. Rayon mərkəzindən 22 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 726 m hündürlükdədir. Həkəri dəmir yolu stansiyasından 12 km aralıdadır. Ümumi sahəsi 2540 hektardır. Kəndin adı Xocalar, “xocaların məskunlaşdığı yer” mənasındadır. Kənd tarixən bölgənin mərkəzi olmuşdur. Toponim Xoca komponentindən əmələ gəlmişdir. Orta əsrlərdə din və yüksək ticarətlə məşğul olan insanlara “Xoca” deyə müraciət edirmişlər. Toponimin tərkibində olan “-an” şəkilçisi məkan və cəmlilik mənasındadır.

Toponimləri: Həmid ağa ziyarətgahı, Əjdaha dərəsi, Umud kahası, Madar dərəsi, Quzey bulağı, Qurd dərəsi, Tülkü dərəsi, Sarı yamac, Kaha dərəsi, Uzun dərə, Əjdaha daş, Köhnə qışlaq, Niftalı dərəsi, Süpürgəli dərə, Məsəli bulağı.

Zəngəzur ərazisində məşhur bazarlardan biri Xocahan bazarı olmuşdur. Hətta, İran ərazisində yaşayan insanlar o bazara gəlmişlər. Qafanın Keypəşin kəndinin sakinləri Xocahanlıların törəmələrindəndir. Bununla bağlı 1772-ci ildə tərtib edilmiş Gəncə-Qarabağ əyalətlərinin müfəssəl dəftərində göstərilmişdir.

Xələc. Bərgüşad çayının sahilində, dağlıq ərazidə, Qarabağ silsiləsində yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsinin adı türkdilli oğuz-xalac tayfasının adı ilə bağlıdır. Xalaclar erkən orta əsrlərdə Amu-Dərya çayının cənub sahilində yaşamış oğuz tayfalarındandır. Ərəb xəlifə-

sinin qvardiyasında və ordusunda onlar da xidmət etmişlər. Xalaclar səlcuq-oğuz tayfa birliyinə daxil idi. Səlcuqlar dövründə onların bir qismi İrana, oradan da Azərbaycana gəlmişdir. Yaxın Şərqi fəth edilməsində (XII-XVIII əsrlər) iştirak etmiş xalac- ların bir hissəsi indi də İranda və Türkmənistan ərazisində yaşayır. XIX əsrin ikinci yarısında xalac- lar Cavad qəzasında yaşayır və maldarlıqla məşğul olurdular. XIX əsrdə onlar 27 tirədən ibarət idi. Xalac sözü Azərbaycan toponimiyasında omonim yer adlarındandır. Xalac haqqında Əbülqazi Bayan- dır xanın nəql etdiyi rəvayətdən bir parçanı oxu- cuların nəzərinə çatdırmaq istəyirəm.

“...Xələc tayfası da qədimdən Xorasanda və İraqda yaşamış qədim türk tayfalarından biridir. Monqol hücumları zamanı bir çox xalaclar (xələclər) məhv oldu, bir hissəsi isə Azərbaycanda sığınacaq tapdı. Türk xaqanı Oğuz xanın İrana yürüşü vaxtı onun əsgərlərindən biri yük heyvanı çatışmadığından və arvadı hamilə olduğundan ordudan geri qalmışdı. Əsgər xaqanın yanına gətiriləndə xaqan ondan geri- də qalmasının səbəbini öyrənir. Əsgərin arvadı doğmuşdu; çağa ana südü olmadığı üçün əziyyət çəkirdi. Oğuz xan əsgərə hədiyyələr verdi, onu hərbi xidmətdən azad etdi; uşağı "qal ac" adlandırdı. Qalac/xalac (xələc, xlic, xalic, xlic) adı bu uşağın adından əmələ gəlmişdir”.

Xalac tayfalarının oğuzlardan olması barədə məşhur "Divanü lüğət-üt- türk" əsərinin müəllifi Mahmud Kaşğari də geniş məlumat vermişdir. Müəllif bildirir ki, Makedoniyalı İskəndərin Orta Asiyaya yürüşü zamanı türklərin xaqanı Şu adlı bir gənc imiş. O, İsgəndərlə vuruşmaq istəməmiş və qoşunlarını geri çəkmişdi. Mahmud Kaşğarlı yazır: "Xaqan Şu ordusu ilə sovuşub gedəndən sonra orada çoluq-çocuğu ilə iyirmi iki nəfər qalmışdı. Bunlar gecə ikən heyvanlarını tapa bilmədikləri üçün gedə bilməmişdilər. Bunlar, kitabın əvvəlində adlarını çəkdiyim, damğaların bəyannaməsini təşkil edirdi. Bu söz "Dədə Qorqud" dastanında qazi ərənlər formasında işlənir. Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə qazi "təriqət döyüşçüsü, mürid" mənasında işlənirdi. Səfəvilər qazilərə böyük imtiyazlar verirdilər, onlara yaşamaq üçün xüsusi yerlər ayırırdılar. Qızılbaş tayfaları içərisində qazilər (qazian) tayfası da vardır. Respublikamızdakı Qazian adlı toponimlər bu tayfanın adı ilə bağlıdır. Tərtər və Ucar rayonlarında da Qazyan adlı kəndlər var.

Toponimləri: Cəbə, Yal yerləri, Hacılı yerləri, Qənşər daş, Gəlin qayası, Şəlalə, Qiblə təpəsi, Ehsan bağı, Şor bulaq, Əsgər bulağı, Gülsümün Zoğallığı, Atılmış, Qara quzey, Ağ yazı, Sallamalar, Porsuq çuxuru, Hacıqulu bulağı, Dərə yerləri, Duzlaq, Zey-nəb bulağı, Damcılama, Maraluçan, Yastı daş, Kolo-

vatlar, Nəhlətdəmə, Dəhnə, Daş arası, Arxac yeri, Məşədi Qaranın yeri, İsgəndər bulağı, Götürgə, Alma bağı, Pirişin yeri, Şiş daş, Xırman yeri, Yol aşan, Çala yer, Qayanın üstü, Tağının damı, İsmayılın dəyirmanı, Yaldalı, Qənşər qaya, Sonanın yuataı, Bərəher, Şaverən dərəsi, Davlı dərə, Miryaqubun yeri, Cala buşdux, Quyuluq, Qum qazılan, Xələc qayası, Narlı tərə, İt atılan, Zülfüqarın cəvizliyi, Qaranlıq dərə, Kəmərə, Qaşqa daş, Şərəf bulağı, Top ağac, Xaşzəmi, Əsəd kahası, Göyərçin kahası, Buğ çıxan, Sarı yoxuş, Sarı dərə, Mənsumun kahası, Ağazərin kahası, Cəlalın kahası, Abasqulunun kahası.

İşıqlı kəndi. Həkəri çayının sol sahilində dağətəyi ərazidədir. Kənd rayon mərkəzindən 25 km aralıda yerləşir. Dəniz səviyyəsindəki 842 metr hündürlükdədir. Bakı-Laçın şosesi kəndin içindən keçir. Keçmiş adı Ciyciyidir. Mənası haqqında məlumatlar əldə olunmamışdır. Ancaq onu qeyd etmək lazımdır ki, Ciyciyi mikrotoponimi Azərbaycanın digər ərazilərində qeydə alınmışdır. Kənd sonradan İşıqlı adlandırılmışdır. Kəndin ərazisində Şeyx Şərif adlı şəxsə məxsus qəbir var. Kəndin adı Şeyxin adı ilə bağlıdır. Tələffüz formasında Şıxlı sözü İşıqlı kimi deyilmiş və elə də adlandırılmışdır.

Köhnə qəbiristanlıq da Şeyx Şərif qəbiristanlığı adlanır. Həmin ərazidə Binədərə, Narcaq və Damlanc

kəndləri olmuşdur. Yeddi evdən ibarət Dalmanc kəndi Aslan adlı şəxs tərəfindən salınmışdır.

1937-ci ildə bu kəndlər birləşərək İşıqlı adlandırılıb. Zəngilan rayonunda da İşıqlı dağ və İşıqlı kəndi var.

Toponimləri: Qara quzey, Narcaq dərəsi, Uzun dərə, Topdaş, Kor bulaq, Alaçı bulağı, Aslan bulağı, Əyri dərə, Kəlbətin dərəsi, Qızıldaş, Daş arası, Qaranın saqqızı, Damlamac yerləri, Kərbəlayi Dostməmməd bulağı, Bayramın meşəsi, Dəli çay, Göbələk düzü, Çalalın biçənəyi, İşıqlı düzü.

Kavdadıq. Kənd Bərgüşad və Həkəri çaylarının birləşdiyi yerdə—Yazı düzünün cənub-qərb qurtaracağına salınıb. Kənd dəniz səviyyəsindən 900 m hündürlükdədir. Rayon mərkəzinin 18 km-liyindədir. Kənddə orta əsrlərə aid qəbiristanlıq var. Kavdadıq toponimi “kovxa” sözündəndir.

Bəzi tədqiqatlar digər yozumun, yəni Kav fars dilində dağ keçidi “daob” isə iki çayın birləşən yeri kimi tədqiq edilir. İkinci tədqiqata görə, adın tərkibində olan Kovda sözünün farsca “Yabı mənası” verməsi ilə, yəni arıq düşmüş atların saxlandığı yer kimi əlaqələndirilir. Qaralar və Kavdadıq ərazilərində sovet hökumətinin 30-cu illərinə qədər Qarabağ ilxılarının saxlanması ilə bağlı məlumatlar var.

Toponimləri: Yellicə dağı, Göyörtmə daşı, orta əsrlərə aid Sarı Əhməd qəbiristanlığı.

Kəpəz. Qubadlı toponimləri silsiləsində Kəpəz oronimini qeyd etmək yerinə düşər. Kəpəz dağının adına P.Zeliniskinin qeydlərində də rast gəlirik. Kəpəz dağının paralellərinə Gəncə və Türkiyə ərazisində rast gəlinir. Kəpəz sözü “acların dağı” mənasını verir. Ə. Dəmirçizadə tərəfindən KAP komponenti yurd, vətən, beşik mənasını verən türk mənşəli söz kimi qəbul edilmişdir. “Qacaq Nəbi” dastanında da KAP/kep kimi işlənmişdir. Qayalıq, daşlıq çalarına malik yurd yeri.

Qayalı. Qarabağ yaylasında, rayon mərkəzindən 7 km şimalda, Bazarçayın sol sahilindən 2 km aralıda yerləşən kənd. Kəndin qədim adı Qarıkahası olub. XIX əsrdə Zəngəzurun Sisyan rayonunda mövcud olmuş Qayalı kəndindən zəirxanlı, alıxanlı, eyvazlı və xələfli nəsiləri köçüb burada məskunlaşdıqdan sonra kənd Qarakahalı, Qayalı adlanmışdır. Bir müddət keçəndən sonra kəndin adındakı Qarıkahalı komponenti ixtisara düşmüşdür. Azərbaycanda "qaya" termini ilə bağlı çoxlu oronimlər mövcuddur.

Toponimləri: Şirin bulaq, Şor bulaq, Kollu dərə, Qızıl qaya, Qaban dərəsi, Maral dərəsi, Böyük quzey, Qara qaya, Boğazısəpməz, Səbətkeçməz, Düyü torpağı, Kəklik bulağı, Yazı düzü, Cavanşir türbəsi, Orta əsr qəbiristanlığı.

"Qaya" sözü "sıra dağlardan ayrılmış qol", "dağların müəyyən hissəsində daş süxurlardan olan çətin

keçilən yer" mənasındadır. Qayalı toponimi "qaya" və "-lı" komponentlərindən ibarətdir. Qaya müsbət relyef mənası bildirən termindir. Kənd ərazisindəki qayalarda çoxlu mağaralar da olmuşdur. Kəndin Qayalı adlanması, çox guman ki, ərazinin qayalıq olması ilə əlaqədardır. Kənd əhalisi heyvandarlıq, taxılçılıq və tütünçülüklə məşğul olurdu.

Qaraqoyunlu. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Yerli məlumatlara görə, təxminən XVIII əsrdə Xanqaraqoyunlu kəndindən (indiki Bərdə rayonundakı Qaraqoyunlu kəndi) ayrılmış ailələr əvvəlcə Şayıflı kəndinin (Zəngilan rayonu) yaxınlığında Xanyeri deyilən yerdə məskunlaşmış, sonra isə indiki yerə köçərək Qaraqoyunlu kəndini salmışlar. Köçəri türk tayfalarından olan qaraqoyunlular 24 tirədən ibarətdir. Qaraqoyunlular 1410-cu ildə Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətinin əsasını qoymuşlar. 1468-ci ildə Ağqoyunlu dövləti bu dövlətin varlığına son qoydu. XV əsrin sonlarında qaraqoyunluların bir hissəsi – qızılbaş tayfalarının tərkibinə daxil olublar. Qaraqoyunlular baharlı, qaramanlı, dilağarda, düyərli, alpout, hacılı, cəyirli, bayramlı tayfalarından ibarət idilər.

Toponimləri: Ağalı düzü, Qanqallı dərə, Çiyçiye dərəsi, Kum dərəsi, İstiotlu dərə, Emincan, Sofu piri, Kəhriz.

Qarağac. Həkəri çayı sahilində, dağlıq ərazidə yerləşən kənd. Əsl adı Qaraağaclıdır. Qarağac toponimindəki "qara" sözü "böyük" mənasını daşıyır. Yaşayış məntəqəsi Qarağaclı adlı yerdə salındığı üçün belə adlanmışdır. Sonralar bu toponimin tərkibindəki **-lı** şəkilçisi düşmüşdür. Kəndin yerləşdiyi ərazidə qara ağacın müxtəlif növlərinə rast gəlmək olar.

Toponim adını bu ağacdan almışdır. Tərtərdə, Sabirabadda və Cəlilabadda da Qarağac adlı kəndlər var.

Qaraimanlı. Həkəri çayının sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Qaraimanlı (Qaramanlı) yaşayış məntəqəsini XIX əsrin sonlarında Qara İman adlı şəxs saldığına görə kənd belə adlanmışdır. Kəndin şərqindəki qışlaq yeri də Qara İmanlı qışlağı adlanır. Toponim çox ehtimal ki, türk- dilli qaraman tayfasının adı ilə əlaqədardır. Qaraimanlı (Qaramanlı) adındakı "qara" sözü cəsarət, igidlik bildirir. Qaramanlar Səlcuq sultanı Toğrulun zamanında (1038-1063) əvvəlcə Anadoluya, buradan da başqa yerlərə, o cümlədən Azərbaycana yayılmışlar. Onların XII əsrdə Azərbaycana şimaldan gəlmələri fikri də mövcuddur. Qaramanlar varsaq, qara, quşdəmir, isa və kosun qollarından ibarətdir. XV əsrdə Cənubi Azərbaycanda yaşamış qaramanlar qızılbaş tayfalarından biri olmuşlar. Səfəvi şahları bu tayfaya hərbi

xidmətlərinə görə Azərbaycanda çoxlu müxtəlif yerlər, torpaqlar vermişlər.

Qaramanlı Kiçik Asiyada yaşayan türk tayfasıdır. Onlar Azərbaycana XIII əsrin I yarısında gəlirlər. Qaramanlar oğuzların salğur tayfa birliyinə mənsubdurlar. Onlar səlcuq sultanı Toğrulun zamanında Anadoluya gələrək burada müstəqil Qaraman bəyliyi yaradıblar. Azərbaycandakı qaramanlar azərbaycanlıların etnogenezində iştirak ediblər. Qaraqoyunlu hökmdarı Qara Yusifin qoşun başçısının adı Qaraman olub. Qarabağın hakimi Yarəhməd (XIV əsr) qaramanlı tayfasındandır. Səfəvi ordusunda qaramanlı bəyləri də vardır.

Qaramanlı tayfası öz adını Şeyxin oğlu Nur-Sofi Qaraman tərəfindən Anadoluda səlcuq sultanlığının süqutundan sonra yaranan müstəqil Qaramanlı bəyliyindən almışdır. 1471-ci ilə qədər oranı 7 hökmdar idarə edib. Həmin bəyliyin bəzi sakinləri oranı tərk edib Azərbaycana gəlmiş və tayfalarının adı ilə bir neçə kənd salmışlar. Qaramanlı sözü Azərbaycan toponimiyasında omonim yer adlarındandır. Qaraman adlı kənd Göyçay və Yevlax rayonlarında da var. Ağdam rayonu ərazisində Qaramandağ adlı dağ mövcuddur.

Toponimləri: Şor bulaq, Sarı aşıq da Qaraman tayfasındandır. Qaramanlı bulağı, Şir təpə, Mahmudlu bağı, Yazı düzü.

Qaralar. Yazı düzündə yerləşən kənd. Qaralar toponimi Qara şəxs adından və **-lar** şəkilçisindən ibarətdir. "Qaranın nəslindən olanlar, qaragillər" mənasını bildirir. "Qara" türkcə "böyük", "lar" isə cəm şəkilçisidir. Toponim "böyüklər" mənasındadır. Ta qədimdən bu yerlərdə yadelli qəsbkarlara əyilməyən cəsur insanlar yaşayıblar. Qaralar kəndində Hinduverd burnu adlanan qalanın qalıqları vardır. Babəkin bu yerlərdə böyük cəbbəxanaları olub. Qara ilə Həkəri çayını birləşdirən yeraltı yolun xarabalıqları da Qaralar kəndindədir. Kənddə qazıntılar zamanı müxtəlif dövrlərə aid rəngli küplər üzə çıxmışdır. Bəzi məlumatlara görə, Qaralar Cənubi Azərbaycanın Kəbirli kəndindən gələn nəslin adıdır. İmişli, Sabirabad və Tovuz rayonlarında da Qaralar adlı kənd var.

Toponimləri: Hundverd qalası, Xan bulağı, Üç qardaş piri, Gülablı bağı, Quşqonan dağı, Böyük göl, Kalbaşahgəldinin bağı, Sarı dağ, Düz qaranlıq, Əyri dərə, Salman dərəsi, Rəhimin bağ yeri, Məmişin çaylağı, Məsdalının dombası, Həsənin bağ yeri, Muxdarın bağ yeri, Həməzə yeri, Çay arası, Hacıcəfər yeri, Tülkülük, Kalbasadının bağı, Allacının şamı, Qəmbərin yeri, Bəylərin iydəliyi, Alyarın payı, Hökumətin yeri.

Qaracallı. Rayon mərkəzindən 15 kilometr şimal-şərqdə, Həkəri çayının sağ sahilində, dağətəyi

ərazidə yerləşən kənd. Kəndin adı XVIII əsrdə Naxçıvandan Qarabağlı Pənahəli xanın Qarabağa köçürdüyü kəngərlilərin Qaracallı tayfasının adı ilə əlaqədardır. Sonralar Qarabağda yaşamış qaracallılar müxtəlif rayonlara yayılmış, Qaracallı adlı bir neçə yaşayış məntəqəsi bina etmişlər. Bəzi məlumatlara görə, türkləşmiş kürdlər qaracallı, yaxud qaraçorlu, bərgüşad, bəxtiyarlı və kürd tayfalarına məxsusdur. Qubadlının Qaralar və Qaracallı kəndlərində də belə türkləşmiş kürdlər yaşayırdılar. Onlar öz doğma dillərini yadırgamışlar. Ucar, Xaçmaz və Cəbrayıl rayonlarında da Qaracallı adlı kəndlər vardır.

Toponimləri: Humay qayası, Çoban taxtı, Qorxunc dərə, Qala dərəsi, XVIII əsrə aid qəbiristanlıq, Üç ağız.

Qədili. Rayon mərkəzindən 25 km şimal-qərbdə, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Qədim adı Qarapərilər olub. Qədili toponimi Qədirlilər nəslinin adı ilə bağlıdır. Səlcuq qəbilələri Azərbaycanda 130-dan çox kənd bina etmişlər: Qədirlilər, Şahsevən, Muradlı, Təkə, Uduqlu, Boyadəyəli və s.

Toponimləri: Məmməd bulağı, Abbaslı bulağı, Əzizli bulağı, Pircan dağı, Topa dağ, Ağ dağ, Təyə dərə, Uzun dərə, Quru dərə, Yəlpik dərə, Yal təpə, Göy təpə, Ağ təpə, Sarı təpə, Qızıl qaya.

Qiyaslı. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsi Nehrəm kəndindən (Naxçıvanın Babək

rayonu) gəlib. Əvvəlcə Altınca Qiyaslı kəndində məskunlaşmış, sonra onların bir hissəsi ayrılaraq Qiyaslı kəndinin indiki yerinə köçüb yurd salmış, qiyaslı nəslə tərəfindən bina edildiyi üçün kənd belə adlanmışdır. Bəzən onu Altınca Qiyaslı, yaxud da Narlı Qiyaslı adlanan yaşayış məntəqəsindən (indiki Altınca) fərqləndirmək üçün kəndə Aşağı Qiyaslı da deyilir. Ağdam, Ağsu, Xanlar rayonlarında da Qiyaslı adlı kəndlər var.

Toponimləri: Muncuqlu düzü, Şor dərə, Xanım qız piri, Narlı dərə.

Qundanlı. Bərgüşad çayı sahilində, dağətəyi ərəzidə yerləşən kənd. Bu toponim Qundanlı nəslinin adı ilə bağlıdır. Kəndin əvvəlki adları Qundanlı Müskanlı, Daşaltı, Əzizobası, Şərəfli olub (1917-ci ilə qədər).

Toponimləri: Kuyal, Dərbənd, Ağ dərə, Araşqın, Çömçəli dərə, Daqan düşən, Saldaş, Qaya arası, Ərəb yurdu, At ağı, Mayak dərə, Qaya bulağı, Bərk dağı, Tərlan dağı, Vəli düzü, İsti su, Qaya arası, Balban təpə, Baş bulaq, Sarı yoxuş, Gülmalı adası, Hüseyinin quyuluğu, Sabir bulağı, Cəvizli bulaq, Qurdbulaq, Köhnə qalaçalıq.

Qilican. Həkəri və Bərgüşad çaylarının birləşdiyi ərəzinin sağ sahilindədir. Rayon mərkəzindən cənub şərqdə 21 km-liyində dəniz səviyyəsindən 728 m

hündürlükdə yerləşir. Kəndi kənarlardan Bərgüşad dağ silsiləsi əhatə edir. Ərazidən Həkəri Qubadlı şosesi keçir. Stansiyaya qədər olan məsafə 14 km-dir. Yaşayış məntəqəsini yaxın kənddən gəlmiş seyidlər salmışlar. Həmin ərazi köhnə yurd yerləri olmuşdur. Tədqiqatçılar Qılıcan toponimini Qılıclı (Kəlicli) Türk tayfalarının adı ilə əlaqələndirirlər.

Toponimləri: Kaha dərə, Qışlaq, Vəlibəy əkən, Çinli dərə, Top çinar, Daş götürən, Köhnə qışlaq, Əncirli, Saqqızlıq, Nüslət bulağı

Qəzyan. Bərgüşad çayının sağ sahilində, dağlıq ərazidədir. Rayon mərkəzindən cənubda rayonun 9 km-də dəniz səviyyəsindən 750 m hündürlükdə yerləşir. Kəndin içərisindən Qubadlı–Həkəri şosesi keçir. Qazian qazi olanlar, küfrlərə qarşı döyüşmələr mənasındadır.

Onu da qeyd edək ki, Teymur Muskanlı kəndinin yaxınlığında XVIII əsrin sonlarına qədər Pir Qəzyan kəndi olmuşdur. Bu günə qədər həmin kəndin qalıqları, kahaları, bağları və qədim qəbiristanlığı qalmaqdadır. Əhalisi təqiblərə məruz qalaraq kəndi tərk edib, Təbriz şəhərinə köçərək orada sakinləşmişlər.

Qəzyan kəndi Milli Qəhrəman Əliyar Əliyevin və yazıçı Cəlal Bərgüşadın doğulduğu kənddir.

Toponimləri: Aşağı Qaravun, Yuxarı Qaravun, Nəbi darı, Molla Məhərrəm düzü, Su arxı, Papaqlı

qaya, Cürük qaya, Çış Məhəmməd Piri, Körpü, Köhnə qəbiristanlıq, Böyük dərə, Şəftəli bağı, Quş qayası, Qara quzey, Güney yataq, Çalalar, Çaqqalı göl, Ləpirli, Potamlar, Göl zəmi, Qavızlıq, Qocaşan, Kəmərələr, Qara qaya, Kəklikli bulaq, Daşlı güney, Daşlı quzey, Sarı dərə.

Qarakişilər. Həkəri çayının sağ sahilində dağətəyi ərazidədir. Rayon mərkəzindən 20 km, dəniz səviyyəsindən 1150 m hündürlükdə yerləşir. Qara kişilər nəslindən olanlar, yəni Qarakişigillər mənəsindədir.

Toponimləri: Qaragil təpəsi, Top qaya, Şiş yal, Gəyə dərəsi, Sınıq körpü, Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq.

Qurd qalaq. Toponomist Q.Qeybullayev qurdu türkdilli etnom kimi qəbul edir. Qala Boynu adlanan ərazidə Qurd qala toponimi mövcuddur. (Türk qalası) Qurd qala kəndinin əhalisi Hacılı kəndindən gedərək məskunlaşmış əhalidir. Kəndin ərazisində Qoturbulaq, Qurdbulaq kimi şəfaverici bulaqları var.

Ləpəheyranlı. Bərgüşad çayının sahilində yerləşən kənd. Kəndin adı, mənası aydın olmayan ləpə sözündən və heyranlı etnonimindən ibarətdir. Heyranlılar XII-XIII əsrlərdə Ön Asiyada oğuz tayfalarından biri olmuşdur. Hazırda Türkiyədə Qaraəhməd,

lökli və saraclı tayfalarını birləşdirən heyranlı tayfa ittifaqı var.

Toponimləri: Kəklik bulağı, Kəklik dərəsi, Ağıllar, Köhnə yurd, Ağın dərə

Mahmudlu. Bərgüşad çayı sahilində, dağlıq ərazidə yerləşən kənd. Mahmudlu kəndi XVI-XVII əsrlərdə Türkiyə ərazisində Van gölündən şərqdə yaşamış, sonralar bir hissəsi Zaqafqaziyaya gəlmiş mahmudlu tayfasının məskunlaşması nəticəsində yaranmış yaşayış məntəqələrindəndir. Mahmudlular XVII əsrdə Azərbaycana üz tutmuşlar. Mahmudlu qədim türk tayfalarından birinin adıdır. Etnonim bəzi kəndlərin adlarında Kürd Mahmudlu kimi öz əksini tapmışdır (İmişli, Füzuli rayonları). Cəbrayıl və Şəmkir rayonlarında da Mahmudlu adlı kəndlər vardır.

Toponimləri: Qara qaya, Eşşək meydanı, Barmaqlar, Sulu dərə, Məmməd Hüseyn quzeyi, Sular, Bəyin bağı, Qarasaqqal, Ağ yoxuş, Şəvitli qobu, Ağ qaya, Kollu quzey, Xudarvurulan, Ağ tılış, Döllək, Dağdağanlı qobu, Qalın quzey, Məmmədväli təpəsi, Teştaxan bulağı, Şirzadlı bulağı, Seyid Məcid bulağı, Mərdu bulağı, Boz quzey, Eyvazların yalı, Sığınacaq, Nəbi ölən, Qala yolu, Uzun quzey, Xırda dərə, Dik təpənin yalı, Koroğlu tapı, Bəbirli dərəsi, Badamlı dərə, Palıdlı dərə, Papaqlı daş, Qırmızı yal, Şiş qaya, Dolamanın dərəsi, Narlı dərə, Su tökülən,

Quyu bulağı, Şirin bulaq, Mollu bulağı, Novlu bulaq, Tapdıq bulağı, Kahalar bulağı, Şatır Əhmədli bulağı.

Mahrızlı. Həkəri çayının sahilində yerləşən kənd. Mahrızlı (Mafruzlu da deyilir) sakinləri XIX əsrin iyirminci illərində Cənubi Azərbaycanın Mahrızlı kəndindən gəlmişlər. Kəndi mahrızlı ailələrinə məxsus adamlar saldığına görə kənd də Mahrızlı adlandırılmışdır.

Toponimləri: Gülablı bağı, *Qırxərşin* quyu, Gəyən düzü. Güllücə yeri, Göl yeri, Yol arası, Bilgər dərəsi, Rus dərəsi, Balakışının yeri, Bünyətin yeri, Hətəmin yeri, Dadaşın yeri, Qandan dərə, Xırmanlar, İydəli, Koroğlu tapı, Ərəb yurdu, Ələkbər uçan, Ağ dərə, Ballı qaya, Dağ dərə, Qırmızı qaya, Qara qaya, Papaqlı qaya, Çoban qaş, Her Məmməd, Bərəher Əzizin qayası, İslamın qobusu, Nağı dərəsi, Ağ yal, Bayram çökəyi, Gen dərə, Papaq dərəsi, Söyüdlük, Şamlıq, Çil qaya, Qışlaq kahası, Tarverdi kahası, Köhnə qışlaq, Çöl dərə, Sulu qaya, Kəkotu qobusu, Qızıl qaya, Çətən qaya, Kollu dərə, Nimçəli qaya, Soğancıq, Yelli gədik, Ərikli bağ, Gilaslı bağ, Meyvəli bağ, Camal bulağı, İydəli bulaq, Kor bulaq, Hüseyinalı bulağı, Cəvizlik bulağı, Mərdan bulağı, Çömçə bulaq, At bulağı, Allahqulu bulağı, Qurban bulağı, Dadaş bulağı.

Mehrili. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Toponimin tam adı Əyədi Mehrili şəklindədir. Əyədi sarallı tayfasının qışlaqlarından biri olmuşdur. Mehrili isə orada məskunlaşmış nəslin adıdır.

Toponimləri: Qum qazılan, Yal yeri, Tayıbça, Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq, Dağdağan piri. Soyuq bulaq, Yuxarı bulaq, Böyük dib, Şəki dağı, Yetər yurdu, Baharölən, Dəmir qayalıq, Göl yeri, Armudlar, Cəvizlik yeri, Kahalar, Qırağın başı.

Məzrə. Qarabağ silsiləsində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Məzrə toponimi ərəb dilində "əkin üçün yararlı yer, əkin yeri, tarla" və "əkin yerləri əsasında yaranan məntəqə, oba, kiçik yaşayış məntəqəsi" mənalarını verən məzrə sözündəndir. Kəndin ərazisi keçmiş Zəngəzur qəzasının Şixavuz kəndinin əkin yeri olmuşdur. Yaşayış məntəqəsi XIX əsrin ortalarında həmin kənddən gəlmiş 14 ailənin burada məskunlaşması nəticəsində yaranmışdır. Kəndin ərazisində qədim alban kilsəsi vardır.

Toponimləri: Məzrə düzü, Çömçə bulaq, Sarı bulaq, Fındıqlı bulaq, Ağ yazı, Ağ qaya, Ballı qaya, Göy təpə.

Məmər. Kəndin adı ərəb mənşəli məmər sözündən olub, "çay" və ya "dağ keçidi" mənasındadır. Yaşayış məntəqəsi vaxtilə Həkəri çayının keçid (Məmər) yerində salındığı üçün belə adlandırılmışdır.

Toponimləri: Şirin bulaq, Ağ oğlan piri, Aslanlı düzü. Kafdarlı dərə, Dibək daş. Məktəb ərazisində olan qədim qəbiristanlıq 13-17-ci yüzilliyə aid qədim abidə kompleksidir.

Məlikəhmədli. Bərgüşad çayı sahilində yerləşən kənd. Kəndin başqa bir adı da İydəlidir. Məlikəhmədli kəndini vaxtilə Məlikəhmədli nəslı saldığına görə belə adlandırılmışdır.

Toponimləri: Yazı düzü, Qurban təpəsi, Qara kaha, Dəlik daş, Balaban piri.

Mərdanlı. Həkəri çayının sahilində, dağətəyi düzənlikdə, Qarabağ silsiləsində yerləşən kənd. Mərdanlı yaşayış məntəqəsi kəndin əsasını qoymuş Hacı Mərdan adlı şəxsin adını daşıyır. 1950-60-cı illərdə rayondakı Yuxarı Mollu kəndindən xeyli ailənin buraya köçməsi ilə kənd daha da böyümüşdür.

Toponimləri: Uzun dərə, Arpa çuxuru, Şorça dərəsi, Orta dərə, Alagöz yurdu, Uzun güney, Qara güney, Fügəra Seyid türbəsi, On altı quyulu kəhriz, Çəltik yerləri, Uzun quzey, Yataqlar, Yataq bulağı (Quzu bulağı), Kötüklü.

Milanlı. Qubadlıda Qarabağ silsiləsi ərazisində, dağətəyi düzənlikdə yerləşən kənd. Yaşayış məntəqəsinin adı çar Rusiyası Azərbaycanın şimalını işğal etdikdən sonra (1828-ci il) Türkiyədən köçüb gəlmiş kürd milanlı tirəsinin adındandır. *Toponimləri:* Qara

daş, Əvgilin dağı, Meşəli yurd, Polad bulağı, Çinar bulaq, Rüstəmin bulağı.

Mirlər. Bərgüşad çayının sahilində, dağətəyi ərəzidə yerləşən kənd. Bəzi məlumatlara görə, Mirlər yaşayış məntəqəsini XVIII əsrdə Şeyx Mir İbrahim ağa saldığı üçün onun titulu ilə (miri) adlanmışdır. Bir çox müsəlman ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda mənşəcə Məhəmməd Peyğəmbərin nəslindən olanlar adətən "seyid" və yaxud da "miri" fəxri titulu daşıyırlar. Səfəvi dövründə Azərbaycana axışmış gəlməyə başlayan və dərvişlik edən seyidlər Məhəmməd Peyğəmbərin mənsub olduğu qüreyşi ərəb tayfasının nəsiləridir. Bu seyidlər Azərbaycana İrandan türkləşmiş halda gəliblər. Onlar özlərini "seyid", "mir" və ya "ağa" adlandırırlar.

Toponimləri: Mir ağılı, Böyük hasar, Ağ hasar, Mir arxı, Şıx Əfəndi ocağı, Mir Sədi ocağı, Mahmud Əfəndi ziyarətgahı, Kotan dərə, Sarı dərə, Mirzə Qasım dərəsi, İlanlı dərə, Şahsuvar düzü, Bostançılar bulağı, Vəlili dağı, Xırman düzü, Qurban dağdağanı, Saqqız ağacı, Mirlər məscidi, Vənni, Döl çuxur, Şəhid dərəsi, Qoçaşan, Sarı dərə, Çoban yeri, Kiçik gözət təpə, Quş armudu, Hasar düzü, Xırda şam, İydəli dərə, Qara ağac dərəsi, Bostan yeri, Yargan dibi.

Mollabürhan. Qubadlı rayonunda, Həkəri çayının sahilində yerləşən kənd. Oykönim Molla və Bürhan sözlərindən ibarətdir. Molla burada dini rütbə,

Bürhan isə şəxs adıdır. Mollabürhan toponimi "Molla Bürhanın kəndi, Molla Bürhana məxsus kənd mənasındadır. İslam dinini qəbul edən xalqlar arasında şəxs adlarında molla titulu geniş yer tutur. Onların adı ilə çoxlu antrotoponimlər mövcuddur. Kürdəmirdə Mollakənd, Qazax rayonunda Molladağ, Xanlar rayonunda Mollacalı və s. toponimlər də mövcuddur.

Toponimləri: Gen dərə, Qaravun dərəsi, Ayı dərəsi, Qara quzey, Kaha dərəsi, Əyri dərə, Bal qayası, Ardıclı yer, Sulu təpə, Mal təpəsi, Səfi dərəsi, Mehrili dərə, Arvadölən dərəsi, Qarı quzey dərəsi, Quzey dərə, Şamatlı kənd dərəsi, Qoca kötük dərəsi, Leylək dərəsi, Yastı quzey, Mollu quzey, Dar dərə, Böyük qaravun kəndi, Xırda qaravun, Əyri dərə, Ara yeri, Arxalı yer, Bulaqbaşı dərəsi, Ağaəkbəroğlunun dərəsi, düyü torpağı, Güllüklər navı, Binə adamlar yeri, Arduclu dərəsi.

Mollalı. Bərgüşad (Bazarçay) çayının sahilində, düzənlikdə yerləşən kənd. Kəndin əsl adı Molla Alıdır. Bəzi məlumatlara görə, Mollalı yaşayış məntəqəsini Molla Alı adlı şəxs saldığı üçün belə adlanmışdır. Oğuz və Cəlilabad rayonlarında da Mollalı kəndi var.

Toponimləri: Narlı dərə, Gen dərə, Taxtalar, Çinar bulağı, XVIII əsrə aid məscid.

Muğanlı. Həkəri çayının sağ sahilində yerləşir. Yerli məlumatlara görə, Muğanlı yaşayış məntəqəsini XIX əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanın Muğanlı kəndindən gəlmiş ailələr saldıği üçün belə adlanmışdır. Şamaxı, Şərur, Xocavənd, Bərdə, Ağdam, Ağcabədi, Ağstafa, Kürdəmir, Zaqatala və Zəngilan rayonlarında da Muğanlı adlı kəndlər var.

Toponimləri: Əli çapan daş, Orta əsrlərə aid qəbir, Gəyən düzü.

Muradxanlı. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Muradxanlı kəndi keçmişdə yayı Zəngəzurda, qışı isə Qarabağda keçirmiş təklə tayfasının Muradxanlı tirəsinə mənsub ailələrin məskunlaşması nəticəsində yaranmışdır. Muradxanlı kənd sakinləri arasında şahsevən tayfalarına mənsub ailələr, nəsilər var. İmişli rayonu ərzisində də Muradxanlı adlı kənd mövcuddur.

Toponimləri: Dəvə dərə, Yazı düzü, Quşlaq, Qarağac, Zoğallı bağı, Qarağacın başı, Üzüm yerləri, Gavırlı bulağı, Eşşək kabı, Cırəngi, Sulu kab, İldırım vuran, Navlı bulaq, Kabın darı, Qışlaq kəndi, Qışlağın bulağı, Qışlaq dağı, Qışlaq dərəsi, Dəfli yurd, Dərənin boğazı, Yuxarı qalalı, Orta dar, Ağ bulaq, Bizmin dağı, Oğru bulağı, Mözüdünlər, At çapılan quzey, Şillanlı dərəsi, Üç bacı dərəsi, Qız bulağı, Uzun xanım, Uzun dərə, Quru dərə, Qəbilin bulağı, Lətifin dəyirman yeri, Tut bağı, Sandur daşın dərəsi,

Xaş Gədik bulağı, Abbasdar, Panarlı, Pənah quzeyi, Həkəri kövşəni, Döldül hoppanan, Gavırlı dərəsi, Qara Dağlı, Xəncəl vurulan, Dədə düzü.

Mistan kəndi (ölü kənd). Ərazi qədim yaşayış məskənlərindəndir. Fars dilində “Mis” qoyun “tan” isə yataq mənasındadır.

Kənd sakinlərinin dediklərinə görə, İranın Qaradağlı mahalından gəlmədilər. Kəndin 60-cı illərdə köçürülmüş əhalisi rayonun Xələc, Xudular, Muradxanlı kəndlərində və Bərdə rayonunda sakinləşmişlər.

Toponimləri: Kartof bulağı, Vənlik, Qara qaya, Damlar, Qara dərə, Quş dərəsi, Boz top, Müseyibin darı yerləri, Müseyib səngəri, Bəşirin yeri, Armudluq, Vağlar, Quş bulağı, Qumqazılan, Ballıca, Orta bulaq, Daşarası, Alçalı dərə, Cəvizli dərə, Gandallıq.

Novlu. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Kəndin keçmiş adı Novludərədir. Novlu kəndi salındığı dərənin adını daşıyır. Dərə isə burada daş novlu bulaq olduğuna görə belə adlanmışdır. Şuşanın Malıbəyli kəndində də Novlu adlı bulaq var.

Toponimləri: Çavdar dağ, Qara dəyə, Qaradaş, Ağ öyrə, Mollanın dərəsi, İrizçiqaya, Şirin dərə, Səfər Əlinin dərəsi, Gümbəzli dərə, Maral dərə, Ağdəyən dərə, Çanaxlı təpə, Sarı təpə, Çavdarın, Qaradəyənin təpəsi, Kora bulağının təpəsi, Toptulanın təpəsi, Baba biçənəyi, Hacı yurdu, Çanaqlı bu-

laq, Novlu bulaq, Göllər, Şurran, Kora bulaq, Şəvə dərə, Qulanca bulağı, Dərə bulaq, Qulamzə, Qurdlu bulaq, Məşədqara bulağı, İmamzadə bulağı.

Padar. Həkəri çayının sahilində yerləşən kənd. Padar yaşayış məntəqəsi oğuz-səlcuq tayfalarından biri olan padarların adı ilə bağlıdır. Padarlar Elxanilər (Hülakülər) dövründə XIII əsrdə Azərbaycana Orta Asiyadan gəlmişlər. Təxminən 8 əsr bundan əvvəl İran səltənəti monqolların əlində olan vaxt onlar hakimiyyəti qoruyub saxlamaq üçün Türküstandan 200 min ailəni, ağ hun tayfasına mənsub olan qayı türklərini İrana və Azərbaycana köçürmüşlər. Həmin qayı türklərinin tərkibində qacar, əfşar, çobanı, ustac, callı qəbilələri ilə birlikdə padar ailələri də olmuşdur. Sonralar padarlar başqa ərazilərə də köçüb çoxlu kəndlər bina etmişlər. Padarların mənşəyi oğuz tayfaları ilə bağlıdır. Bəzi alimlərə görə, (akademik İ.M.Meşşannikov və başqaları) padar oykonimi e.ə.VIII əsrdə Urartu kitabələrində adı çəkilən Patari oykonimi ilə əlaqədardır. Ləzgilər padarları "kyure" adlandırmışlar. Əvvəllər Azərbaycanın cənubunda yaşamış padarları Səfəvilər dövründə XVI-XVII əsrlərdə dağlı tayfaların basqınlarının qarşısını almaq məqsədilə şimal zonalarına, indiki Quba rayonu və ona yaxın ərazilərinə köçürmüşlər (Şah İsmayıl və Şah Təhmasib tərəfindən). Şahsevən tayfa ittifaqında mühüm rol oynayan

padarlar sonralar müəyyən ictimai-iqtisadi hadisələrlə əlaqədar müxtəlif ərazilərə səpələnmişlər. XIX əsrdə Cavad qəzasında yaşayan padarlar bir çox tirə və qollardan (ilxıçı, qaraçürüklü, axtaçı, pülüklü, küyülçü və s.) ibarət idilər. Oğuz, Ağsu, Dəvəçi, Hacıqabul, Xaçmaz və Dərbənd rayonlarında da Padar adlı kəndlər mövcuddur. Zaqatalada Padar adlı çay da var (Qanıq çayının qolu).

Toponimləri: Toxmaq təpə, Yolaşan, Yaqub dərəsi, Xan dərəsi, Dəyirman boyu, Məciddli, Quru bağ, Kollu bağ, Turbalar, Şam, Yanıq yazı, Ağakışi əkən, Kiçik Həkəri, Leyleyin gölü, Asma körpü, Padar körpüsü (uzunluğu 130 m), Mal binəsi, Çinarlar, Enli Qobu, Quşaq təpə, Şıç təpə, Sarı qaya, Qarağac, Motal daş, Cinli qaya, Qırçınlı qala.

Poladlı. Dağlıq ərazidə, Qarabağ silsiləsində yerləşən kənd. Poladlı yaşayış məntəqəsi şahsevənlərin poladlı qolunun məskunlaşması nəticəsində yaranmışdır. XIX əsrdə poladlı qolu (poladlılar) 800 alaçıqdan ibarət olub. Poladlı oykonimi şahsevənlərin sıxlı, təklə, yurdçu, quzatlı, əbubəyli, dursunxocalı, yekəli tirələrindən ibarət olan poladlı qolunun adı ilə əlaqədardır. Poladlı kənd adına Ağdam, Ağcabədi, Gədəbəy, Tərtər və Qobustan rayonlarında da rastlanılır. Çınqıllı dərə, Sarı dərə, Turşsu bulağı, Şor su bulağı, Kola bulağı kimi toponimləri var.

Sarıyataq. İlk Sarıyataq kəndi Camış öldürən ərazidə yerləşmişdi.

Kəndin adının mənasını orada yaşayan yaşlı adamlarla söhbətlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, XVI əsrdə Qarabağ xanı Pənahəli xan Qubadlı ərazisində əhali məskunlaşmış kəndləri gəzərkən həmin deyilən ərazidə Topal bitkisinin sarı rəng çalarlarının olduğunu görüb bu yeri “Sarıyataq” adlandırmışdı.

Kənddə 1914-18-ci illərdə Dərələyəz və Sisyan-dan köçüb gəlmiş tayfalar da var. Kəndin maddi - mədəniyyət abidəsi kimi “qoç” heykəllərini misal göstərmək olar.

Toponimləri: Nazlı bulağı, Qurd daşı, Düyü torpağı, Işıxanlı yeri, Saqqız ağacı, Bəylər bağı, Dəyirman yeri, Tut dərəsi, Yeddi bulaq, Şor bulaq, Qoc abidəsi, Ağ yarağan, Ildırım vuran, Sarı yoxuş, Camış öldürən, Qara qaya, Tülkü dərəsi, At ağılı, Səbətkeçməz, Qurd dərəsi, Qunduz dərəsi, At dərəsi, Ələm ağacı, Uzun nov, Gödəklərin novu, Alıxanın bağı, İsmayılın bağı, Əlişin binəsi, Həsənxanın bağı, Asyanın bağı, Nərimanın bağı, Cəfərqulu bağı, Savalan bağı, Cəlal bağı, Kazım quzeyi, Yovşanlı yol, Yazı düzü.

Saldaş. Qarabağ silsiləsində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Saldaş yaşayış məntəqəsinə çevrilməzdən əvvəl sofulu tayfasının qışlaq yeri olmuşdur.

Kənd Hərtiz dağının cənub-qərbində sal daşlıq ərazidə yerləşdiyinə görə Saldaş adlanmışdır.

Toponimləri: Şəhrixanı sel aparən dərə, Quzu qızan, Zalxa yeri, Almakəsən, Atqız, Hamarın yeri, Xanzadə yeri, Qanlı zəmi, Səbətkecməz dərəsi, Qurd dərəsi, Zunduc dərəsi, Camış öldürən dərəsi, Atağlı dərəsi, Ələm ağacı, Uzun növ, Gödəklərin növü, Alaxan bağ, Əloşun binəsi, İsmayılın bağ, Həsənخانın bağ, Asyanın bağ, Nərmanخانın bağ, Cəfərqulunun bağ, Savalan bağ, Cəlal bağ, Nazlı bağ, Qara qaya, Qurd daşı, Düyü torpağı, Liskanlı yeri, Saqqız ağacı, Bəylər bağ, Sarı yoxuş, Alıxanın dəyirmanı, Tut dərəsi, Yeddi bulaq, Sor bulaq, Sarı yataq, Qoc abidəsi.

Saray. Bərgüşad çayının sahilində, ərazinin daşlıq hissəsində, Qarabağ silsiləsində yerləşən kənd. Kəndin keçmiş adı İkinci Diləli, sonralar isə Diləli Saray olub. Bəzi mülahizələrə görə, yaşayış məntəqəsi XIX əsrin sonlarında Sara xanım adlı bir qadına məxsus olduğuna görə Sara adı ilə adlanmışdır. Lakin bəzi tədqiqatçılar toponimi XIII əsrdə monqolların tərkibində Azərbaycana gəlmiş saray tayfasının adı ilə əlaqələndirirlər. Hazırda saray adlı tayfa özbəklərdə və qırğızlarda da mövcuddur. Orta Asiya, Qazaxıstan, Türkiyə və Tatarıstanda Saray və Saraylı adlı yaşayış məntəqələri vardır.

Saray kəndi Saray, Dondarlı, Diləli Müskənli, Mirlər, Dəmirçilər kəndlərini birləşdirən bəyliyin mərkəzi olub. Bərgüşad çayı sahillərində həmin bəyliyin malikanələri qalmaqdadır. Kənd ərazisində Böyük və Kiçik düz deyilən sahələrdə arpa və buğda becərilirdi. Həmin əkin sahələri ilə indiki Saray kəndinin yerləşdiyi ərazinin arası "Saray xanım" düzənliyi adlanırdı. Kəndə yol çəkilməyə qədər torpaqdan içində insan sümükləri olan çox nəhəng küplər, dəmir qazanlar, çoxlu qədim məişət əşyaları və s. tapılmışdır. Kəndin arxasındakı Qala dağında daşdan tikilmiş orta əsr gözətçi məntəqəsinin qalıqları, dərinliyi 10 metr olan su və ərzaq saxlamaq üçün qədim daş quyusu vardır. Əcəbxan dərəsi, birinci, ikinci, üçüncü Cəbə (Bulaq dərəsindəki, çətin keçilən dağ keçidləri belə adlanır), Bəy yeri, Çaylı dərə, Dəvəuçan yarğanı (tacirlər alverə gedərkən dəvələ-rindən biri hündür yarğandan uçub çaya düşdüyü yer) və s. Saray kəndi ərazisində yerləşir. Abşeron rayonunda da Saray adlı kənd var.

Toponimləri: Məmməd keçivuran, Dəvəncan, Qara qaya, Bulaq dərəsi, Bərəher, Səfər yeri, Böyük düz, Kiçik düz, Arpa çuxuru, Yazı düzü, Bala bəy, Ağalar bəy, Qədir bəy, Qara bəy, Qala, Sara xanım düzü.

Seytas. Seytas kəndi Qubadlı rayonunda, Qarabağ silsiləsində, dağətəyi ərazidə yerləşir. Bəzi təs-

diqlənməmiş məlumatlara görə, Seytas yaşayış məntəqəsini vaxtilə Qafanın Ağvan və Armudlu (hazırda mövcud deyildir) kəndlərindən qaçıb gəlmiş ailələr Seytas adlanan köhnə kənd yerində salmışdır. Toponimin tam mənası hələ dəqiq izah edilməmişdir. Kənddə qədim dövrə aid müxtəlif mədəniyyət abidələri vardır. İnformatorların dediklərinə görə, toponimin mənası üç dağ arası deməkdir.

Toponimləri: Səadət bulağı, Quru bulaq, Ağ bulaq, Talıb bulaq, Yolaşan, Anabat, Qaranlıq, Sulu dərə, Qədim qəbiristanlıq, Köhnə kənd yeri, Topağac, Kərimlər, Abbaslı gəbi, Novqırılan, Armudluq, Əzgilli dərə, Zağlığın dərəsi, Zağlıq bulağının suyu dəmir boru vasitəsilə Mahmudlu kəndinə gətirilmişdir.

Seləli. Həkəri çayı sahilində, Qarabağ silsiləsində yerləşən kənd. Yerli məlumatlara görə Seləli yaşayış məntəqəsini XIX əsrdə Cənubi Azərbaycanın Seləli kəndindən gəlmiş ailələr saldığına görə kənd belə adlanmışdır.

Toponimləri: Yazı düzü, Narlı dərə, Uzun dərə, Çiçək yarağanı, Seləli bulağı, Ağalı tapı, Çaylaq.

Sofulu. Rayonun ərazisində Sofulu tayfaları çoxluq təşkil edir. Sofulu oykonimi eyniadlı etnonimin adı ilə əlaqədar yaranıb, oykonim P.Zelinskiyin siyahısında qeyd olunmuşdur. O, Şorenə əsaslanaraq bu

tayfanın qədim türk tayfalarından olan Naxçıvan ərazisində məskunlaşan Kəngərli tayfasının qollarından ibarət olduğunu göstərir. Rayon ərazisində bir neçə kəndlərin əhalisi Sofulu tayfasına aid edilir...

Şam. Qubadlı toponimləri sistemində şam adlı oykonim də diqqəti çəkir. Şamsız tarixən Qubadlının kəndi olub. Bu toponim P.Zelinskinin tədqiq etdiyi qeydlərdə vardır. Q.Qeybullayev o adın qızılbaş tayfasından olduğunu qeyd etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Oğuz və Qəbələ rayonlarında da Samlı adlı oykonim mövcuddur. Türkiyə və cənubi Azərbaycanda da Şamli toponimləri var. (Ə. Dəmirçizadə 50 söz B.birinci hissə səh .48). (Zeynalov türkologiyanın əsasları B.1981 Səh 94)

Şıxlı. Rayonda (İşıqlı kəndi) türk mənşəli etnotoponimlərdən biri də şıxlar toponimidir. P.Zelinskinin tərtib etdiyi siyahıda sıx komponenti olan çoxlu oykonimin adı çəkilib. Azərbaycanda və türk ellərində sıx oykonimi çoxluq təşkil edir. Bu da təsadüfi deyildir ki, türk mənşəli şıx tayfasının adı ilə bağlıdır.

Tarovlu. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Kəndin əsl adı Tarogludur. Bəzi məlumatlara görə, Tarovlu yaşayış məntəqəsini XIX əsrdə həmin rayondakı Teymur Müskənli kəndindən köçüb gəlmişlər: Tanrıverdi (Tarverdi, yaxud da qısaldılmış formada Tar) və Allahverdi (Alo) adlı iki qardaş salmışdır.

Kəndin ərazisində Tarverdi dərəsi toponimi də qeydə alınmışdır. Hazırda Cənubi Azərbaycanda Taroğlu adlı kənd mövcuddur. Çox güman ki, kəndin əsasını qoymuş böyük qardaşın təhrif olunmuş adı ilə belə adlanmışdır.

Toponimləri: Şillanlı, Təndir, Kərtdağ, Şiş təpə, Tarverdi dərəsi, Əriklik, Xanəyədə, Yolasan, Şillanlı bulağı, Dik daş, Dəyirman yolu, Tirə zəmi, Terraslar. Dərə yerləri, Cinli dərə, Pöhrəlik, Gözət, Alaquş dağı, Qaraquc, Ala dağ, Quyu bulaq, Qara meşə, Kəpir dağ, Agbellər Şiş dağ, Su daşlar, Gödək dərə.

Tatar. Tatar kəndi Qubadlıda, Qarabağ silsiləsində dağətəyi ərazidə yerləşir. Toponim özündə türk tayfaları olan tatarların adını əks etdirir. Erkən orta əsr abidələrinə aid Orxon-Yenisey kitabələrində də tatarların adı çəkilir. Tatar etnonimi ilk dəfə VI-IX əsrlərdə Baykal gölündən cənub - şərqdə köçəri həyat sürən monqol tayfaları arasında meydana gəlmişdir. XIII əsrdə monqol işğalları dövründə tatarların adı avropalılara da məlum oldu. XIII əsrin 30-cu illərindən monqol işğalları zamanı Azərbaycana gəlmiş tatarların bir qismi sonralar burada məskunlaşdılar. Tatar tayfası monqol işğallarında iştirak edib. Monqol tarixi tədqiqatçısı Rəşidəddin monqol yürüşlərinin də adını çəkir. XX əsrin əvvəl-

lərində Qafqazda tatar etnonimi ilə başlayan 14 toponim qeydə alınmışdır. Hazırda Türkiyə və İranda 200 mindən çox tatar yaşayır.

Mənbələrdən məlum olur ki, monqolların "ta-ta" adlı qəbiləsi də olub. Bəzi tədqiqatçılar belə güman edirlər ki, tatarlar, bəlkə də, monqolların həmin "ta-ta" tayfalarındandır. Tatar sözünün mənası "yoxlamaq", "sınamaq" deməkdir. Tatar sözünün "yad adam" mənası verən "tat" və "kişi" mənası əks etdirən "ar", "ər" sözlərindən əmələ gəlməsini güman edənlər də var. Bəzi mülahizələrə görə, "tatar" sözü "dağ adamı" mənasındadır. Moğol əsilli tatar tayfaları Azərbaycana Hülakülərin hakimiyyəti zamanı köçürüldülər.

Tatar etnoniminin adını əks etdirən oronimlərdən aşağıdakıların göstərmək olar: Tatar kəndi (Cəbrayıl rayonu), Tatarməhlə kəndi (Neftçala rayonu), Tatarlı kəndi (Şəmkir rayonu), Tatar qaya (Laçın rayonu, Haqnəzər kəndi), Tatar dərəsi (Cəbrayıl rayonu, Kürdlər kəndi), Tatarlılar yaylağı (Laçın rayonu, Alxaslı kəndi), Tatar düzü (Cəbrayıl rayonu, Nüsüs kəndi), Tatargöl (Abşeron yarımadasında göl), Tatar çayı (Şəmkir rayonu) və s.

Toponimləri: Arpa dərəsi, Sarı yoxuş, Yeddi dərə, Tatar bulağı, Kələk, Kaftarlı dərə, Qaraqoyunlu piri.

Teymur Müskanlı. Bərgüşad çayının sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşir. İnqilabaqədərki rus dilində olan ədəbiyyatda Kunanlı Muskanlı (Qundanlı Müskanlı adının təhrif olunmuş forması) kimi yazılmışdır. Teymur Müskanlı yaşayış məntəqəsini əvvəllər Diləli Müskanlı kəndindən ayrılmış ailələr salmışlar. Yeni kəndi əvvəlkindən fərqləndirmək üçün ona Teymur şəxs adı əlavə olunmuşdur. Müskanlı sözünün etimologiyasına görə "Müskan" "mis olan yer" deməkdir. Bəzi məlumatlara görə isə XIII əsrdə Teymurun yürüşləri zamanı müskan nəsilərinin az bir qismi Azərbaycana köçərək burada məskunlaşıb. Bəlkə də, Teymur komponenti bununla bağlıdır. Müskanlı sözü "müskəndən olanlar, müskənlilər" mənasındadır.

Toponimləri: Səlkin dağı, Zoğallı dərə, Haplan qaya, Armud təpə, Xanzadə bulağı, Zoğallı bulağı. Pir Qəzyan (ölü kənd) əhalisi Təbriz şəhərində məskunlaşmışlar.

Tinli. Həkəri çayı sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. Yerli məlumata görə, kəndi Cəbrayılın Tinli kəndindən köçüb gələn ailələr saldığı üçün kənd belə adlanmışdır. Tin kəndi Cənubi Azərbaycandır. XIX əsrin sonlarında oradan köçüb gələnlər Cəbrayıl rayonunda Tinli deyilən kənd salmışlar.

Ulaşlı. Bərgüşad çayının sağ sahilində Bərgüşad silsiləsinin ətəyindədir. Kənd rayon mərkəzindən cənubi-qərbdə rayonun 16 km-də, dəniz səviyyəsindən 730 m hündürlükdə yerləşir. Akara dəmir yol stansiyasından 15 km aralıdadır. Tədqiqatçılar “Ulaşlı” Hulaş tayfaları ilə bağlayırlar. Bunu hətta XIX yazılı mənbələri də sübut etmişdir.

Bu oykonim erkən orta əsrlərdə Şimali Qafqazda yaşamış Hulaşlar tayfasının adı ilə bağlıdır. Ərəb mənbələrində onları Xəzər tayfalarından biri kimi qeyd etmişlər.

XII əsrədək Volqa çayının sahilində bulqarların Hulaş şəhəri olmuşdur. “Kitabi Dədə-Qorqud” dastanında Ulaş atropatonimi kimi qeyd olunmuşdur. Bu məlumatlardan məlum olur ki, etnonim Kulaş, Xulaş, Hulas, ulaş formasında dəyişiklərə uğramışdır. Hulaşların bir qismi Bulqarlar Xəzərlərin və Suvarların tərkibində Azərbaycana gəlmişlər. Keçmiş Borçalı qəzasında Hulaş, Kulaş, Dağıstanda Ulaşlı kəndi, Ermənistanda, Qazaxıstanda hulaşlarla bağlı məntəqələr olmuşdur.

Toponimləri: “Qaya qaşqa” dağ massivi, Köhnə qışlaq (köhnə yurd yeri), Şəvitli dərə, Sulu dərə, Əyri dərə, Kahalı dərə, İsti qaya, Mollalı başı və s.

Yuxarı Mollu. Həkəri çayı sahilində, dağətəyi düzənlikdə yerləşən kənd. Əhalisi tütünçülük, heyvan-

darlıq, taxılçılıq və baramaçılıqla məşğul olub. Kəndin ərazisi Aşağı Mollu kəndinin binə yeri olub. XVIII əsrin axırlarında və XIX əsrin əvvəllərində Aşağı Mollu kəndindən ayrılmış ailələr burada məskunlaşaraq Yuxarı Mollu yaşayış məntəqəsini salmışlar. Xalq qəhrəmanı Qaçaq Nəbinin arvadı və silahdaşı Həcər burada anadan olub. Mollu tirəsi Arazın şimalına XVI-XVII əsrlərdə Cənubi Azərbaycandan, Mollu kəndindən gəlmişlər.

Toponimləri: Dəlik daş, Tülkülü dərə, Tapan dərəsi, Babaxan kələyi, Üç qadaş piri, Əyri dərə, Sınıq qaya, Orta güney, Kəklik bulağı, Şor bulaq, Kəhriz, Sətinin qayası, Qaya başı, Sarı təpə, Muncuqlu təpə, Mürsəlin kələyi, Kortuzan, Tutbağı, Düyü torpağı, Böyük dərə, Zilinin bağı, Kişnişli dərə, Səf dərə, Kağ yeri, Təhnə daş, Qoçulular, Tənəkli dərə, Temurun inciri, Şiş kahanın dərəsi, Kolluqlu quzey, Bağ yeri, Haqverdinin tut bağı, Seyidin yeri, Bayramın saqqızı, Tək saqqız, Atakişinin saqqızı, İncilli dərəsi, İlanölən dərəsi, Əhəng yanan yer, Orta güney, Göyüsün yeri, Nəsibin bağı, Qulunun bağı, Fərzalının bağı, Əlişin çay yeri, Kəcəbli, Qulu navı, İlan ölən, Abış əkən, Top daş, Əlləri çaylağı, Kənd altı qəbiristanlıq, Kənd üstü qəbiristanlıq, Bağ yeri, Qəbiristanlıq, Qalaxlı, Orta yal, Ballı qaya, Dəvə Boynu, Tubulğalı quzey

Yuxarı Xocamusaxlı. Dağətəyi ərazidə yerləşən kənd. XIX əsrdə bu rayonun Dondarlı kənd icmasında Xocamusaxlı adlı iki yaşayış məntəqəsi vardı. Onları bir-birindən fərqləndirmək üçün biri Qalacıq Xocamusaxlı (yəni, qalacıq yaxınlığındakı Xocamusaxlı), o biri isə Məziti Xocamusaxlı (Məziti yerindəki Xocamusaxlı) adlanırdı. Xocamusaxlı (xocamsaxlı) XVIII-XIX əsrlərdə və elə son vaxtlara qədər Sisyan rayonunun Qafanla sərhəd kəndlərindən biri idi. Onların Dəstəyird, Qalacıq və Mazutlu adlı qışlaqları da olub. Yuxarı Xocamusaxlı toponimi orta əsrlərdə Qafan mahalında yaşamış xocəbuishaqlı (xacəbuishaqlı) tayfasının adının təhrif olunmuş formasıdır. Kəndin adındakı Yuxarı komponenti onu eyniadlı digər kənddən fərqləndirmək üçün əlavə edilib.

Toponimləri: Quzey zəmi, Rus dərəsi, Daban daş, Ayı qalası, Laçın qaya, Sandıq təpə.

Yuxarı Cibikli. Bərgüşad çayının qolu olan Kosakərəm çayı sahilində kənd. Əvvəlki adı Təzəcür olub. Aşağı Cibikli kəndinə nisbətən yuxarı tərəfdə yerləşdiyi üçün Yuxarı Cibikli adlanıb. Toponim Cibikli tayfasının adını özündə əks etdirir. Cibikli kürd tayfalardandır. "Cib" ərəbcə "dağ", "təbiət" deməkdir. Bəzi qaynaqlarda XV əsrdə bu ərazidə

qədim türk tayfası olan cibiklilərin (cibikluların) yaşaması haqqında məlumatlar vardır.

Toponimləri: Qanlı gədik, Almalıq, Qaradaş, Qurd daşı, Üç ağac.

Yusifbəyli kəndi. Yusifbəyli kəndi Qubadlı rayon mərkəzindən 23 km cənub-şərqdə yerləşir. Dəniz səviyyəsindən 730 metr yüksəklikdə yerləşir. Həkəri çayının sol sahilindədir. Ərazisindən Laçın-Həkəri şose yolu keçir. Həkəri dəmir yolu stansiyası ilə arasındakı məsafə 24 km-dir. Kənd şimaldan Əfəndilər, cənubdan Həməzəli, şərqdən Cəbrayıl rayonunun Dağtumas kəndi və qərbdən Yuxarı Mollu kəndi ilə həmsərhəddir. Kənd Hacı Cəbrayıl bəyin babası Yusif bəyin adına salınıb. Əhalisi, əsasən, Yusif bəyin törəməsi olduğu üçün kənd Yusifbəyli adlandırılıb. Kənd XVIII əsrdə salınıb. Yusifbəyli kəndi ərazisində Yastı təpə, Dəlləklər, Gəyən düzü, Xəlil bəy bağı, Dəyirman arxı, İncə bulağı, Dəvəaynağı, Məcid yurdu, Yusif yurdu, Yoncalıq, Muxtar bulağı, Qazax Qənbər talası, Hacı Cəbrayıl yurdu, İncə kəhrizi kimi yer adları mövcuddur.

Zilanlı. Dağətəyi düzənlikdə yerləşir. Zilanlı toponimi kürdlərin zilan tayfasının adı ilə bağlıdır. Rusiya-İran müharibəsindən (1826-28) sonra zilanlılar İrandan köçüb Azərbaycanada məskən salmışlar.

Zilan tayfası bir neçə tirəyə bölünmüşdü. XIX əsr mənbələrində göstərilir ki, zilanlılar Hüseyn xan Zilanlının başçılığı ilə Azərbaycana gələrək bir sıra yaşayış məntəqələri salmışlar.

Toponimləri: Yazı düzü, Kahalar, Qırxarşın quyu, Narlı dərə, Uzun dərə, Əyri dərə.

Zor. Dağətəyi ərazidə yerləşir. Keçmişdə kəndin salındığı sahə Qafanda yaşamış sarallı tayfasının qışlaqlarından olmuşdur. Sonralar daimi yaşayış məskəninə çevrilmiş və salındığı yerin adı ilə Zor kəndi adlanmışdır. Zor sözü "qala", "yarğanlı yer", "çətin keçilən yer" mənasını verir. Doğrudan da, kəndin salındığı yer bunu deməyə əsas verir. Belə ki, əksər tərəfi hündür qayalıq, daşlıq olan bu yerdən ətraf qayalıqdan və səmədan başqa heç bir yer görünür.

Toponimləri: Qəcir qalası, Əyri güney, Ağ güney, Xatın bağı, Top meşə, Kora bulaq, Taxın bulağı, Namazın bulağı, Xanəyə bulağı, Muradın bulağı, Ağa çayı, Kəmərə dağı, Qəndaş dağı, Tısbağa daşı, Daşlı dərə, Çatıqıran dərə, Zoğallı dərə, Vənni çuxur, Sayadın yalı, Əhmədli yalı, Səngər yeri, Pələnginin yalı, Küfülün yolu, Şərif yeri.

II.1. Hidronimlərdən törənən oykonimlər

Məlumdur ki, çayların adı onun ətrafında yaşayan kəndlərin onomostikasını əks etdirir. Bir çox hallarda çay, göl, bulaq, arx və s. hidronomik adlar oykonimlərdə öz əksini tapır. Oykonimlərin birinci tərəfinin yerində ikinci tərəfin düşümü nəticəsində törəndiyi hidronomik ad coğrafi nomenli hidronimlərdən azdır.

Rayonumuzun ərazisində Həkəri (Muradxanlı k.) Gölcük (Bəxtiyarlı kəndi ilə Müskanlı kəndləri arasında yerləşən kənd olmuşdur). Ağa çay (Dəmirçilər) Böyük göl (Qaralar k).

Qara bulaq rayonun bir çox ərazilərində suyu çox ağır, içdikdə narahatlıq yaratdığına görə adlandırılıb.

II.2. Memorial oykonimlər

Rayonumuzun toponimiyasında bir sıra oykonimlər var ki, bunlar müəyyən şəxslərin və şəxsiyyətlərin adları ilə adlanır.

Soltan bəyin yurdu (Qızılbaş k.), Nəcəf bəyin fındıqlığı (Çardaxlı k.), Vəli duzu (Çayzəmi k.), Şəhidlər dərəsi (Mirlər k), Qaraxan yurdu (Çayzəmi ərazisi), İsgəndər bəyin damları, Qələndər qalası

(Ağbulaq k.), Əsəd kahası (Xələc k.), Türk qəbri yalı
(Göyyal k.)

II.3. Oronimlərdən törənən oykonimlər

Rayonumuzda toponimlərin xeyli hissəsini oronimlərdən törənən oykonimlər təşkil edir. Bu cür oykonimlərin birinci və yaxud ikinci tərəflərinin oronomik adları əsasında formalaşır.

Elə oykonimlər var ki, heç bir şəkilçi qəbul etmir. Belə oykonimlər sadə toponimlərdir.

Rayonumuzun ərazisində bu cür toponimlər azlıq təşkil edir.

Məsələn: Kab, Kədik Yal, qobu, çuxur, təpə. Ola bilsin bəzi dialektlərdə coğrafi termində müəyyən dəyişiklik olsun. Məsələn: Kab bir şivədə Kav kimi səslənir. Çardaxlı kəndində Kab, Zor kəndində Kav kimi.

Kav daşlı dərədən keçən, qalxan keçidə, gədik isə dağın belinə, tilinə deyirik. Məsələn: Ağ yazının gədiyi (Xələcdə), Dərə kabi (Xocamsaxlıda), Çayın kavında (Qayalıda), Quru qobu (Çardaxlıda), Qanlı gədik (Xocik k), Qaraçuxur (Novlu), Qızıllı təpə (Novlu k), Armud təpə (T.Müskanlı), Qızıl təpə (T.Müskanlı).

II. 4. Coğrafi oykonimlər

Rayon ərazisində Saldaş (Cılfır k.), Sarıyataq (Sarıyataq k.), Göyyal (Məzrə k.), Boz tərə (Hacılı k.), Qaya dibi (Çərəli k.), Çax-çax dərəsi (Çərəli k.), Quru qobu (Çardaxlı k.), Göl yeri (Məmmədli k.), Çaylı yol (Məmmədli k.), Qara qaya (D.Müskanlı k.), Dəlik daş (Eyvazlı k.), Dəlik daşı (D.Müskanlı k.), Sarılıq dərəsi (D.Müskanlı k.), Əyri dərə (Qaralar k.), Duz qaranlıq (Qaralar k.), Dəlik daşlar (Məzrə k.), Daşlı dərə (Çardaxlı k.) və s.

II. 5. Qubadlı rayonu ərazisində olmuş qədim yurd yerləri

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında yurd dağılmış, xarabalığa çevrilmiş, yurdu qalmış yaşayışı olmayan kənd yerlərinə deyilir.

Adlarını çəkdiyimiz yurd yerlərinin bir hissəsi 1905-ci illərdə ermənilər tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış, bir hissəsi isə 1920-ci illərin köçürmə siyasətinə məruz qalaraq başqa ərazilərdə yaşamağa məcbur edilmişlər.

1. Arpa gədik (Əliyanlı ətrafi)
2. Alahverdilər (Əliyanlı ətrafi)
3. Abbas qışlağı (Əliyanlı ətrafi)
4. Altınca (Qiyaslı ətrafi)

5. Atqız (Fərcan ətrafi)
6. Anabat (Seytas ətrafi)
7. Alaqaya (Poladlı ətrafi)
8. Atanar(Cərəli ətrafi)
9. Alaquş (Tarovlu ətrafi)
10. Aladağ (Tarovlu ətrafi)
11. Aladin (Tatar ətrafi)
12. Binədərəsi (Xocik ətrafi)
13. Bağırbəyli (Başarat ətrafi)
14. Çinarlı (Xallava ətrafi)
15. Çömçəli (Əliquluuşağı ətrafi)
16. Çinarlı Çərəli (Çərəli ətrafi)
17. Ciyiciyi (Xəndək ətrafi)
18. Cəfərşanlar (Çardaxlı ətrafi)
19. Çanaqcı (Novlu ətrafi)
20. Dəvədərəsi (Əlyanlı ətrafi)
21. Dəyirməndərəsi (Əlyanlı ətrafi)
22. Daşaltı (Əliquluuşağı ətrafi)
23. Dağbaşı (Dondarlı ətrafi)
24. Dəlləklər (Usubbəyli ətrafi)
25. Əyədi (Mehrili ətrafi)
26. Ərikli (Tarovlu ətrafi)
27. Fərəcbəyli (Qaraqoyunlu ətrafi)
28. Firudun bəyli (Abdalanlı ətrafi)
29. Gölcük (Teymur Müskanlı ətrafi)
30. Göy qala (Əliquluuşağı ətrafi)
31. Gavurlu (Qayalı ətrafi)

32. Göydöş (Çardaxlı ətrafı)
33. Hürnəid (Başarat ətrafı)
34. Hacı Qurbanlı (Saldaş ətrafı)
35. Hinduverd (Qaralar ətrafı)
36. Hüseynuşağı (Hacılı ətrafı)
37. Həsənbəyli (Qiyaslı ətrafı)
38. Haça (Tarovlu ətrafı)
39. Potanlı (Mollu ətrafı)
40. Pəyhan (Çardaxlı ətrafı)
41. Rəşidli (Mollu ətrafı)
42. Sadıqlı (Sarıyataq ətrafı)
43. Sandıq təpə (Xocamsaxlı ətrafı)
44. Sofulu (Davudlu ətrafı)
45. Şotlanlı (Zılanlı ətrafı)
46. Sarıcalı (Alaqrşağı ətrafı)
47. Sultan kənd (Seytas ətrafı)
48. Şərifəğalı (Bəxtiyarlı ətrafı)
49. Şamollu (Qaraqoyunlu ətrafı)
50. Şammədli (Mollaburan ətrafı)
51. Şıxoba (Həmişəli ətrafı)
52. Tezxrab (Başarat ətrafı)
53. Tapanlı (Mollu ətrafı)
54. Taxın (Zor ətrafı)
55. Tək ağac (Həkəri ətrafı)
56. Xoşgədik (Başarat ətrafı)
57. Xudaverdiuşağı (Əlyanlı ətrafı)
58. Xəsil (Məmər ətrafı)

59. Xanqululu (Poladlı ətrafi)
60. Xanəhmədli (Boyuəkər ətrafi)
61. İsgəndərli (Hat ətrafi)
62. İsmayılı (Qəzyan ətrafi)
63. İsamayılı (Fərcan ətrafi)
64. Kiçik Hat (Əlyanlı ətrafi)
65. Kurd Çəpik (Xanlıq ətrafi)
66. Korcalanlı (Qubadlı ətrafi)
67. Kaftarlı (Məmər ətrafi)
68. Kortuzan (Mollu ətrafi)
69. Kəlbə İsmayılı (Mollaburan ətrafi)
70. Kiccik Həkəri (Padar ətrafi)
71. Korlar (Həmişəli ətrafi)
72. Köhnə dam (Hacılı ətrafi)
73. Küllü təpə (Padar ətrafi)
74. Kirs (Fərican ətrafi)
75. Kəhrizli (Cərəli ətrafi)
76. Kortuzan (Mollu ətrafi)
77. Qışlaq (Başarat ətrafi)
78. Qalalı (Əlyanlı ətrafi)
79. Qarağacılı (Qubadlı ətrafi)
80. Qarağac (Çardaxlı ətrafi)
81. Qarabaşlı (Əliquluuşağı ətrafi)
82. Qalaboyun (Əliquluuşağı ətrafi)
83. Qaraçı yurdu (Məlikəhmədi ətrafi)
84. Qabağlı (Əliquluuşağı ətrafi)
85. Qaracanlı (Xələc ətrafi)

86. Qazlıq (Xocahan ətrafı)
 87. Qara Kaha (Qayalı ətrafı)
 88. Qala (Xocanı saxlı ətrafı)
 89. Qapanlıq (Qəzyan ətrafı)
 90. Qayabaşı (Mollu ətrafı)
 91. Qışlaq (Abdalanlı ətrafı)
 92. Quşu (Qarqışlaq ətrafı)
 93. Qarayazı (Davudlu ətrafı)
 94. Qar qışlaq (Xallava ətrafa)
 95. Qəmərli (Mollalı ətrafı)
 96. Qorxunc (Qaracallı ətrafı)
 97. Mehdi Qışlağı (Əlyanlı ətrafı)
 98. Məcnunlar (Əlyanlı ətrafı)
 99. Mistan (Əyin ətrafı)
 100. Məmmədli (Xallava ətrafı)
 101. Muradhasıl (Əliquluuşağı ətrafı)
 102. Mazutlu (Xocamsaxlı ətrafı)
 103. Mac (Əlyanlı ərafı)
 104. Novruzlar (Fərcan ətrafı)
 105. Ucuz (Əliquluuşağı ətrafı)
 106. Usublu (Hacılı ətrafı)
 107. Zərzək (Dəmirçilər ətrafı)
 108. Pir Qəzyan (Teymur Müskanlı ətrafı)
- Yaşar Fətiyev “Dağların dağın gətirmişəm”
(səh 79-82)

III FƏSİL RAYONUN ORONİMLƏRİ

Oronimlər torpağın üst qatının relyef quruluşunu bir-birindən fərqləndirən yerlərin adıdır.

Azərbaycan toponimiyasında oronimlər (dağ, təpə, dərə, qayalıq, yarıqan, til, eniş, yoxuş və s. adları), adonimlər (səhra, çöl, meşə, bağ, biçənək, otlaq və s. adları). Adların xüsusi əhəmiyyəti var. Bu baxımdan Qubadlının kəndlərində saysız - hesabsız oronimlər, adonimlər, mikroponimlər, həm də makroponimlər öz əksini tapmışdır. Rayonun təbiəti o qədər gözəldir ki, bu zənginlik bir-birindən fərqli olan çoxlu adların yaranmasına səbəb olmuşdur. Türksöylü xalqların əzəli əraziləri olan toponimlər bu xalqların dilinin məhsulu olaraq yaranmışdır.

Məsələn, Səlkin dağı, Cəngər dağı, Kəpəz dağı, Hərtiz dağı, Vəli düzü, Yazı düzü, Ballı qaya, Qızıl qaya, Boz yal, Göy təpə, Göy dərə, Göy yal, Qızıl-daş, Dərindərə, Quru dərə, Quru qobu və s.

Dərə yerləri (Xələc), Sarı yoxuş (Xələc), Qızıl qaya (Çardaxlı), Keçəl təpə (Çardaxlı), Ballı qaya (Çardaxlı), Keçəl təpə (Hacılı), Daşlı dərə (Cəfər-xanlar), Qılinc təpə (Hacılı), Sarı yer, Arpa dərəsi (Xocamsaxlı), Sarı yataq (Sarıyataq), Səngər yeri (Əyin k), Qara quzey (Qəzryan k), Oyuqlu dağ (Seytas k), Top ağac (Başarat k), Qaşqa daş (Xələc),

Mir Məhəmməd ocağı (Mirlər kəndi), Şəhid dərəsi (Mirlər kəndi), İlanlı dərə (Mirlər kəndi), Qoyun damı (Mərdanlı kəndi)

Göstərdiyimiz misallardan aydın olur ki, bu cür yer adlarını mikrotoponim hesab etsək də onların məzmununu dəyərli tarixi məlumatlarla zəngindir.

Məsələn, Səngər dağı (1905-1918-ci illərdə ermənilərin el-obamıza basqını zamanı səngər kimi istifadə edilmişdir). Oyuqlu dağ – 1923-cü ildə Sovet hökuməti Qubadlı torpaqlarını ermənilərə verib, erməni sərhədlərini müəyyən etmək üçün sərhədlərdə oyuqlar açıb, orada kömür basdırıblar. Buna görə də dağın adı belə adlanıb.

Qanlı yal tayfa davası zamanı qan tökülmüş bir yerdir. Şəhid dərəsi müharibələrdə qırğınların baş verdiyini açmışdır. (Mirlər kəndi ərəb qoşunlarının müharibələr zamanı kütləvi qırılması). Türk qəbri adı Göyyal kəndində (Nuru Paşanın əsgərlərindən birinin həmin ərazidə vəfat etməsi ilə bağlıdır. Həmin qəbir yerli əhali tərəfindən qorunub, ziyarət olunmuşdur).

Arpa dərəsi. Arpa bitkisinin adı ilə bağlı çoxlu toponimlər mövcuddur. Rayonun Xocamsaxlı kəndində Arpa dərəsi oponimi var. Arpa adı ilə bağlı rayonun digər kəndlərində oponimlərin adlarını çəkmək olar.

Arpa çuxuru (Mərdanlı kəndi), Arpa çuxuru (Saray kəndi), Arpa dərəsi (Tatar kəndi), lakin unutmamalıyıq ki, Arpa toponimi tək arpa bitkisinin yox, həm də Arpa tayfalarının adları ilə də bağlıdır.

Qədimlərdə böyük bir türk oymağının adı Arpa olmuşdur. Kazan xanlığında belə bir oymağın (toponimin) olması yazılır (49.231).

Ağıllar. Qundanlı kəndinin şimal qərbində dağın etəyində yan-yana olan qədim qoyun arxaclarının adıdır. Ağıl mal-qara, qoyun-quzu yatağı bildirir.

Ağ düz. Boynakər kəndinin ərazisindədir. Həmin torpaqlarda yüksək məhsuldarlıq əldə edildiyinə görə adlandırılmışdır.

Ağ yol. Yuxarı Xocamsaxlı kəndindən Tarovlu istiqamətə qərb tərəfində ağ torpaq layının adıdır. Həmin ərazidən layşəkili tabaşır də çıxır. Yolun rənginin ağ çalarlığına görə Ağ yol adlandırılmışdır.

Ağıl qaya. Bəxtiyarlıdan Göyərciyə gedən Qarqışlaq yolunun günçixan istiqamətində dağlıq ərazidədir. İnformatorlar oronimin birinci tərəfindəki “ağıl” sözünün “Mal qara” yatırılan yer kimi başa düşüldüyünü bildirirlər.

Ayı çınqılı. Zor kəndinin cənub qərbindəki tərənin, çınqıllığın adıdır.

Ala dağ. Tatar kəndindən Zəngilan istiqamətində olan təpənin adıdır. Torpaq çalarlarının rəng dəyişkənliyinə görə adlandırılmışdır.

Alagöz yurdu. Mərdanlı kəndindədir. “Kitabi - Dədə-Qorqud” dastanında Ala sözünün iri, böyük, yekə mənalarında işlənməsi daha çox nəzərə çarpır. Ala dağı gəzər idim. Ala geyik, sığın qeyik qovar idim. “Kitabi Dədə Qorqud” dastanı səh 102, 104.

At ağı. Qundanlı kəndinin ərazisindədir. Kolxozlaşma dövründə həmin yerdə Qarabağ atları saxlanılmış.

Ağ qaya. Ağa çayının sol sahilində yerləşən sıldırım qayalıqdır. Əyin armudluğundan qaya görünür.

İslamşünas tarixçi alim Bəhlul Behcətin 1938-ci ildə nəşr olunmuş “Qaçaq Nəbinin tarixi” əsərində bu sıldırım qayalığın Qaçaq Nəbinin sığıncaqlarından biri olduğunu göstərir.

Alçalı dərə. Qayalı kəndindədir. Alça meyvə adları ilə, ağacların növləri ilə bağlı çoxlu oronimlərə rast gəlinir. Göyercik kəndində Alçalı dərə də bu qəbildəndir. Alçalıq (Əyin kəndi), Alçalıq (Xələc kəndi), Alçalı dərə, (Məzrə kəndi).

Rayonda tarixi və dəyərli məlumatlarla zəngin olan toponimlərə daha çox rast gələ bilirik.

Şıx Əfəndi Baba piri, (Hərtiz dağı), Şəhid dərəsi, (Mirlər), Türk qəbri (Göyyal), Şəhrixanı sel aparən dərə (Saldaş), Türk qəbri (Dondarlı), Qanlı yal (Xocik), Babaxan kələyi (Aşağı Mollu), Səkkizguşəli məqbərə Gürcülü, Nəbi kələyi (Yuxarı Mollu) Osmanlı qəbiristanlığı (Aşağı Mollu), Cavanşir türbəsi (Qayalı), Ərəb yurdu (Qundanlı), Qabil ölən (Cibikli).

Aralıq qaya. Aşağı və Yuxarı Cibikli kəndlərinin ərazisini bir-birindən ayırdığına görə adlandırılmışdır. Ara və qaya sözləri oronimi yaratmışdır. Aralıq qaya oronimi Məmmədli və Xələc kəndlərində də var.

Ayı dərəsi. Rayonun kəndlərində ayı adını əks etdirən toponimlər çoxluq təşkil edir. Ərazidə də qonur ayıların yaşaması ilə bağlı olan toponimlərə çox rast gəlinir. Ayı dərəsi (Saldaş k), Ayı ölən (Çardaxlı k) Ayı mağarası (Zor k), Ayı dərəsi (Xocamsaxlı k).

At dərəsi. Çərəli kəndi ərazisində olan yer adıdır. Rayonda bu cür zootoponimlərə, oronimlərə çox rast gəlinir. At dərəsi (Saldaş kəndi).

At güneyi, At rizi (Əyin kəndi), At yalı (Xələc kəndi), At ağılı (Qundanlı kəndi), At ağılı (Sarıyataq kəndi).

Alagöz dərəsi. Rayonun Tatar kəndinin ərazisindədir. Ala rəng mənasında, daş isə müsbət relyef formasını ifadə edir. Belə oronimlər Zəngilan rayonu

(Aladaş dərəsi, Aladaş dağı), Abşeron, Şamaxı, Xızı rayonlarında (Aladaş kəndi) da var.

Armudlu dağı. (Amudux dağı yazılarda səhv getdiyinə görə belə yazılmışdır). Amudux dağında qədim yaşayış məskəninin yeri, istehkam qala və Amudux adlı məbəd var.

Armudluq. Rayonun Əyin kəndində yerləşir. Qədim zamanlardan bəri calanmış hər bir armudun dadına, rənginə, formasına görə adı var. Başqa kəndlərdə də armudluq Mistan (Armudlu dərə), Çardaxlı (Armudlar), Armudlu (Amudux kəndi) adında yerlər var. □

□

*Bu Əliyanlı yoludur
İçi nisgil doludur.
Qaldır ocaq daşını
Ululardan uludur.*

Anabad. Cibikli ərazisində yerləşir. Daban yeri adlanan hissəsində orta əsrlərə aid böyük ölçülü qəbirüstü daşlar var. Anabad yerində yerli əhali tərəfindən qazıntılar aparılmış, zəncir, dəmir alətlər və bəzək əşyaları tapılmışdır.

Ağız güneyi. İnsan və heyvanın bədən üzvləri adı ilə yaranan oronimlər həmin oroqrafıq obyektlərin formasını ifadə edir.

Ağız çoxmənalı termindir. Çayın, axar suyun, dərənin düzənliyə çıxan hissəsi, su obyektləri, gölə, dənizə tökülən yer.

Belə oronimlər rayonumuzun bir çox yerlərində müşahidə edilir.

Ayı dərəsi. Mollabürhan kəndində olan dərənin adıdır. Bu cür zootoponimlər çoxluq təşkil edir.

Alban kilsəsi. Padar kəndində Həkəri dərəsi adlanan ərazidə yarıuçuq şəkildə olan abidədir.

Aşağı Xocamsaxlı kəndi (Dəvə uçan). Belə rəvayət edirlər ki, Naxçıvandan duz gətirən dəvə daşlı yolu keçəndə büdrəyib yığılır. Bundan sonra ərazi Dəvə uçan adlandırılır.

Ağın dərə. Ləpəheyranlı kəndi ərazisində Yazı düzü istiqamətində olan dərədir. Ağın oronimini C. Mollazadə şkilçilənmiş söz hesab edir. Qədim türk dilində kaha, mağara bildirildiyini qeyd edir. Ağ, Dağ, Tal sözlərində **-in** şkilçilərinin qorunub saxlanmasıdır. Qərbi Azərbaycanda Arpaçayın sol tərəfində Ağın kəndi və Ağın dağı toponimləri olmuşdur.

Ağ düz. Boynakər kəndindədir. Torpağının bərəkətli, əkinə çox yararlı olması ilə əlaqələndirilir.

Ağllar. Mistan kəndi ilə Əyin kəndi arasında yerləşən böyük ərazidir. Mal-qara, qoyun-quzu yataqları olmuşdur.

Ağ hasar. Mahruzlu kəndində Mir Həmid ağa ziyarətgahıdır. İmam övladlarından olan Həmid ağa ocağı rayon camaatı tərəfindən həmişə ziyarət olunurdu.

Alpaşa yeri. Göyərabbas kəndində biçənək yerləridir.

Araqçın təpə. Qundanlı kəndindədir. Təpə digər ərazilərdən gözəlliyi ilə seçilir. Araqçına oxşadığına görə adlandırılıb. Yerli sakinlərin dediklərinə görə, təpə heç vaxt öz yaşıllığını itirmirdi.

Arxac yeri. Xallava kəndinin ərazisindədir. Salavat dağının ətəyindədir. Kənarları daşlarla örtülüb.

Amudux. Rayonun ərazisində dağ. Hündürlüyü mənbələrdə 4131 fut olduğu göstərilir. Amudux kəndinin şərqindədir. Dağın hündür yerində qədim istehkam qalasının qalıqları var, həm də ziyarətgahdır. Bu ad türk ellərində çox yayılmışdır. “Kitabi- Dədə Qorqud” dastanında Amud toponimi Diyarbəkir şəhərində olan Amud qalası ilə eyniləşdirilir.

Türkiyədə olan Amud qalası ilə eyni səslənir və eyni mənşəlidir. (DQK-29)

Alaçuş dağı. Tarovlu ərazisindədir. Köhnə kənd yeri olmuşdur. İnformatorların dediklərinə görə son illərə qədər kəndin yeri, dam yerləri aydın görünürdü.

At rizi. Əyin kəndi ərazisində ziyarətgah. Daşda at ayaqlarının izi var. İmam Əlinin atının ayaqlarının izi kimi rəvayət olunur. Nəzir qoyulurdu. 1990-cı ildə ermənilər tərəfindən kənarları qazılaraq dağıdılmışdır.

Atılmış dağı. Rəvayətə görə, İran şahının qızı Xələcə ərə gəlir. Bir müddətdən sonra onun ağladığını görən əri niyə ağladığını soruşur. Gəlin atası ellərinin qarşısını dağ kəsdiyindən oraları görə bilmədiyini deyir. Belə rəvayət edilir ki, dağın torpağını qazıb Qaranlıq dərəyə o vaxta qədər axıdırlar ki, gəlinin atası elləri görünür. O gündən həmin dağ “Atılmış” adlandırılır.

Görə bilməm İrani

Kəsibdi dağ aranı.

Ayırın dağı yarı,

Gözüm görsün İrani.

Ağ yazı. Xələc kəndində yerləşir. Tədqiqatçılar bildirirlər ki, ağ termini, əsasən, torpağın süxurlarının rəngini bildirir. Məhz ağ rəng çaları bildirən söz ilə relyef forması olan yazı terminin birləşməsindən ağ yazı toponimi əmələ gəlmişdir. Ağ sözü müxtəlif

mənalarda işlənir. Onlardan biri də “axmaq” sözdündən olduğuna görə “axan su” mənasında olan ağ yazı oronimi ifadəsidir. Qanıx çayının sol sahilində Ağ yazı adlı düz vardır. Ağ yazı 280 hektar ərazini əhatə edən bütövlüklə əhəng daşı ilə örtülmüş bir sahədir. Az hissəsi palıd və vələs meşələri ilə əhatə olunmuşdur. Həmin ərazi daima ağ rəngdə olduğuna görə Ağ yazı adlandırılır.

Ağ hasar. Mirlər kəndi yaxınlığında Mir Sədi ağa nəslindən olan müqəddəslərin dəfn olunduğu ərazidə "Ağ hasar" adlı müqəddəs yer vardır.

Alban kilsələri və abidələri. Qubadlı rayonunun Yuxarı Cibikli, Məzrə kəndlərində alban kilsələrinin binaları işğala qədər qalırdı. Amuduq kəndi üzərində yüksək çıxılmaz sıldırım təpə üzərində kilsə tipli qəbirüstü abidə vardı. Bu abidə yaxınlığında sal qaya üzərində azca su tutan çökəkdə həmişə su olurdu, hətta təmizlədikdən sonra da buraya yenidən su yığıldığından yerli əhali buranı pir kimi müqəddəs hesab edirdi. Məmər və Əyin kəndində də bu cür oronimlər var idi.

Arxac qaya. Aşağı Cibikli ərazisindədir. Təbiət qayanı elə yaratmışdır ki, böyük bir ərazi hər tərəfdən qayalarla örtülmüşdür. İki tərəfdən yolu var. Kəndin davarları yay vaxtı həmin ərazidə kölgələnirdi. Ona görə də arxac yeri adlandırılırdı.

Alagöz düzü. Mərdanlı kəndi ərazisindədir. Ala “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında böyük mənasında işlənmişdir. Göz isə torpağın bərəkətli olması mənasındadır. Ala və göz komponentlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

Aladin dərəsi. Tatar kəndinin köhnə yurd yerləri həmin dərənin qovuşağında yerləşirdi. İki dərə yan-yanaya uzanır. Dərələrdən biri dərin, o biri isə ondan çox kiçik olduğuna görə “ala” böyük, “din” isə kiçik kimi adlandırılıb.

Alban kilsəsi. Fərəcən kəndindədir. Qalıqları bu günə qədər qalmaqdadır. Kilsənin yanı kəndin ən böyük örüşü hesab olunur.

Alban türbəsi. Əyin kəndindədir. Tarixi haqqında heç bir məlumat yoxdur. Yerli əhali tərəfindən maddi mədəniyyət abidəsi kimi işğal müddətinə qədər qorunub saxlanmışdır.

Ağ yoxuş. Sarıyataq kəndində olan bir ərazinin adıdır. Toponim rəng bildirən “ağ”, müsbət relyef forması bildirən yoxuş komponentlərindən əmələ gəlmişdir. Bu oronimdən rayonun başqa kəndlərində də var.

Aladaş dərəsi. Tatar kəndində yerləşən bu dərə “ala” və “daş” adlı iki komponentdən ibarətdir. “Ala” rəng bildirir. “Daş” isə müsbət relyef formasını ifadə edir.

Belə toponimlər Zəngilan rayonunda da var:
Aladaş dərəsi, Aladaş dağı

Ayı mağarası. Qubadlı ərazisində yerləşən bu zootoponim ayı adını əks etdirir. Başqa ərazilərdə də ayı adı ilə bağlı toponimlərə rast gəlinir. Ayı öldürülən (Zor kəndi), Ayı dərəsi (Çardaxlı kəndi).

At qız. Saldaxla Göyyal yaxınlığında olan ərazidir. Belə rəvayət olunur ki, gavırlar kəndə hücum edib, camaatını qırırlar. Qoca demirlər, cavan demirlər, hamısını qılıncdan keçirirlər. Bu qaçaqda bir qız ayaqyalın, başıaçıq, üz tutub dağlara doğru qaçır. Düşmənlər, sən demə, qızı görürlərmiş. Düşürlər arxasınca, yazıq hara qaçsa bilir ki, onu tutub başına nə müsibətlər gətirəcəklər. Qız, əlini göylərə tutur, yalvarış edir. Elə bu vaxt düşmən atlısı özünü yetirir. Atın üstündəki gavır qıza çatan zaman, qız nalə çəkir, gavır daşa dönüb yerə düşür. Qız atı minib o mahaldan qaçır. O zamandan bu yerə At qız deyilməyə başlanır.

D. D. Dagrevin 1913-cü ildə tərtib etdiyi “Qafqazın beş verslik xəritəsinin adlar göstəricisi toplusunda” At qız toponimi haqqında məlumat verilir.

Qafan rayonunda At qız adlı kənd olmuşdur.

Ala-dağ. Çardaxlı, Tarovlu ərazilərini əhatə edən dağdır. Quzey hissəsində qar qaldığına görə

adlandırılır. “Kitabi- Dədə Qorqud” dastanının (I-V-IX-X-XII) boylarında Aladağın adı çəkilir. “Aladağdan təpər aşa Xanlar xanı Bayandura xəbər vara”...

Və yaxud “Aladağ günün aşdın” deyə xatırlanır. (İ.D. 197) (V-2003) (IX 239²) KDQE I cild

Ağ qaya. Toponimi Mahmudlu kəndi ərazisində geniş ərazini əhatə edən böyük qayalığın adıdır.

Qazan xan kafirə öz soyunun kökünü bildirərək deyir “Ağ qayanın qaplanımam erkəkində bir köküm var ” (K.D.Q XI boy D 2808)

Naxçıvan MR Babək rayonunda da Ağ qaya adlı toponim var.

“Kitabi- Dədə Qorqud” dastanında Ağ Orman, Ağ Duz, Ağ Meydan, Ağ qaya adlarına rast gəlinir.

“Oğlan qız”. Dondarlı kəndində qədim əyyamlarda bir qız, bir oğlan olub. Bunlar bir-birini sevirmişlər.

Bir gün onların yaşadığı ərazilərə kafirlər hücum edirlər. Qızla oğlan əl-ələ verib qaçirlar. Bir də görürlər ki, kafirlər onların arxasınca gəlirlər. Kafirlər çataçatda oğlanla qız əllərini Allaha uzadıb yalvarırlar: “Ay Allah, kafir əlinə düşməkdənsə, bizi daş elə”. Onların yalvarışı yerinə yetir. Oğlanla qız ağ daş olub bir-birinin yanına düşürlər. El arasında “Oğlan qız” adlanan bu daşlara niyyət edirdilər. (Əsatirlər, əfsanələr və rəvayətlər. Bakı 2005)

Bizmin dağı. Həkəri çayı ilə Xoşgədik çayı arasında Muradxanlı kəndinin yaxınlığındadır. Qədim türk dilinə görə, Biz dağ mənasını verir. “Min” isə türk tayfasının adıdır. Dağda qədim yaşayış məntəqəsinin olması ilə bağlı məlumatlar var. Orada olan qalanın qalıqları yaşayış məntəqəsinin olmasını bir daha təsdiqləyir.

Boz təpə. Rayon ərazisində bir neçə yerdə bu ad var. Boz rəng, təpə isə müsbət relyef mənasındadır. Boz təpə (Çərəli kəndi), Boz təpə (Qədili kəndi), Boz təpə Küllü təpə (Diləli Müstanlı kəndi), Boz təpə (Hacılı kəndi).

Böyük Quzey, Kiçik Quzey. Mollu kəndində böyük və kiçik sahələri əhatə etdiyinə görə adlandırılır.

Boğazsəpməz. Qayalı kəndinin cənubunda dərədən qalxarkən kəskin döngənin adıdır.

Buzovuçan güney. Buzovucan güney toponimi ərazidə baş vermiş hadisə, yəni buzovuçması ilə əlaqələndirilir.

Toponim bir çox rayonlarda da mövcuddur. Masallı, Ağdaş, Şəmkir, Ağsu (Buzov dərəsi, Buzov dağ, Buzov təpəsi, Buzovuçan).

Ballı qaya. (Ballıqaya kəndi), Ballı qaya (Çardaxlı kəndi, Ballı qaya (Hacılı kəndi), Ballı qaya (Məzrə kəndi) Ballı Qaya (Mollu). Arı balının olmasına görə əlaqələndirilir.

Bülbül dərəsi. Davudlu kəndi ərazisində yerləşən dərə özünün gül-çiçəyi, bağ-bağatı ilə başqa ərazilərdən çox fərqlənir. Həmin dərədə bülbüllər həmişə nalə çəkirlər.

Buğda dərəsi. Tarovlu kəndinin ərazisindədir. Əkin üçün yararlı olan bu dərədə həmişə buğda bitkisi daha məhsuldar olduğuna görə adlandırılmışdır.

Bazar dərəsi. Bazar dərəsi rayonun özündə olan dərədir. Bazar dərəsi toponimi Bazar tayfalarının adı ilə bağlıdır. Bazar düzü (Qubadlı rayonu), Bazar dağı (Goranboy rayonu), Bazar yüksəkliyi (Baş Qafqaz silsiləsində).

Bərgüşad sıra dağları: Qubadlı və Zəngilan ərazilərində yerləşir. Ən hündür nöqtəsi Aramazd dağıdır. Yüksəkliyi 3399 m-dir.

Türkdilli tayfa olan Bərgüşadın (Bərgilər) adı ilə bağlıdır. M.H.Vəliyevin tədqiqatlarına görə, Naxçıvanda Bərgüşad kəndi və tayfasının adı çəkilir.

Baş hamar. Saldaş kəndində olan zəmi yeridir.

Başarat dərəsi: Azərbaycanda ikinci böyük dərə, Kiçik Qafqazın birinci ən dərin dərəsi hesab edilir.

Beşbarmaq. Üç böyük dərənin birləşdiyi geniş bir vadidir. Buradakı Qız qalası Bakıdakı Qız qalasının kiçik oxşarıdır, yarıuçuq vəziyyətdədir. Aylı

dərə yenə geniş bir vadidir. Tayadaş isə geniş otlaq sahələridir. Suqovuşan iki dəyirman işlədən Əliquluuşağı çayının qollarının birləşdiyi ərazi, Məmməd-yar bulağı XIX əsrin əvvəllərində tikilmiş tağbənd bulaqdır. Daşdan yonulmuş böyük novları olan bu bulaq xüsusi olaraq köçəri tərəkəmə-elat üçün tikilmişdir.

Bizmin əfsanəsi. Qədim zamanlarda adını qeyd edəcəyimiz dağda böyük (Çardaxlı Çənlibeldə olduğu kimi) sayda igidlər toplaşıb. Silah oynadar, at çapar qurşaq tutarmışlar. Bir dəfə başqa bir ölkənin sərkərdəsi bu yerlərə gəlib çıxır. Uzaqdan dağı müşahidə edir, sonda dağda olanların sayını öyrənmək üçün bir nəfəri o yerə göndərir. Həmin adam qarşısına çıxan ilk adamı danışığa tutur və soruşur:

- Siz orada neçə nəfərsiniz?

- Biz? Min

Elə o vaxtdan dağa Bizmin deyirlər.

Böyükdib. Mehrili kəndinin ərazisidir. Dağın ətəyində olan əkin yerləridir.

Bahar ölən. Mehrili kəndində olan əkin sahəsidir. Bahar adlı qadının ərazidə ölməsi ilə əlaqələndirilir.

Batıq. Cıfır kəndində bataqlıq olan ərazidir. (Göyərabbas kəndi ərazisində də var.)

Buğçixan. Hacılı kəndinin ərazisində dərin, ensiz quyudur. Quyunun içərisində isti hava axını var. Soyuq aylarda quyunun içərisindən buğ çıxır. Ona görə də buğçixan adlandırılmışdır.

Babakən dağı. Hacılı kəndindədir. Kəndin hündür dağı hesab olunur. Korcalanlı (Ölü kənd) kəndi ilə Hacılı kəndinin arasında yerləşir. Cəlal Bərgüşadın “Siyrilmiş qılınc” əsərində adı çəkilir.

Cavanşir türbəsi. (Qayalı) Yazı düzündə kiçik bir təpənin üstündə qədim bir qəbiristanlıq var. Bu qəbiristanlığın ortasında 1941-1945-ci illər dövründək hündür bir türbə olduğunu yaşlı əhali xatırlayır. Bu türbəyə el arasında Cavanşir Ata günbəzi deyilirdi. Günbəz müharibə dövründə (1941-1945) hərbi geyimli adamlar tərəfindən guya yaxınlıqda qoyulmuş geodeziya nişanına mane olduğuna görə dağıdılmışdır.

Camaat arasında gəzən rəvayətə görə, Cavanşir Ata türbəsi və onun ətrafındakı qəbiristanlıq ərəblərin o əraziləri işğal edərkən yerli əhəlinin qəhrəmanlığını əks etdirən xatirə abidəsi kimi tikdirilmişdir.

Cəvizlik. Çayzəmi çayının sol sahilində 20 hektar ərazini əhatə edir. Bu bağ 1961-də rayonun meşə təsərrüfatı idarəsi tərəfindən salınmışdır. 7 hektarı isə 1985-ci ildə salınıb.

Səngər. Rayonda hündür dağdır. Dağın ən hündür yerində bulaq və qalaqlanmış daş topası, yəni qala izləri qalmaqdadır.(Əyin kəndi ərazisində)

Çax-çax dərə. (Çərəli kəndi), Sınıq məscid (Qarçıslaq), İmamzadə, Quşçu meşəsi (Göyərcik), Hovlu (Cıfır), Xələc məscidi, Dəmirçilər məscidi, Məmmədli məscidi, Mahruzlu məscidi, At irizi (Leninqrad Slavar Derevniş Turkskiy 1969 səh 423).

Çullu yer. Göyyal kəndinin qərbində yerləşir. Çullu oronimi ilə bağlıdır. Azərbaycanın qədim tayfaları arasında Çullu tayfası da olmuşdur.

Dərbənd ərazisində mövcud olan şəhərlərdən birinin adı “Cül” olmuşdur.

Bəzi tədqiqatçılar bunu cul tayfasının adı ilə də əlaqələndirirlər.

Çullu toponimi ilə əlaqədar Azərbaycanda bir neçə oronimlər mövcuddur.

Çullu dağı (Cəbrayıl), Çullu kəndi (Ağdam), Çullu təpə (Abşeron), Çullu kəndi (Cəbrayıl).

Çardaxlı piri. İmamzadə kimi qəbul olunurdu. Nəhəng palıd ağacının altında qara rəngli daş var. Həmin daşın üstünə nəzir qoyulur, dualar edilirdi.

Çınqıllı dərə. Poladlı kəndindədir. Dərənin içərisində çoxlu daş-çınqıl qalıqları var. Dərənin sağ və sol tərəfi zoğal ağacları ilə əhatə olunmuşdur.

Çürük qaya. Qəzyan kəndindədir. Dağın çox da böyük olmayan ərazisini tutur. Tez ovulması ilə əlaqələndirilmişdir.

Çəltik yerləri. Mərdanlı kəndindədir. Umudun, Mərdanın, Surxayın, Paşanın əraziləri kimi adlanır. Vaxtilə çəltik əkin sahələri olmuşdur.

Cin daşları. Tarovlu kəndinin ərazisindədir. Daşların formasına görə adlandırılıb.

Çardaq qaya. Novlu kəndi ərazisindədir. Qaya çardaq formasındadır. Aşağı hissəsinə yağış, qar düşür. Çardaq və qaya komponentlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

Çətən qaya. Köhnə Məmmədli kəndi ərazisində qayalıqdır, dağ silsiləsi çətən kimi düzöldüyünə görə adlandırılıb. Çətən, keçilməz daşlar üst-üstə nəhəng qayalıq əmələ gətirib. Həm də o qayalıq Qaçaq Nəbinin dəstəsinin sığınacaqları olmuşdur.

Çətən daş. Cıfır kəndindədir. Səlkin dağının ətəyindədir. Daşlar silsilə ilə bir-birinin yanında düzülüb. Xələcli Qaçaq Lətifin həmin ərazilərdə qaçaqlarla qalmaları haqqında məlumatlar var.

Çətərxaqlar. Kənd adıdır. Çardaxlı inzibati ərazi dairəsində yerləşir.

Çaxmaq dərəsi. Bəxtiyarlı kəndinin ərazisindədir. Çaxmaq daşının həmin dərədə çox olması ilə

adlandırılıb. Rayonun ərazisində Teymur Müskanlı və Cıfır kəndində də Çaxmaq qaya toponimi qeyd olunmuşdur.

Çoban taxtı. Qaracallı kəndi ərazisində böyük yastı daşdır. Geniş ərazinin ortasındadır. Çobanlar o daşın üzərinə çıxanda bütün ərazini müşahidə edə bilirdilər.

Çömçəli. Qundanlı kəndi ərazisində böyük dərənin adıdır.

Çətin dərə. Qarqışlaqdan Bəxtiyarlı kəndinə qədər uzanan dərənin adıdır. Dərə tubulğa və qarati-kan kolları ilə örtüldüyünə görə dərənin o tayına keçmək çətinlik törədir. Bu səbəbdən də oronim Çətin dərə adlandırılır.

Davlı dərə. Xələc kəndində iri daşlarla əhatə olunmuş dərədir. Davla müxtəlif cür rəngli parçalar bir-birinə tikilir. Daşların birinin üstünə sərilir. Kəklilər rənglərə həssas olduğuna görə həmin yerə tökülürlər. Bu zaman ovçular kəklik ovu edərmişlər. O səbəbə görə də Davlı dərə adlandırılır. Zor kəndində də Davlı dərə oronimi var.

Döllək. Mahmudlu kəndindən Yazı düzünə çıxan köhnə yolun sağ tərəfində yerləşən böyük dərənin adıdır. Mahmudludan olan informatorlar ərazini qoyunçuluğun inkişafı ilə əlaqələndirirlər.

Döllək təpə Sarıyataq kəndi, Dəllək dərə Ləpə-heyranlı kəndində də var. Dölək Oğuz pəhlivanının adıdır. Bu ad oğuz pəhlivanına bir ənənə əsasında verilmişdir. Pəmpək bölgəsində Dölləklər adlı bir nəslin yaşadıqları haqqında məlumatlar var. (DQK 139-140) Qayalı kəndi ərazisində də Döllək dərəsi adlanan oronim var.

Dəyirman dərəsi. Qarqışlaq kəndinin (ölü kənd) Bəxtiyarlı istiqamətli dərənin adıdır. Həmin ərazidə iki Su dəyirmanı olmuşdur.

Dərə bağ. Qısıraq bulağının dərəsindədir. Yataq yeri adlanan yastanın alt hissəsində Çardaxlı kəndinin alma bağlarıdır. 9 (doqquz) hektar ərazini tutur.

Dərə yeri. Eyvazlı kəndi ərazisində əkin sahəsinin adıdır.

Dolayı. Xələc kəndində əkin sahəsinin adıdır.

Dərbənd. Qundanlı kəndinin ərazisindədir. Sözü deyilişində bir qədər dəyişiklik olmuşdur. “Dar”, “ensiz, çətin keçilən yer mənasında”, “bənd” isə kəsilmiş, daralmış mənasında işlənmişdir.

Daşlı dərə. Çardaxlı kəndində Qarağac kəndi ilə Çardaxlı kəndi arasında yerləşən dərə, dərənin içərisi böyük daşlarla örtüldüyünə görə adlandırılır.

Dəyirman dərəsi. Hacılı kəndində su dəyirmanının qarşısında olan dərənin adıdır. Həmin dərənin kəndə yaxın hissəsində su dəyirmanı var idi.

Dəlik daş. Məzrə kəndi ərazisində qayalığın adıdır. Daşlardan biri deşik olduğuna görə (içərisindən Gorus şosesi keçir) dəlik daş adlandırılıb. Yuxarı Mollu kəndində də Dəlik daş oronimi var.

Dərə yerləri. Xələc kəndində Xələc dağı ilə Duzlaq adlanan ərazidə olan əkin yerləridir. 130 hektar ərazisini əhatə edir.

Darlar. Bəxtiyarlı kəndinin ərazisindədir. Bərgüşad çayının həmin ərazidən keçdiyi yerin hər iki tərəfi hündür qayalıqdır. Arxa tərəfi Bəxtiyarlı düzüdür. Su elektrik stansiyası tikilməsi məqsədi ilə qayanın hər iki tərəfinə işarələr vurulmuşdur. Həmin ərazidən Şimalda yerləşən kəndlərə “dardan yuxarı”, cənubda yerləşən kəndlərə isə “dardan aşağı” kəndlər deyilir”.

Dərəyurd. Başarat kəndindədir. Ərazidə köhnə kənd yerinin qalıqları var. Həm də böyük biçənək sahəsidir.

*Dəğ döşü tala yeri,
Bürç yeri, qala yeri,
Bundan pis gün olarmı?
El köçə, qala yeri.*

Düldül piri. Atqız (ölükənd) kəndində İmam Əlinin (ə) atının irizlərinin olduğu yerdir, ziyarət edilirdi.

Daşlı güney. Poladlı kəndində təpənin adıdır.

Darı yerləri. Xələc kəndində Qaşqa daşın ayaq hissəsində yerləşən əkin yeridir.

Dərəbağ. Aşağı Xocamsaxlı kəndindədir. Qalanın altında orada olan pəlid ağaclarının yaşı haqqında məlumat yoxdur. Qədim bağ hesab olunur, çoxlu üzüm, armud ağacları var.

Dərviş dərəsi. (Muradxanlı kəndindədir) Azərbaycan oronomiyasında bir çox obyekt adları titul və peşə sözlərinin terminlərlə birləşməsindən meydana gəlmişdir. Dərviş dərəsi də belə toponimlərdəndir. Dərviş komponenti isə “çay yatağı”, “çayın axdığı yer”, “uzun”, “dərindən süxur”, “iki dağ və təpə arasında” mənasındadır. Ümumiyyətlə, dərə relyefi dar və ya uzunsov çökək formasında, adətən, əyri-üyrü olur.

Dərələr endogen (daxili) və ekzogen (xarici) proseslər əsasında yaranır. Dərviş sözü ilə bağlı Zəngilan rayonunda da Dərviş dərəsi mövcuddur. Laçında Dərviş təpə (Cağazur kəndi), Dərviş qayası toponimləri də vardır.

Ehsan bağı. Xələc kəndində 2 hektar ərazini əhatə edən peyvənd calanmış tut bağıdır. Məşədi Şirin adlı şəxs tərəfindən salınmışdır. Müharibə vaxtı ətraf kəndin hamısı o bağın meyvəsindən istifadə etmişdir.

Əncirli dərə. Əncir adını əks etdirən bir çox toponimlər mövcuddur.

Hacılı kəndində Əncirli dərə həmin ərazidə əncir ağacının da çox olması ilə bağlıdır. Dəvəçidə Əncirdağ adlı dağ var. Füzulidə Əncir dərə, Cəbrayıldə Əncirli daş, Zəngilanda Əncirli dərə, Əncir qayası toponimləri mövcuddur.

Əyri dərə. Mahruzlu kəndində olan dərənin, Əyriyap isə Mollaburan kəndi ərazisində tərəciyin adıdır. Əyri dərə (Mollu kəndi)

Əjdaha qayası. Rayonumuzda elə oronimlər var ki, insanlar tərəfindən bu və ya digər heyvanlara oxşamasına görə adlandırılır. Məmmədli kəndi ərazisindədir.

Əjdaha qayası Göyyal kəndi ərazisində də var.

Əjdaha dərəsi. Xocahan kəndi ərazisində yerləşir.

Digər rayonlarda da bu cür toponimlər mövcuddur. Kəlbəcər rayonunda Əjdaha qayası, Ləcin rayonunda Əjdaha düzü, Əjdaha yal, Əjdaha kahası, Şərur rayonunda Əjdaha dağı vardır.

Əyri yer. Aşağı Cibikli kəndində Quşbulaq istiqamətində olan meşənin içərisində olan biçənəyin adıdır.

Ələkbər düzü. Göyərabbas kəndində biçənək sahəsidir.

Əmirxan. Çardaxlının günçıxan istiqamətində olan zəmi yerləridir.

Əzgilli düzü. Göyərcik kəndində əzgil (meyvə) ağacının adı ilə bağlıdır. Rayonumuzun digər kəndlərində də bu cür adlar mövcuddur. Əyin kəndində Əzgilli dərə, Xələc kəndində Əzgilli dərə adlı yer vardır.

Qubadlı rayonunda Əzgilli dağı da var. Digər rayonlarda da əzgilli adı ilə bağlı oronimlər mövcuddur. Zaqatala, Xanlar, Laçın, Xocavənd, Tovuz, Qəbələ, Gədəbəy. Hətta Əzgilli adında Xanlar və Zaqatala rayonlarında kəndlər də var.

Əyri dərə. Zılanlı kəndi ilə Muğanlı kəndinin arasındadır. Bu dərədən Gəyənə yol çıxır.

Öküz arxacı. Xələc kəndində olan ərazidir. Kəndin şimal hissəsində yerləşir. Keçmişdə bəslənilən öküzlər həmin arxacda saxlanılmış.

Əkbərin duzlağı. Əyin kəndində, Səngər dağının arxasında 300 m² ərazini əhatə edən düzən daşlıq. Keçmiş zamanlarda qoyun sürülərinə o ərazidə duz verirlərmiş.

Əliquluuşağı körpüsü. Əliquluuşağı kəndinin 2 km-liyində yerləşən iki nəhəng tağlı körpü 1867-ci ildə salınmışdır. XX əsrin birinci yarısında yaşayan ağsaqqallar körpünün tikilməsi barədə əsaslı xatirələr danışmışdılar. Həmin Laləzar adlı şəxsin atası Xoca Simon əsrin əvvəllərində Əliquluuşağı kəndindən olan bəydən baha qiymətə bağ sahəsi alır. Kəndin 2000 m-liyində olan bağ sahəsi satıldıqdan sonra həmin bağla birlikdə 1000 hektardan artıq böyük ərazi ermənilərin əlinə keçir. Ermənilərin qamarladıqları ərazidəki yer adları bu torpağın əsl sahibinin azərbaycanlılar olduğunu sübut edir.

Əzizin kahası. Göyercik kəndində olan kahadır.

Əliçapan daş. Mahruzlu kənd ərazisində ziyarətgah. Belə deyilir ki, daşın üstündəki çapıq İmam Əlinin (ə) qılıncı ilə çapılmışdır. Həmin daşda əli izi və at izi də var. Bu daş yerli əhali tərəfindən müqəddəsləşmişdir. Niyyət olunur və nəzir qoyulur. Əfsanəyə görə, Həzrət Əli (ə) burada olarkən su üçün bu daşa qılınc çalmış, oradan su axmışdır.

Əsəd kahası. (Xələc kəndi) dərinliyi 5-6 metr olan mağaradır, içərisi qara hislə əhatə olunmuşdur. Əsəd adlı gəncin qaçaqlıq edərkən həmin mağarada yaşaması haqqında məlumatlar var.

Ərikli. Tarovlu kəndi ərazisində ərik bağıdır. Toponim ərik meyvəsinin adı ilə bağlı yaranmışdır. Ərazi həm də köhnə yurd yeridir.

Əyri yer. Əyin kəndi ilə Xallava kəndi arasında böyük meşə ərazisidir.

Əqiq dağı. Eyvazlı kəndinin günbatan istiqamətində olan dağdır. Dağın ətəklərində əqiq daşları çıxarılır. Oronim qiymətli daş olan əqiq və dağ sözündən əmələ gəlmişdir.

Fındıqlı dərə. Qarağac (ölü kənd). Behbud bəyə məxsus böyük ərazini əhatə edən fındıq bağlarıdır. Fındıq kolları bu gün də qalmaqdadır.

Fındıqlı bulaq. Gürcülü kəndindədir. Bulağın ətrafında fındıq kolları olduğuna görə adlandırılmışdır.

Göytəpə. (Qədili kəndi) Göyər tayfaları ilə bağlı daha məqsədəuyğun hesab edilir.

Gavır sandıq təpə. Yuxarı Xocamsaxlı ilə Tarovlu kəndi arasındadır. Geniş dərədədir. Yaşlı insanların dediklərinə görə, erməni-müsəlman davası zamanı ermənilərin hücumlarının qarşısı həmin dərədə alınıb. Dərənin Tarovluya tərəf istiqamətində dördkünc təpə yerləşir. Ora Sandıq təpə adlanır. Həm də qədim yurd yeridir.

Güllü zəmi. Əyin kəndində Qubadlı-Qafan şosesinin sağ tərəfində yerləşən geniş biçin yeri. Yaz aylarında həmin ərazi xaliya bənzəyir.

Güllü. Toponiminə rayon ərazisində çox rast gəlinir, bəzi hallarda digər sözlərlə birləşib, oronim, hidronim əmələ gətirmişdir. Güllü təpə, (Muradxanlı kəndi) Güllü zəmi, (Əyin kəndi) Güllü bulaq, (Qarqışlaq kəndi) Güllü yer, (Göyərçik kəndi) və s.

Gürcülü türbəsi. Türbənin ətrafı orta əsrlərə aid qəbir daşları ilə əhatə olunmuşdur. Bütün qəbirlərin baş daşları qibləyə doğru qoyulmuşdur. Türbənin qapısı aypara şəkilli tağbənddir. Kənardan baxanda başdaşına oxşayır. Ziyarət olunurdu.

Göyörtmə daşı. Kavdadıx kəndinin ərazisindədir. Yuxarı hissəsindən 70-80 sm diametrində, dərinliyi 1 m olan yuvaya oxşayır. Daşın üzəri göy rəngli muncuq daşı ilə örtülmüşdür. Kiçik yaşlı uşaqları həmin yuvanın içərisinə salarmışlar ki, göyörtmə xəstəliyinə tutulmasınlar. Ora salınmış uşaqlar heç vaxt göyörtmə (göy öskürək) xəstəliyinə tutulmazdılar.

Göyərçin kahası. Xələc ərazisində olan dərin mağaralardan biridir. Daima içərisində göyərçinlər olardı. Onun içərisinə kiminsə girməsi haqqında məlumat yoxdur. Kahanın alt hissəsində bir sürü qoyunu yerləşdirsən, bir damcı olsun oraya yağış düşmüz.

Göy qala. Əliquluuşağı-Davudlu yolunun 5 km-liyində, Bərgüşad çayının sağ və sol sahillərində üz-

üzə nəhəng qayalar üzərində iki istehkam abidə qalığı vardır.

Birincisi, qala qalığı çayın sağ sahilində, çaydan min metr hündürlükdə, sanki Şuşa şəhərinin mövqeyi ilə eyni olan çox bərk əhəng daşlarının üstündədir. Yalnız bir yerdən örtülü keçid yolu olan bu maili ərazidə su toplamaq üçün ovdan, tikilinin olduğu sahənin ən hündür zirvəsində isə betonlaşmış qayalar, insan qüvvəsinə uyğun olmayan böyük daşlardan tikilmiş divarlar hələ də qalmaqdadır. Ərazinin tək bir giriş yolu vardır ki, burada da yalnız tək-tək hərəkət mümkündür.

İkincisi, qala qalığı çayın əks tərəfində, yüz metrdən hündür olan boz-yaşıl qranit təpənin üzərindədir. Qalaya yalnız tək-tək çıxmaq mümkündür ki, bu da xüsusi fiziki hazırlıq tələb edir. Burada yalnız istehkam tikilinin qalığı vardır.

Gözət təpə. Mirlər kəndi ərazisində olan hündür təpənin adıdır. Gözətçi məntəqəsi kimi istifadə edilmişdir.

Gen dərə. Mollalı kəndində olan dərənin adıdır. Rayon ərazisində Gen dərə adlı oronimlər çoxluq təşkil edir.

Gəlin qayası. Xələc kəndində Damcılamanın ətəyində başdan ayağa eyni ölçülü daşın hündürlüyü 10 m-dir.

Güngörməz. Qarqışlaq dağında iki böyük qayanın arasında olan dərədir. Dərin dərə olduğuna görə adlandırılmışdır.

Göy qaya. Göy təpə Məzrə kəndi ərazisindədir. Oronim yerin süxurlarında olan rəngə görə göy və qaya sözlərindən yaranmışdır.

Gözəl dərə. Göyərabbas kəndindədir. Adından göründüyü kimi, dərə olduqca gözəldir. Dərədə bir neçə şəfali bulaq var. Doğrudan da, Göyərabbas kəndinin gözəlliyinə tay ola bilən yer yoxdur..!

*Əziziyəm göy dağdan
Əskik olmaz göy dağdan.
Elə bir ah çəkdim ki,
Enib gəldi göy dağdan.*

Gölcüyün düzü. Bəxtiyarlı kəndi ilə Teymur, Müskanlı kəndlərinin arasında yolun alt hissəsindədir. Həmin ərazidə qəbir daşları da var. Köhnə yurd yeridir.

Gödək yol. Ləpəheyranlı kəndinin gün çıxan istiqamətində üç kilometrlikdədir. Ətəyində köhnə yurd yerləri yerləşir.

Göbəkatan. Mistan kəndində Qumqazılan ərazidə olan biçənək yerinin adıdır. Atlı yoncanın çox sıx olduğuna görə çətin biçilərdi. Ona görə göbəkatan deyilmişdir.

Güləblı bağı. Mahruzlu kəndində Güləblı bağı mikrotoponimi qeydə alınıb. Oronim gül və ab sözlərindən ibarətdir. Mənası gül suyu deməkdir.

Bağın bir hissəsi Qaralar kəndinin ərazisinə düşür. Ağdamda Guləblı kəndi və dağ var.

Göy qala. Rayonun Gürcülü kəndi ərazisindədir. Çox hündür yerdə yerləşməsi ilə əlaqədar səmaya yaxın yer. Bəzi mənbələrdə Göyər tayfaları ilə bağlılığı daha çoxdur.

Göy yamac. Rayonumuzda bu cür toponimlər çoxluq təşkil edir. Bu rəng mənasında özünü göstərir. Göy yamac toponiminə Kəlbəcər rayonu ərazisində də təsadüf edilmişdir.

Hərtiz. Bərgüşad silsiləsinin cənub qurtaracağındadır. Qubadlı ərazisində, hündürlüyü 1277 m olan zirvədir. Çox güman ki, Xart, yaxud Qart sözləri daşın adı ilə bağlıdır (Bülöv daş). Metal alətləri itiləmək üçün istifadə olunan daş.

*Bu dağlar, aza dağlar,
Qul olam sizə ağlar.
Sənin də mənim kimi,
Maralın aza, dağlar.*

Hacı Astanalı körpüsü. Yuxarı Xocamsaxlı kəndindədir. Ağa çayı üzərində salınmışdır. XIX

əsrə aiddir. Körpü digər kəndlərlə əlaqə yaratmaq məqsədi ilə tikilmişdir.

Hindiverd. Qaralar kəndinə yaxın yerdə Həkəri və Bərgüşad çayının qovuşağında yerləşən qaladır. Qalaya yol Həkəri çayının alt hissəsi ilə keçirmiş. Qalanın tam ortasından qalanın içərisinə doğru pilləkənlər var imiş. Qala tamamilə yandırılmış, məhv edilmişdir. Qaladan baxanda bütün ətraf kəndlər, hətta İran ərazisində olan bütün kəndlər görünür. Qala gözətçi, müşahidə məqsədi ilə tikilmişdir.

Rəvayətə görə, Babəkin müdafiə istehkamlarından biri də burada imiş. O, xilafətin sərkərdəsinə əsir düşməzdən qabaq buraya gəlir. Səhl Sumbat da onunla bir yerdəymiş. Sən demə, əlaltdan ərəblərlə əlaqə saxlayıb, Babəki onlara təslim etməyə hazırlaşmış. Onun xəyanəti nəticəsində bir gün düşmən süvariləri çayqovuşana gəlib deyirlər: “İndi ver!” Babək satqın Sumbata deyir: “Əclaf, sən mənə bunlara çox ucuz satdın!”

Qalanın adının Hun Türk tayfasının adı, Verd sözünün isə Yurd kimi izah edənlər də vardır.

Harami qəbiristanlığı. (Əliquluşağı) Kəndin ərazisində Qubadlı-Gorus yolunun üstündə yerləşir. XX əsrin 50-ci illərində folklorşünas alimlər Məmmədhüseyn Təhmasib və Əhliman Axundovdan ibarət ekspedisiya qəbirüstü abidələri oxuyaraq

müəyyən etdi ki, həmin abidələr XIX əsrin əvvəllərinə aiddir. Abidələrin üzərində 1812-ci il tarixi oxunmuşdur. Həmin ekspedisiyanın təqdimatı əsasında göstərdiyimiz abidələr Nazirlər Sovetinin inventar siyahısına salınmış və onların qorunması üçün xüsusi plakatlar kənddəki kolxoza göndərilmişdi.

Hacı Bədəl körpüsü. XIX əsrdə Dəmirçilər kənd sakini, mötəbər insan, şeir yazmaqda fitri istedad sahibi olan Hacı Bədəl tərəfindən Ağa çayı üzərində tikdirilmişdir. Körpünün inşasında put daşdan (xüsusi bəzək vurmaqla), əhəng və yumurta sarısından istifadə olunmuşdur. Bu körpü 15 kəndin rayon mərkəzi ilə əlaqəsini bərpa etmişdir. Bu tarixi abidə də 31 avqust 1993-cü ilə qədər olduğu kimi qalırdı.

Həcətəkə. Göyyal, Başarat, Çardaxlı kəndində olan bu oronimlər eynilik daşıyır. Hər üçü ziyarətgah hesab edilir.

Hacı Hüseyin bəy körpüsü. XIX əsrə aiddir. Hacı Hüseyin bəy tərəfindən tikilmişdir. Aşağı Xocamsaxlı kəndində Ağa çayının üstündə salınmış körpüdür. Körpü qonşu Mehrili, Poladlı kəndləri ilə əlaqə yaratmaq üçün Hacı Hüseyin bəy tərəfindən inşa olunmuşdur

Hacı Nurzaha günbəzi. Boynakər kəndində orta əsrlərə aid olan qəbiristanlıqdadır. Günbəzin daş

kitabında 1830-cü il yazılmışdır. İçərisində üç qəbir yerləşir. Kənd camaatının dediklərinə görə, qəbirlər Hacı Nurzahın və iki övladının dəfn olduğu yerdir. Ziyarət olunur.

Hacı kahası. Qılınc təpə istiqamətində dərinliyi 6-7 m olan daş kahadır. 1991-ci il Qubadlının işğalı günlərində İzzət adlı şəxsin yeddi gün həmin kahada qalması haqda məlumatlar var. Bir neçə əşyasını da kahada qoyub gəlmişdir.

Hacı Allahyar tapı. Korcalanlı (ölü kənd) kəndinin cənubunda olan tapın adıdır. Ayaq hissəsində qədim yurd yeri və qəbir daşları var.

Həcərin qəbir abidəsi. Aşağı Mollu kəndindədir. Xalq qəhrəmanı Qaçaq Nəbinin ömür-gün yoldaşı, silahdaşı, xalqımızın qəhrəman xanımı Həcər xanımın uyuduğu məzar.

Həmid ağa ziyarətgahı. Xocahan kəndindədir. Yerli əhali tərəfindən həmişə ziyarət olunurdu.

Hacıməmməd yerləri. Xəndək kəndindədir. İnformatorların dediklərinə görə, həm də kəndin bünövrəsini qoyan Hacı Məmməd adlı şəxs olmuşdur.

Xanagah dağı. “Dərvişlərin məkanı” mənasında işlənir. Görünür, dağın əhatəsində xanəgah olmuşdur. Məzirə kəndində Xanagah adlı böyük ərazi də var. Müqəddəs yerlərin üstündə tikilən abidələrə deyilir.

Xocamsaxlı qalası. Azərbaycanın qədim qalalarından biridir. Bu günümüzə qədər bu qalalarda hec bir tədqiqat işi aparılmamışdı. Gözətçi qala bu mühafizə qalasından 1200 m kənarında yerləşir.

Xanəyə. Tarovlu kəndinin ərazisini dağlıq və düzənlik sahələri əhatə edir. Zəngilan rayonu ərazisində Xanəqə düzü, Saldaş ərazisində Xanzadə yeri, Dərvişlərin toplandığı ərazi kimi qeydə alınmışdır. Rayonun Teymur Muskanlı ərazisində Xanzadə bu-lağı da var.

Xələc dağı. XVII əsrdə Adam Oleari Muğanda yaşayan tayfalardan birinin Xələc olduğunu yazmışdır. Mahmud Kaşğarının yazdığına görə tayfa oğuzlarından bir tayfasının adı da Xələc olub. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında Xələc tayfa adını əks etdirən toponimlər mövcuddur. Xələc dağı (Qubadlı rayonu), Xələc dağı (Şamaxı rayonu), Xələc dağı (Şərur rayonu), Xələc dağı (Salyan rayonu), Xələc dağı (Ucar rayonu Lək kəndi).

Bu gün Səngər adlandırdığımız dağ Xələc dağıdır. Dağın əhatə etdiyi ərazinin hamısı palıd, ağcaqayın, vələs meşələri ilə əhatə olunmuşdur. Ərazinin bir hissəsi “Qaşqa daş” adlanır. Ərazidə meşə örtüyünün orta hissəsində nəzərləri cəlb edən kəməre olduğuna görə belə adlandırılmışdır.

Xan dərəsi. Padar kəndindədir. Dərənin bitki örtüyü çox olduğuna görə adlandırılmışdır.

Xanım qız piri. Altınca (Qiyaslı) ərazisindədir. Ziyarət olunurdu.

Xocahan bazarı. 1727-ci ilin tərtib edilmiş “Gəncə, Qarabağ əyalətlərinin Müfəssəl dəftərin”də göstərilmişdir.

Zəngəzur mahalında 3 (üç) məşhur bazardan biri Xocahan bazarı olmuşdur. Hətta, İran ərazisində yaşayan insanlar Xocahan bazarına gəlib alış-veriş edərmişlər.

□

Xocahan çarşı bazar

Naşı içində azar.

Əlində kağız qələm

Dərdliyə dərman yazar.

Xələc səngəri. Əyin kəndi ərazisində At irizi adlanan pirin 1 km-liyində daşdan hörülmüş mühafizə məqsədli səngərdir.

Xanzadə bulağı. Teymur Müskanlı kəndindədir. Dərvişlərə aid olan yerdə bulaq anlamına gəlir. Xanzadə yeri Saldaş kəndində də var.

Xan yeri. Xan düzü toponimlərinə də rast gəlinir. İnformatorların məlumatlarına əsaslanaraq, həmin ərazilər başqa yerlərdən qışlama məqsədilə

əraziyə gələn qonaqlara verirlərmiş. Ona görə də Xan yeri adlandırılmışdır.

İncə düzü. Bərgüşad çayının sahilinə yaxın ərazidə yerləşir.

Azərbaycan toponomiyasında qırpaq tayfasının adını daşıyan çoxlu adlar var. Tədqiqatlara əsasən, belə məlum olur ki, eramızın əvvəllərindən XII əsrə qədər Azərbaycanın bu ərazilərinə qırpaqların axını bir neçə dəfə olub. Azərbaycanın etnogenezində qırpaqların da rolu böyük olmuşdur. Qırpaqların incə, tərtər, kül, tuk və s. tayfalarının adları bir çox toponimlərdə qorunub saxlanılmışdır: İncə kəndi (Şəki, Göyçay), İncəli (Qazax), İncə dərəsi əhatəsində İncə çay (Qazax), Oncalı (Qax), Oncaqala (Masallı).

İmamzadə. Novlu kəndi ərazisindəki qədim qəbiristanlıqda qoç heykəllər olduğuna görə bu yerə el arasında Qoçlar deyilir. Həmin qəbiristanlıqda müqəddəs hesab edilən bir neçə yanaşı qəbir vardır. Rəvayətə görə bu qəbirlər imam övladlarıdır.

Keçəl təpə. Hacılı kəndi. Bu toponim həmin ərazidə yer səthinin bitkisiz olması ilə əlaqələndirilir. Toponim Azərbaycanın başqa rayonlarında da qeydə alınmışdır. Qazax, Şərur, Kəlbəcər rayonlarında isə Keçəl güney kimi toponimləşmişdir.

Kəklik dərəsi. Ləpəheyranlı kəndi toponim kəkliyin çox olması ilə əlaqələndirilir. Quş adı ilə

yaranan oronimlərdəndir. Ağsu, Cəbrayıl rayonunda Kəklik qayası, Biləsuvar rayonunda Kəklik təpəsi kimi toponimlər mövcuddur. Kəklik bulağı (Mollu)

Kəmər qaya. Azərbaycanın bir neçə inzibati ərazilərində Kəmər oronimi qeydə alınmışdır. Görünür, insanların həmin qayanın kəməre oxşadığına görə ad vermişlər. Rayonun Zor və Tarovlu kəndində də Kəməre toponimi mövcuddur. Kənardan baxanda qayanın ortasında zolaq şəkilli xətt uzun məsafəyə qədər gedir. Həmin hissədə rəng çalarları da fərqlənir. Daşkəsən, Tovuz, Gədəbəy, Şəmkir, Kəlbəcər rayonlarında da Kəməre qaya adlı toponimlər mövcuddur.

Kisə kaha. Əliquluşağı kəndindədir. İlk insan yaşayış məskənlərindən hesab olunur. I-V əsrlərə aiddir.

Kürd düzü. Rayonumuzun Qunnanlı kəndində yerləşən Kürd düzü hibrit toponimlərdəndir. Kürd qəbu (İsmayılı rayonu), Kürd düzü (Goranboy rayonu) Kürd meşəsi (Bərdə rayonu).

Keçəl təpə. Məzrə kəndi ərazidə olan hündür təpədir. Təpənin zirvəsində bitki örtüyü olmadığına görə belə adlanır. Ərazidə böyük ölçülü çoxlu daş qalıqları da var.

Günbəz dağ. Rayon ərazisində dağ adıdır. Bərgüşad çayının sol sahilindədir. Hündürlüyü 1002

metrdir. Dağın hündür yerində qədim günbəz var. Ona görə də Günbəz dağ adlandırılır. İnsanlar tərəfindən ziyarət olunurdu.

Kəpirli yal. Tarovlu kəndinin ərazisindədir. Yalın üstündə nazik kəpirli daşlar olduğuna görə adlandırılmışdır.

Kaftarlı dərə. Həmzəli kəndindədir. Heyvan adları ilə bağlı zootoponimlər rayonda çoxluq təşkil edir. Toponim Tatar kəndində də qeydə alınmışdır.

Kərt dağı. Xocamsaxlı kəndindən başlayaraq Çardaxlı kəndinin Keçi qayası istiqamətində uzanan dağın adıdır. Dağın orta hissəsi ensiz göründüyünə görə Kərt dağ adlandırılmışdır. Tarovlu kəndi dağın ayaq hissəsində yerləşir.

Kalba Mehdi novu. Diləli Müskanlı kəndində olan qədim su novudur.

Kəmərələr. Tarovlu kəndinin ərazisindədir. Kəmərələrin aşağı günçixan istiqaməti hektarlarla zəmi yerləridir.

Koroğlu tapı. (arşını) Bu rayon ərazisində birbirinə yaxın hündürlükdə olan təpədir. Belə rəvayət olunur ki, Koroğlu tacirlərdən alıb yoxsullara payladığı parçanın uzunluğu o iki təpənin arasındakı məsafə qədər olarmış. O səbəbdən ərazi Koroğlu arşını adlanıb.

Köhnə qışlaq (Ölü kənd). Xallava kəndi ilə Cibikli kəndləri arasında yerləşir. 1918-ci ildə kənd ermənilər tərəfindən yandırılmış, dağıdılmışdır. Kənd camaatı Cəbrayıl rayonunun Qumlaq kəndinə köçmüş, oraya uyğunlaşa bilmədiklərindən yenidən Yuxarı Cibikli kəndinə qayıdıb yaşamışlar.

Kavır dərəsi. Rayon ərazisində olan Gavır dərəsi, Qavır qalası, Kavır yurdu, Gavır kahası kimi toponimlərə F.Sumerin qeydlərində rast gəlinir, Oğuz və Qıpçaqlarla əlaqələndirilir. Oğuzların özlərinə düşmən saydıqları kafirlərin adları da Türk mənşəlidir. Dəmir yaylı Qıpçaq Məlik, Qara Arslan, Qara Təkur və s.

F.Rəşadəddinin “Oğuznamə” sində də eyni şəkildə qeyd edilmişdir. O, özünün “Oğuznaməsi” ilə türk aləminə əbədi bir abidə bəxş etmişdir. Oğuzların tarixi yerləri, oğuz tayfa adlarının mənaları, inancları haqqında məlumat vermişdir.

“Oğuznamə”dəki saysız-hesabsız toponimlər elm üçün, araşdırmalar üçün çox faydalıdır. Məsələn: rayonun ərazisində olan Arançay (Həkəri), Aslan düzü (Məmər), Gavır dərəsi (Məmər), Qanlıca (Zəngəzur), Quqarcık (Göyercik), Anabat (Cibikli), Aladin (Tatar) və s.

Qədim yazı nümunələrimizdən biri sayılan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da adları qeyd olunan toponimlər, həmin dastanın onomistikası ilə

səsləşən coğrafi adlar rayonun ərazisində bu gün də yaşamaqdadır. Göyərcik, Göyərəbbas, Göyyəal, Göy təpə. Bu ada digər türk ellərində də rast gəlinir.

Dağstanda Güyartı, Bolqarıstan ərazisində Kökoba, Kökar, Kökarca, Çıldırda, Kökərcik və s. oykonimlərini göstərmək olar.

Maraqlıdır ki, Köyər etnoniminə formaca oxşar müxtəlif sözlərlə bağlı gürcü alimləri də müxtəlif yazılarla çıxış ediblər. Ancaq Türklərin yaşadığı coğrafi ərazi kimi adlanmışdır.

Ümumiyyətlə, Göyər Quqar toponiminin türk mənşəli olması barədə ermənilər susurlar. Ancaq imtina da edə bilmirlər. Çünki həmin oykonimin adı çox qədimdir, həm də Türklərin yaşadığı coğrafi ərazilərdə əks olunmuşdur.

Ermənilərin sayıqladığı fikirlər, əlbəttə, əsassız fərziyyələrdən başqa bir şey deyildir. Göyərcik toponimi türk dilləri üçün xarakterikdir.

Küllü təpə. Diləli Müskanlı kəndindədir. Təpənin vulkanik kül rəngli torpaq süxurları ilə örtüldüyünə görə yaranan oronimdir. Həm də sifət bildirən “boz” ifadəsi ilə bağlıdır. Rayon ərazisində sifət bildirən oronimlər çoxluq təşkil edir. Kül təpə (Mərdanlı)

Kosa dağ. Aşağı Xocamsaxlı ərazisindədir. Ətrafı daşlarla örtülüdür. Baş hissəsində bitki örtüyü,

ağac, daş olmadığına görə “Keçəl dağ”, Kosa dağ adlandırılır.

Kahalar. Mehrili kəndində olan iki çox da böyük olmayan kahadır.

Kahalı dərə. Ulaşlı kəndindədir. Dərədə kahaların olması ilə əlaqədardır.

Köhnə qışlaq. Ulaşlı kəndində yurd yerləridir. Köhnə damların qalıqları qalmaqdadır.

Kosa dağı. Dəmirçilər kəndində çox da hündür olmayan dağdır. Üzərində kol-kosun az olması ilə əlaqələndirilir.

Karvan yolu. Çardaxlı, Xələc, Xallava ərazilərindən Məzrə düzünə qədər uzanan qədim yolun adıdır. Qızıldaşdan qatırlarla yüklər Gorus şəhərinə daşınarmış.

Qalalı. Əlquluuşağı kəndində orta əsrlərə aid müdafiə qalasıdır. Tikinti qalıqları son zamanlara qədər qalmışdı. Təpənin kənarında yaşayış məskənlərinin qalıqları olan “Qarı qışlaq”, “Ulu qışlaq” da yerləşir. Həmin ərazidən böyük küplərlə bərabər qəbirlərdən bəzək əşyaları çıxmışdı. (Şirəli muncuqlar, şirəli qablar) Hətta ərazidə mərtəbəli qəbirlərə də rast gəlinirdi.

Qarağac dərəsi. Eyvazlı kəndində yerləşir. Qarağac bitkisinin adı ilə bağlıdır. Qarağacla bağlı başqa rayonlarda da adlar var.

Qarağac yalı (Kəlbəcər), Qarağaclı çuxur, (Laçın), Qarağac yamacı (Masallı), Qarağac çay (Zaqatala).

Qaraqoyun dağı. Azərbaycanın etogenində iştirak etmiş Qaraqoyunlularla bağlıdır. Bu tayfanın adı ilə bağlı ölkəmizin ərazilərində çox yer adları vardır.

Qarayazı. Davudlu kəndinin ərazisindədir. Toponim “qara” və “yazı” sözlərindən əmələ gəlmişdir. “Qara” sözü böyük mənasında işlənmişdir. Qədim mənbələrdə Qaq yazı, “Çəmən” sözündəndir. Bu isə türk mənşəli sözdür. Bəzi toponimlər Qara rəng, yazı isə relyef kimi işlənmişdir. Qazax və Göyçay rayonlarında da Qarayazı toponimi var.

Qaragüney. Qara böyük, Güney isə günəşin şüalarının çox düşdüyü yerə deyilir. Güney sözü qədim Türk dilində cənub deməkdir.

Qaragüney toponimi Şirvan, Tovuz, Laçın, Sabirabad, Kəlbəcər, Gədəbəy rayonlarında da var.

Qaraun dərəsi. Qədim oğuzların karkin adlı tayfasının adını (7.11.(I) 575) mühafizə edən coğrafi adlardandır. Rəşidəddin bu tayfa adını ilk dəfə Mahmud Kaşğarının göstərdiyi 22 oğuz tayfasının adına əlavə etmişdir. (21. 1 (I) 83-85) Əbdül Qazi xan isə

karkinlərin oğuz xanının üçüncü oğlu Yulduz xanın nəvələrindən törənən olduğunu qeyd edir. (Q. Ə. Qeybullayevdə eyni fikirdədi.

Qubadlının Aşağı Mollu və Qəzyan kəndləri ərazisində də Qaraun adlı toponimlər mövcuddur. Qaraun dərə adlanan yerdə həm də qədim qəbirlərin izləri qalmışdır.

Yevlax rayonunda Qarxun, Quba və Naxçıvanda Qarahun, Qərbi Azərbayacan ərazisində isə Qaraon kimi göstərilmişdir.

Qoşa kaha. Göyərabbas kəndində Zağlığın dərəsində yerləşir. İnformatorların dediklərinə görə kahalardan birindən digərinə keçmək üçün yol var, çox dərin kahalardır.

Qızılqaya. Toponimi rayonun bir neçə ərazisində var. Daşlarının qırmızı rəngdə olması ilə bağlıdır. Qızıl rəng, qaya isə müsbət relyef formasında ifadə edilən toponimdir. Qızıl qaya oronimi Çardaxlı, Əliquluusaqı, Xocamsaxlı və Qayalı kəndlərində də qeydə alınmışdır.

Qızıldaş. Rayonda olan dağ adıdır. Dağın adı qızıl (qırmızı) və daş sözlərindən ibarətdir. Qırmızıya çalan daş süxurlarına görə belə adlandırılıb. Qızıldaş oronimi digər rayonlarda da mövcuddur. Şuşa, Qaradağ, Xanlar və Zəngilan rayonlarında da var..

Qanlı yal. Xocahan kəndi ərazisində yerləşir. Kanlı tayfası qədim türkdilli tayfalardan biridir. Özbək, Qazax, Qırğız, Qaraqalpaqların etnogenezində bu türk tayfaları fəal iştirak etmişlər. Onlar əvvəllər VIII əsrdə Sırdərya hövzələrində yaşamışlar.

VI-VII əsrlərdə bir hissəsi oğuzlara, 1218-ci illərdə isə monqollara qatılmışlar.

Azərbaycanın monqollar tərəfindən işğalında Uyğur, Xələc, Kanlı tayfalarının birlikdə iştirakı mənbələrdə göstərilir.

Qanlı gədik. Bəzi toponimlərin tarixi bir hadisəni özündə uzun illər əks etdirir. Qubadlıdakı Qanlı gədik toponimi də baş vermiş hadisələrin adı ilə bağlı olmuşdur. Qanlı gədik toponiminə Xocavənd və Laçın rayonunda rast gəlinir.

Qaraqzey. Bu cür oronimlər rayonumuzun ərazisində çoxluq təşkil edir. Qara toponimi heç də rəng yox, böyük, iri, geniş mənasında işlənmişdir. Bir neçə kənddə Qara quzey adlanan ərazilər var: Mollu kəndi, Qəzyan kəndi. Bəzi tədqiqatlar quzeyin gün düşməyən üzünə də Qara quzey, qara rəngin, kölgənin olması kimi izah edirlər.

Qaraquç. Tarovlu kəndində yer adıdır. Ərazi Kəpirli dağın Keçi qayasına qədər uzanan hissəsidir.

“Kitabi- Dədə Qorqud”un VII boyunda Qaraquc yer adı 4 dəfə çəkilir. Buradan aydın olur ki, bu

torpaqlar Qazan xanın hakim olduğu torpaqlardır. “Kitabi – Dədə Qorqud” dastanında deyilir: “ Qaraquçda qazlıq at bundan keçdimi?” Bu toponimlər Babək rayonu ərazisində də qeyd edilmişdir. Qaraquç kəndinin həm də qədim yurd yeri olduğu qeyd olunub. (KDQ 297. DQK -200)

Qoşa çinar. Xocik kəndində tarixi çox qədim olan qoşa çinar ağaclarıdır.

Qaq düzü. (Davudlu kəndindəndir) Qədim mənbələrdə Qaq düzü (Leninqrad Slovar derevnil Turkskiy 1969 səh 422.) Qara güney (Güney cənub mənasında işlənir) (Qəzyan) Qaralar kəndi (Həmin kənddə Hinduvirt qalasının qalıqları qalmaqdadır). Həm də burunda Həkəri, Bərgüşad çayları birləşir. Leninqdad, Slovar, Drevnik, Turkskiy (1969 səh 428).

Qaragül təpəsi. Qarakişilər kəndində təpənin adıdır. İnformatorların oronimlə bağlı verdiyi məlumatlar üst-üstə düşmür.

Qarapərilər. Köhnə yurd yeri Qədili kəndinin ərazisindədir. Məlumatlara əsasən, kəndin qədim adı da Qarapərilər olmuşdur.

Qaraquzey. Qaranlıq dərə, Qəzyan kəndi, Qara yer göstərilən oykonimlərdəki “qara” təyinedici sözləri heç də rənglə əlaqəli deyildir. Qara təyini burada “igid” böyük, hörmətli çaralarında ifadə olunur. Bu

mənada həmin sözləri arxaik sözlər hesab etmək olar.

Şəxs adları ilə ifadə olunan ikinci növ ismi birləşmə modulunda formalaşan antropooykonimlər.

Əli (yurdu), Məşədi Həsən (yurdu), Məşədi Qaranın (yurdu), İsmayıl (yurdu), Kəlba Mütəllim (yurdu), Qaraxan (yurdu). (Leninqrad Slovar Drevnik Turkskiy (1969 səh 431).

Kəndlərin toponimlərinin xeyli hissəsini oronimik oykonimlər təşkil edir. Qara daşın gədiyi, Ağ yazının gədiyi, Sarı dərənin gədiyi.

*Gül üstə arı ola
Pətəkdə balı ola,
Tanrı, burda bir ovuc
Quzeyin qarı ola.*

Qara güney. Əfəndilər kəndindədir. Çox geniş ərazidir.

Qaramanlı qışlağı. Həmişə qışlaq yeri kimi istifadə edilmişdir. Qaramanlı kəndinin cənubunda yerləşir.

Qaraqoyunlu Piri. Tatar kəndi ərazisində yerləşir. Yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunardı.

Quru boğaz. Çardaxlı kəndində olan ərazidir. Heç vaxt su olmadığına görə adlandırılıb.

Qanlı yal rəvayəti. Belə rəvayət edilir ki, keçmiş zamanlarda bir kişinin gözünün ağı, qarası bircə oğlu varmış. Kişi bütün var-dövlətini oğluna qurban deyib, onu böyüdərmiş. Aylar, illər keçir bu oğlan böyüyüb, boya-başa çatır. Eşq sevdası onun da başına dolur. O, kəndlərinin qonşuluğunda olan kənddən bir qıza aşiq olur. Hər gün qızla Gizli yal adlanan yerdə görüşüb, söhbət edərmişlər. Sən demə, qızı öz kəndlərində varlı bir kişinin oğlu da istəyirmiş. Di gəl ki, qız varlı kişinin oğlunu istəmir-miş. Məsələ çox müşkülləşir. Qız da ki, açıb ürəyini anasına deyə bilmir. Xəlvətcə yenə yalın arxasına gəlib oğlana xəbər göndərir ki, qoşulub qaçsınlar. Bu vaxt qızı güdən varlı kişi onları bir yerdə görür. Qan vurur başına, hər ikisini yaralayır. Qan bunları götürür. Oğlan ölür, qızı götürüb yaralı aparmaq istəyir. Qız heç cür razılaşmır. Onu da qan aparır, hər ikisinin də meyitləri yalın üstündə qalır. O gündən o yerə “Qanlı yal” deyirlər.

Qaralar çökəyi. Qaralar və Kavdadıq kəndləri ərazisindədir. Dərin çökəkdir, belə bir çökək həm də Qərbi Azərbaycanda Saral kəndinin şərqində olan geniş dərənin adıdır. Bu ərazi keçmişdə, kənddə yaşayan Qaralar tayfasına aid torpaq sahəsidir. Həmin ərazidə olan torpaqlar və biçənəklər qaralar adı ilə adlandırılır. (Aslan Bayramov səh 196).

Quşçu. Azərbaycan mənşəli coğrafi adlardan biri də Quşçu etnomu etnomapalınıdır. Quşçu inam ümumi türk anamistikasında həmişə özünü qoruyub saxlamışdır. Totem kimi qəbul olunmuşdur. Totemlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri də onların tayfa, qəbilə xalq adlarına çevrilməsidir. Göyərçik, Novlu kəndlərini əhatə edən ərazinin bir hissəsi quşçu adlanır. Mistanla Cibikli kəndləri arasında olan Quşçu dərəsi, Quş bulağı mövcuddur. Azərbaycan ərazisində Quşpara (Xanlar rayonu), Quşçu körpü (Daşkəsən rayonu), Quşçu (Xanlar rayonu), Quşçu (Qazax rayonu), Quşçu düzü (Qubadlı rayonu) adlı yerlər var. Tərkibində ikinci tərəfi quşçu olan coğrafi adlar da var. Dağ quşçu (Dəvəçi), Aşağı quşçu (Tovuz), Aşağı quşlar (Şuşa), Dəli quşçu (Zərdab) kimi adlar bu qəbildəndir. 1728-ci ildə tərtib edilmiş “Dəftəri-müfəssəl” əsərində Quşçular camaatı adlı coğrafi obyekt inzibati ərazi bölgüsünə daxil edilib. E.Hüseynzadə Quşçu tayfasının Azərbaycana gəlişini monqolların Şimali Qafqazi tutmaları ilə əlaqələndirir. (“A.Qeybullayev toponomiya Azərbaycana” 1986 səh 65)

Qayalı. Rayonun ərazisində qayalı oykonimi də qayı tayfalarının coğrafi adlarındakı izidir. Bu deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, rayon ərazisində Oğuz yer-yurd adları təsadüfi, göydən yaranmış adlar olmayıb. Bu addan Oğuz ruhu, Oğuz ab-

havası, Oğuz nəfəsi duyulur, Dədə-Qorqud dünyasının ətri gəlir. Mənbələrdə yazılmışdır ki, Şabadın Oğuzun nəvələrindən biri olan Qayıq bəyin qızının adıdır.

Qazan. Müskanlı, Dondarlı kəndləri ərazisində Qazan dərə, Qazanyal toponimi mövcuddur. Biz Qazan antrotoponiminə Musa Kalankatlının “İstoriya Albaniya” əsərində rast gəlirik. Eramızın əvvəlindən xəbər verən “Alban tarixi” əsərindən görünür ki, Qazan xanın Zəngəzur zonası ilə birbaşa əlaqəsi olmuşdur. Əraziyə yaxın olan Cəbrayıl rayonunda da Qazan zəmi toponiminə rast gəlinir. Onu da qeyd edim ki, Zəngilan, Qubadlı rayonlarında bu adda 5-dən artıq oykonim, oronim, hidronim mövcuddur.

Deməli, Qazanla əlaqədar 2 mühüm fakt birini təsdiqləyir. Əvvəla, alban tarixində Qazanın bu ərazilərə gəlməsinə işarə olunur. 2 ci, Zəngilan ərazisində olan Qazangəl dağı tam şəkildə Qazanın bu ərazidə olmasına işarədir. E.Rüstəmov “Elm və Həyat jurnalı 1987. Səh 922” (P.Zeliniski ekono-miçski səh .145-162)

(Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası b.1982 birinci cild səh.51)

Qoçdar Usuplu. (ölü kənd) Kəndin cənubunda, Qoşa çinar adlanan ərazinin sol tərəfində, Bəxtiyarlı yolunun üstündə 4 ədəd qoç heykəl olmuşdur. Onla-

rın ikisi ermənilər tərəfindən aparılmış, iki ədədi rayon Tarix Diyarşünaslıq muzeyinə gətirilmişdir. Bu gün həmin ərazidə qoç heykəllər yoxdur. Onu da qeyd edirəm ki, ermənilər tərəfindən sayıa yayılmışdır ki, qoç heykəllərin içərisində qızıl var. Ona görə də qalan abidələr qorunmamışdır və dağıdılmışdır. Həmin ərazidə 2 ədəd daş sandıq qəbirüstü qalmaqdadır. Biri böyük, o biri isə bir qədər kiçik ölçülüdür.

Qoç heykəl. Hacılı kəndində Zeynəbin yeri adlanan ərazidədir.

Qoç qəbir. Göyərçik kəndində Quşçu İmamzadəsi 1424-cü il tarixə aid qəbir daşlarının yanında olan qədim abidə. Bu abidə 10-cu İmam Əliyyə Nəqi (ə) övladlarının qəbrindən 20-25 m aralıda yerləşir.

Quşçu düzü. Novlu kəndi ilə Göyərçik kəndləri arasında böyük bir sahəni əhatə edir. Azərbaycanın çox rayonlarında Quşçu adlı kəndlər və ərazilər var. Goranboy, Daşkəsən, Qazax, Yevlax, Xocalı, Gəncə, Xocavənd, Laçın, Gədəbəy, Şuşa, Qafan və s. Qədim türk mənşəli Quşçu tayfası adı ilə bağlıdır. Azərbaycanda və digər Türk ərazilərində geniş yayılmış tayfalardan biri hesab olunur. Bəzi mənbələrdə Hun tayfaları ilə bağlılıq təşkil edir.

Qarğışdağ. Köhnə Qarqışlaq kəndinin gün çıxan hissəsində sıldırımli dağın ətəyində xarabalıqları qalan kəndin adıdır. Yaşlı adamların dediklərinə görə, həmin ərazidə qala divarlarının qalıqları, sandıq qəbirlər və qoç daşlar bu günə qədər qalmaqdadır.

Quşcu İmamzadəsi. Göyərcik kəndi ərazisində Quşcu düzündə yerləşir. Onuncu İmam Əliyən Nəqının (ə) övladlarının dəfn olduğu yer ehtimal edilir. Həmin ərazidə 1424-cü ilə aid digər abidələr də var.

Təkcə Qubadlı rayonunun əhalisi yox, digər rayonlar və digər respublikadan gələn insanlar ziyarət edirdilər. Ziyarətgaha yığılan nəzir pullar imdad diləyən xəstələrə və kasıblara paylanarmış.

Qalalı qalası. Muradxanlı kəndində qədim qala. Şirvaninin əsərlərində adı çəkilmişdir.

Qazan qaya. Diləli Miskanlı kəndi. Qazan xanla bağlı rayonda bir çox toponimlər qeyd olunmuşdur. Cəbrayıl rayonunun Qazan zəmi kəndi, Zəngilan rayonunda Qazan gəldi dağı qeydə alınıb. Bu toponimlər Qazan xanın Qubadlı, Zəngilan ərazisində olmasını təsdiqləyir.

Quş qonan dağ. Qaralar kəndində günbatan istiqamətində yerləşir.

Qoç dərəsi. Qoç dərəsi Sarıyataq kəndində olan dərədir. Dərədə qədim qoç abidələri olub. Bir hissəsi ermənilər tərəfindən aparılmışdır. Rayonun başqa ərazilərində də qoç abidələri var. Qarqışlaq kəndində iki ədəd qoç və bir ədəd Sandıq qəbir daşı var idi.

Qalaça. (Əliquluuşağı) Kəndin ətrafındakı təpələrdən ən yaxını üzərində kənddən təqribən 150 m hündürdə, əsası bərk əhəng daşından ibarət olan qalaçanın qalıqları erməni işğalına qədər qalırdı.

Bu istehkam xarakterli tikililər kəndi əhatə edən bir neçə təpənin üstündə idi. Həmin istehkamların yerləşdiyi sahədən 1918-19-cu illərdə (yaşlıların ifadəsindən) və 1988-93-cü illərdə ermənilərin hücumlarının dəf edilməsində səngər kimi istifadə olunmuşdur.

Qarğıdalı dərəsi. Məzrə kəndi ərazisində olan dərənin adıdır.

Qalacıq. Xocamusaxlı kəndi yaxınlığında Ballı qaya deyilən hündür, əlçatmaz qayanın üzərində yerləşir. Qalıqları erməni işğalına qədər mövcud idi. Qalacıq qalasının tikilmə tarixi məlum deyil. Lakin son dövrlərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Qalacıq qalasının tarixi eramızdan əvvələ gedib çıxır. Bu qala Albaniya və Atropatena dövlətlərinin sərhədini ayıran xətt boyunca qalıqları müasir dövrə qədər gəlib çatan keşik-mühafizə sisteminin tərkib

hissəsidir. Araz çayının Füzuli rayonu ərazisindən başlayaraq Cəbrayıl rayonunun Sirik, Qubadlı rayonunun Saray (Yazı düzü), Poladlı, Xocamusaxlı, Çardaxlı, Zəngəzurun müasir Ermənistanın ərazisində qalan Qala boyu ərazilərindən keçərək, Naxçıvanın Əlincə qalasinədək və oradan da Türkiyə sərhədlərinədək uzanan vahid bir mühafizə sistemi- dir. Keşik-mühafizə qalaları görüş dairəsi prinsipinə uyğun qurulmuşdur. Yəni 1-ci qaladan 2-ci, 2-cidən 3-cü və s.mütləq görünməlidir. Qalaların yuxarıda adları çəkilən kəndlərdəki qalıqları da bunu sübut edir. Həm də əlçatmaz sərt qayalar üzərində qurulan bu sistemdəki ocaq yerləri göstərir ki, bir qaladan digərinə siqnallar od qalamaqla, işıq-tüstü sistemi vasitəsilə ötürülmüşdür “Dədə-Qorqud” filmində deyildiyi kimi.

Azərbaycan Respublikasının, eləcə də tarixi Qərbi Azərbaycan ərazisindəki qədim qəbiristanlıqlarda daşdan yonulmuş at, qoç heykəlləri çoxdur. Bunlar islamdan əvvəlki dövrə aid abidələrdir. Belə daş heykəllər Qubadlı rayonunun Qaracallı, Abdalanlı, Mahmudlu, Mollu, Novlu kəndlərinin ərazisində də vardı.

Elmdə qoç, at, qartal heykəllərinin mənası düzgün başa düşülmədiyindən bunlara sovet dövründə ermənilər sahib çıxmağa cəhd göstərmişlər. Çox vaxt onları ərazilərimizdən oğurlamışlar. Əslində

bütperəstlik dövrünün simvolları olan bu heykəllər ulduz bürcünə sitayişlə bağlıdır. Yəni at bürcü (Peqas) və qoç bürcünün simvolları olan bu cür heykəl-simvollar, inama görə, axirət dünyasında insanları müşayiət edən varlıqlardır.

Qoç heykəllərinin daha çox yayılması yaranışın başlanğıcının, yəni mart ayının 21-nin o dövrdə Qoç bürcünə təsadüf etməsi ilə bağlıdır.

Qaravul Təpə. Dəmirçilər kəndindədir. Ərazi-dən çox yerlər müşahidə olunduğuna görə qaravul məqsədilə seçilmişdir.

III. 1. Qubadlı toponiminin mənşəyi haqqında

Qubadlı toponiminin yaranması və etimologiyası ilə bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Qubadlı yer adına ilk dəfə İkiçayarası (Mesopotomiya) bölgəsindəki mixi yazılarda rast gəlinir. Azərbaycan Respublikası ərazisindəki Qubadlı toponiminin və İkiçayarası Qubadlı şəhərinin adındakı eynilik onların eyniköklü olduğunu söyləməyə əsas verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qubadlı rayonunun daxil olduğu Zəngəzur ərazisi Xürrəmilər hərəkatının əsas mərkəzlərindən biri idi. Babəkin başçılıq etdiyi qoşunun əsas hissəsi vaxtilə Azərbaycanda yaşayan yerli türk tayfalarından toplanmışdı. Bütün yazılı qaynaqlarda qeyd edilir ki, həmin türk

tayfaları həmişə öz döyüşkənliyi ilə fərqlənmişlər. Bu, Qubadlı əhalisinin türk əsilli olduğunu sübut edən danılmaz faktdır.

Qubadlı adının Qızılbaş-şahsevən tayfaları ilə bağlılığına dair fikirlər də mövcuddur. Mənbələrə əsasən, onların burada məskunlaşması Səfəvi şahı Şah I Abbasın buraya səfəri dövrünə təsdüf edir. Həmin dövrdə Şahsevən tayfası Azərbaycanın hər iki hissəsində (əsasən Muğan düzündə) yaşayırdı. M.V.Vəliyevin (Baharlının) yazdığına görə Şahsevən tayfalarının Bəydili nəslı var idi. Bəydili nəslinin tərkibində Cilovlu, Cəyirli, (Çakırlı) və Kobadlı oymaqları yaşayırdı.

Mənbələrin təhlili nəticəsində “Kobatlı” Qubadlı yer adının Bəydili nəslı ilə əlaqələndirilməsi bu torpaqların bilavasitə türk yurdu olduğunu bir daha təsdiqləyir, çünki Bəydili Oğuz xanın Yıldız xandan olan nəvəsi idi.

Qısıraq əfsanəsi. Ölkənin padşahının qızı xəstələnir. Padşahın vur-tut bir qız övladı var idi. Loğmanlar çağrılır, heç bir nəticəsi olmur.

Padşah elan edir ki, qızımı kim sağaltsa, onu dünya malı ilə qane edəcəyəm.

Bir gün şahın elçi daşında bir qocanın oturduğunu götürürlər. Sən kimsən? Mən padşahı görmək istəyirəm, Padşaha qocanı göstərirlər. Görün qoca nə istəyir. Qoca cavab verir: - Mən heç nə istəmirəm.

Padşahı görmək istəyirəm. Bir də gəlişimin məqsədi odur ki, padşahın qızı xəstədir, icazə versə, ona baxaram.

Qoca dediyini padşaha çatdırırlar. Qocanı yanına çağırır: Qızımı müalicə etsən, səni dünya malı ilə qane edərəm.

Qoca qıza baxır, padşaha deyir ki, qızının dərmanı var, dediklərimi tapsanız, qızınız sağalar. Qızının dərmanı Qız südü, qısıraq suyu, dəvə buynuzu, yumurta tüküdür.

Ancaq mən bunlardan qısıraq suyunu tapıb gətirərəm. Qoca həmin sudan gətirir. Ancaq qıza bu sudan verin yaxın zamanda qız xəstəlikdən qurtular. Günü-gündən xəstə qız yaxşılaşır. Qısıraq bulağı Çardaxlı kəndindədir.

Qala boynu. Qədim qalalardan biridir. Qurdqalaq kəndinin yaxınlığında olan meşəlikdə Çayzəmi ilə Ağa çayının üstündə olan sıldırım qayalığın çox hündür yerində olan qədim bir tikilidir. Bəhlul Behcətin 1938-ci ildə nəşr olunmuş “Qaçaq Nəbinin tarixi” əsərində bu qalanın Nəbinin dəstəsinin sığınaacağı olduğu qeyd edilir. Nəbinin atının bağlandığı yer, arpa verdiyi axur da son illərə qədər qalırdı.

Qurd qaya. Yuxarı Cibikli kəndinin Türklərin totemi olan Qurdların yaşadığı qaya kimi mənalandırılır. “Qaçaq Nəbi tarixi” əsərində Qurd qayasının

adı çəkilir. Rayonun bir neçə ərazisində qurdla bağlı etonimlər təkcə qurdu yox, həm də kəngərlərin Qurdlar tayfasının adı ilə də bağlılığını bizlərə deyir. Türkün qayası mənasındadır. Qurd dərə, Qurd ölən Boynakər kəndində də bu cür toponimlər var.

Qayaqaşqa. Ulaşlı kəndinə dağ massivi rəng dəyişkənliyinə görə adlandırılır.

Quyuluq. Hacılı kəndinin ərazisində əhəng istehsal etmək, 5 ədəd əhəng quyusu, əhəng daşı quyunun içərisində tağbənd şəklində nəfəsliyi olmaqla yığılıb yandırılmış. Sadə şəkili əhəng mədənləri.

Qızıl qaya. İşıqlı kəndindədir. Qayanın hündür yerindən yay aylarında bal süzülür. Toponim rayonun digər kəndlərində də qeydə alınmışdır.

Quzuqıran. Saldaş kəndində olan ərazidə otunun zəhərli olmasına görə səhər-səhər quzular yeyərkən ölürmüşlər. O səbəbdən də Quzuqıran adlandırılıb.

Qılınca təpə. Bu toponim Hacılı kəndindədir, təpənin güncıxan tərəfindən nazik daş layı uzanır, kənardan baxanda qılınca oxşayır.

Qala boynu. Fərcan kəndindədir. Həmin ərazidə gözətçi qalanın qalıqları bu günə qədər qalmaqdadır. Qala təpəsi kəndin hündür təpələrindən biridir.

Qara qaya. Qəzyan kəndində ən böyük qayadır. Böyüklüyünə, əzəmətinə görə qara qaya adlanır. Qara qaya oronimi Cibikli, Əyin, Mistan ərazisində də var.

Qocaşan. Qəzyan kəndindədir. Çərəli kəndi istiqamətində olan təpənin adıdır.

Qarapir. Xocamsaxlı kəndində Qara pir yerli və qonşu kəndər tərəfindən ziyarət edilirdi. Dağdağan piri də eyniadlı ərazidədir.

Qaradaş. Gödəklər kəndində Yazı düzü istiqamətində olan böyük daşın adıdır.

Qaraqaya. Cibikli kəndində olan iri qayadır. Qara qaya toponimi Mistan kəndində də qeydə alınmışdır.

Qurd dərəsi. Boynakər kəndindədir. Rayon ərazisində qurdla bağlı totemlər çoxluq təşkil edir. Həmin kənddə həm də Qurd ölən adlı toponim də mövcuddur.

Qaraqaya. Mahmudlu kəndində olduqca böyük qayadır. Qaya Mahmudlu Qayalı kəndlərini birbirindən ayıran sərhəddir.

□

*Güneylərə gün düşdü.
Qara daşa ün düşdü.
Mahmudlu öz elindən
Allah, didərgin düşdü.*

Qurban təpə. Qarabağ yaylasının cənub şərqində yerləşir. Əliquluuşağı kəndinin Qurban təpə müqəddəs sayılan dağdır. Qurbanlıq dağın ən hündür yerində kəsilər və niyyətlər tutulardı.

Quru dərə. Göyyal kəndində olan ərazidir. Quru, yəni suyu olmayan mənasında işlənən oronimdir. Quru dərə toponiminə rayonun Muradxanlı kəndində də rast gəlinir.

Qumqazılan. Mistan kəndinin ərazisindədir. Çıxarılan qumun çəkisi çox yüngüldür. Oronim qumun çıxarılması ilə əlaqədar yaranmışdır. Muğanlı kəndinin yuxarı tərəfindən də Qum qazılan adlı qum karxanası var.

Qalaça. Göyercik kəndində Yolaşan ərazidə, hündür təpənin üstündə tikilmiş qədim mühafizə qalasıdır. Bu günə qədər qalıqları qalmaqdadır. Tarixi haqqında heç bir məlumat yoxdur. Qalacıqdan baxdıqda Zəngəzur ərazilərinin çox hissəsi görünür.

Qaramalı dərə. Çərəli kəndində meşə ərazisində torpaqdan qaynayan bulağın adıdır. Bulağın içərisi həmişə çamur, palçıq olduğu üçün belə adlanır. Suyu yay aylarında quruyurdu.

Quşçu bulaq. Göyercik kəndindədir. Quşçu meşəsində olduğuna görə Quşçu bulaq adlandırılmışdır.

Qala dərəsi. Qaracalı kəndində, dağətəyi ərazidədir. İnformatorlar o ərazidə qalanın qalıqlarının olması haqqında məlumat verirlər.

Qara dərə. Xıdırlı kəndində olan böyük dərənin adıdır.

Qalayolu. Muradxanlı ərazisindən keçən piyada yolun adıdır. Şuşa qalasına gedən yol.

Qaraqoyunlu dağı. Dağ Qaraqoyunlu tayfasının adı ilə bağlıdır. Qaraqoyunlu tayfasına məxsus dağ mənasındadır.

Qaranlıq dərə. Xələc kəndindədir. Cəlal Bərgüşadlının “Siyrilmiş qılınc” əsərində məlumat verilmişdir.

Qaranlıq. Cıfır kəndi ərazisindədir. Bulaq və biçənək yerinin adıdır.

Günəş düşməyən, kol-kos başmış olduğuna görə Qaranlıq adlandırılmışdır.

Qatar. Bəxtiyarlı kəndinin qarşısında yerləşir. Toponim Azərbaycan dilindəki qatar (cərgə, sıra ilə düzülmüş) və qaya sözlərindən ibarətdir. Yəni, qayalığ yan-yana sıralanmış dağ mənasındadır.

Qara kaha. Məlikəhmədli kəndindədir. Rayonda böyük olan kahalardan biridir. Qara sözü kahanın böyüklüyü ilə bağlıdır.

Ləpirli. Qədili kəndi ərazisinin torpağı çox narın olduğuna görə hər bir gəzənin ayağının izi torpaqda qalır. Ona görə də Ləpirli adlanır.

Lənətləmə. Qarğış dağ kəndindən Xələc kəndinə çıxan yolun sağ tərəfində Qarğışdağ kəndinin 2 kilometrliyindədir. Erməni pristavını həmin ərazidə öldürüb daşlıqda basdırıblar. Hər oradan keçən əlinə daş alıb çınqılığa tullayırdı və onu lənətləyirdilər. Lənətləmə adlı mikro toponim Çardaxlı kəndində də var.

Mağara ziyarətgahı. Əliquluuşağı kəndində ziyarətgah. Kəndin yaxınlığındakı qayalıqda inşa olunmuşdu. Mağaranın içərisində oturmaq, gözləmək üçün hündürlüyü 1 m olan səhnəyə oxşar yer var. İki oturmaq stolu, daşdan yonulmuş, daşdan açılmış iki işıqlığı və qapısı var. Mağaranın tarixinin neçənci əsrə aid olduğu məlum deyil.

Mədi ölən. Tarovlu kəndi ilə Zeyvə kəndi arasında olan aşırım ərazidədir. Mədi ermənilərin qoşun başçısı olmuşdur. Azərbaycan kəndlərinə hücum zamanı qoşunları ilə birlikdə öldürülmüşdür. “Bəyəm Mədiyə güllə batmır?” məsəli Tarovlu camaatının dilində həmişə işlədilir. O əraziyə həm də Nəbi öldürən də deyilirdi.

Maltəpə. Çox da hündür olmayan təpəlik. Balasoltanlı və Padar kəndləri yaxınlığında ticarət yolu adlanan yolun üstündə yerləşir. Tacirlər həmişə o ərazidə düşər, mallarını yaxında olan kəndlərə satarmışlar. Ticarət edilən yer.

Maral dərəsi. Qayalı kəndinin Yazı düzü istiqamətində uzanan dərənin adıdır. Rayonda bu qəbildən olan toponimlər çoxdur. Maralucan (Xələc kəndi), Maralucan (Göyərcik kəndi)

Məzrə düzü. Məzrə kəndinin ərazisində çox böyük sahəni əhatə edir. Biçənək yerləridir.

Məscid. Dondarlı kəndi. 1732-ci ildə Nadir şah tərəfindən inşa etdirilmişdir. Həmin vaxt Şirvandan Zəngəzura gələn Nadir şah tikdirdiyi bu məsciddə ibadət etmişdir. Nadir şahın ordusundan qalan bir şəcərə 1916-cı ilə kimi həmin məscidin fəaliyyətini davam etdirmişdir. Sovet hökuməti tərəfindən repressiya olunmuş Azərbaycanın tanınmış ziyalısı Bəhlul Əfəndi (Bəhlul Behçət) bu nəsiləndir. Onun nəvəsi Həmdullah Əfəndiyev ruhani təhsili almışdır və dini fəaliyyətlə məşğuldur.

Mir Sədi Ağa ocağı. Mirlər kəndində tarixən el arasında müqəddəs sayılan bir ocaq, bir şəcərə vardır. Bu ocağı Mir Sədi Ağa ocağı adlandırırlar. Mir Sədi Ağa şəcərəsi qəbri Türkiyədə (Amasiyada)

olan Mir Həmzə Seyid Nigaridən üzü bəri adamların inanc, nicat yeri olmuşdur. Bu ocağa üz tutanlar, pənah gətirənlər həmişə şəfa tapar, diləkləri hasil olardı. Mir Sədi baba bir el ağsaqqalı, inanc yeri olmaqla bərabər, həm də özünün fenomenal keyfiyyətləri ilə fərqlənirdi. O, çox vaxt bu müqəddəs ocağa üz tutanların fikrini, niyyətini soruşmadan, fəhmlə hiss edərdi. Hər hansı dilək üçün yanına gələnlərin fikrini özündən qabaq deməsi, olacaqları öncə görməsi onun müqəddəs bir övliya olmasını təsdiq edən amil kimi qəbul edilirdi. Məhz buna görə sovet hakimiyyətinin sərt rejimi də adamların bu ocağa və onun müqəddəslərinə olan etiqadını qıra bilməmişdi.

Xeyirxahlığı, nəcib insani keyfiyyətləri ilə bu müqəddəs nəslin ənənələrini yaşadan Mir Məhəmməd ağa haqq dünyasına çox tez (45 yaşında) qovuşsa da, el arasında böyük hörmət qazanmışdı. O da atası kimi qan yatızdıran olub, neçə-neçə küsülünü, bir-birinə düşmən kəsilən dəli-dolunu barışdırmışdı. Qurub yaradan bir Ağa idi. Yol çəkdirirdi, körpü tikdirirdi, kimsəsizə arxa-kömək dururdu.

Mirmehdi ağa ocağı. Zəngəzurun müqəddəs ocaqlarından biri də Dondarlı kəndində yerləşən Mirmehdi ağa ocağıdır. Mirmehdi ağa kimdir? Elə bilirəm ki, Qubadlı və onun ətraf kəndlərinin əhali-

sinin dilindən düşməyən aşağıdakı ifadələr çox şey deyir: "Mirmehdi ağanın cəddi haqqı!", "Mirmehdi ocağına and olsun!", "Yalan deyirəmsə, Mirmehdi ağanın cəddi mənə qənim olsun!". İnsanlarda güclü inam, etiqad yaradan bu adın arxasında dayanan sözsüz ki, allahın sevimli bəndəsidir. Həmişə əhalinin gözü qabağında gecə-gündüz çalışan, belə demək mümkünsə, adidən-adi bir ömür sürən insanın böyüklüyü təsadüfən ortaya çıxmır. Qətrə-qətrə qazanılan, yüz illərin sınağından çıxan, acıdan-şirindən keçib cilalanan pirliyin bircə sirri var: Allah yolunu tutmaq, babalardan gələn sədaqətə xidmət etmək. Mirmehdi ağa böyük Hacaxun nəslindəndir. Bu nəslin kökü Laçın rayonunun Cicimli kəndindəki məşhur seyidlərdəndir. Qubadlı rayonu işğal olunana qədər Mirmehdi ağa ocağına gəlib ziyarət edərdilər.

Mirələm ağa ocağı. Mahruzlu kəndindədir. Mirələm ağa Mir Həmid ağanın övladıdır. Həmişə insanlar tərəfindən ziyarət olunurdu.

Məscid. Mahruzlu kəndindən Kərbəlayı Mirəli və Kərbəlayi Səməd Kərbəlaya gedib gələndən sonra Muğanlı kəndində inşa etdirmişlər.

İşğala qədər məscid yararlı vəziyyətdə qalırdı. Sovet hökuməti vaxtında anbar kimi istifadə olunan məscid yetmişinci illərdə camaat tərəfindən bərpa olunmuşdur.

Məscid. XIX əsrə aid olan bu tarixi abidə Dəmirçilər kəndinin ağsaqqallarının təşəbbüsü və vəsaitləri hesabına tikdirilmişdir. Məscid öz gözəlliyi və arxitektura quruluşuna görə unikal abidə idi. Qədim türk üslubunda sütunsuz tikilmiş məscidin həmin dövrdəki abidələrə bənzəri yox idi. Bərpa olunmuşdu və 31 avqust 1993-cü ilə qədər qalırdı.

Məscid. Məmər kəndində XVIII əsrdə inşa edilmiş məscid var. Sovet dövrünədək fəaliyyət göstərmişdir. Anbar binası kimi istifadə olunan həmin məscid müstəqillik əldə edildikdən sonra yenidən ibadət yerinə çevrilmişdi.

Muncuqlu düzü. Qiyaslı kəndi ərazisindədir. Əkin sahəsidir.

Maralyatağı. Cıfır kəndi ərazisində vaxtı ilə həmin ərazidən maral buynuzu tapılmışdır. Ona yaxın ərazidə Maralla bağlı olan totemlərin adı çəkilir. Maraldağ (Fərcan kəndi), Maraluçan qaya (Göyərçik kəndi, Xələc kəndi), Maral dərəsi (Qayalı kəndi) və s.

Mirbağır ağa ziyarətgahı. Aşağı Cibikli kəndindədir. Bütün ətraf kəndlər tərəfindən ziyarət olunurdu.

Müseyibin səngəri. Səngər dağının arxa hissəsində daşdan hörülmüş səngərdir. Müharibələr zamanı istifadə olunmuşdur.

Məşədi Dadaş novu. Həməzəli kəndinin ərazisində daşdan düzəldilmiş novdur.

Mir Yusif türbəsi. Mahmudlu kəndindədir. Həmişə ziyarət olunurdu.

Məmmədli ocağı. (Piri) Ziyarətgah, tarixi məlum olmayan qədim uçmuş binadır, divarlarında Ərəb dilində yazılmış daş kitabələr var.

Ziyarətgahı kənardan tarixi çox qədim olan qəbirlər əhatə edir.

Tarixi abidə olan Məmmədli ocağı ilə bağlı heç bir tədqiqat işi aparılmamışdır. Yerli əhali ziyarətgahı İmamzadə kimi qəbul edirdilər.

Muğanlı. Rayonumuzda Azərbaycan mənşəli toponimlərdən biri də Muğanlı toponimidir.

Bəri başdan qeyd edim ki, P.Zeliniskinin tərtib etdiyi siyahıda Muğanlı oykoniminin adına rast gəlik. Heç şübhəsiz ki, toponim türk-Azərbaycan mənşəlidir və muğ tayfasının adı ilə bağlıdır. Azərbaycanda bu adda 17 kənd və qəsəbə var. VI yüzillikdə yaşamış Herodotun qeyd etdiyinə görə, hətta Muğanda Muğ şəhəri də olmuşdur. Muğların yaşadığı ərazilər haqqında elmi ədəbiyyatlarda müsbət mənada çoxlu fikirlər söylənilmişdir.

B.A.Nikonov Muğ sözünün atəşpərəstliklə bağlılığını qeyd edir. Digər mənbələrdə VI əsr Hun

sərkərdəsi Muğan xanın adı ilə bağlı məlumatlar da var.

C.Qarayev də Muğ sözünü atəşpərəstliklə bağlayır. Professor A. Qurbanova görə, dilimizdəki mağar, muğan, muğənni sözləri də muğ komponentinin müxtəlif variantlarıdır. Böyük muğan düzü-geniş ərazi. (A.Nikonov Kratkin toponomieski slovar 1966. səhifə 278)

Muncuqlu təpə. Dondarlı kəndində çox da hündür olmayan təpədir. Göy rəngli kiçik daşlar çoxluq təşkil etdiyinə görə adlandırılır. Rayon ərazisində Muncuqlu düzü də var. Muncuqlu kələk (Mollu kəndi)

Narlı dərə. Rayonumuzda nar adı ilə bağlı fitonimlər çoxdur. Nar meyvə ağacı və dərə terminindən yaranmışdır. Narlı təpə, Narlı dərə (Hacılı kəndi).

Nərgizli yeri. Boynakər kəndi ərazisində zəmi yerləridir.

Oğlan-qız ziyarətgahı. Rayonun Dəmirçilər kəndində olan ziyarətgahdır. Qoşa insan heykəli formasında daşdır. Əfsanəyə görə, bu qədim abidə şər qüvvələrə qarşı mübarizə aparıb. Bir dəfə şər qüvvələrinə güzəştə getdiklərinə görə Allah-Təalanın qəzəbinə düçar olub, daşa dönüblər.

Oğlan-qız Ağbulaq kəndi ərazisində də var. Bir-birinə sığınmış qoşa dağlardı. Dağ quruluşca insana bənzəyir. Alçağı qız, hündür isə oğlan hesab edilən Ziyərətgahdır.

Xanlıq kəndində Əzənci, Baba Xəlil və Hüseyn baba yerləri insanlar tərəfindən ziyarət olunurdu.

Xallava kəndində Nəcəf piri, Dağdağan piri insanlar tərəfindən ziyarət olunurdu.

Xocahən kəndində Həmid ağa ocağı adlı ziyarət-gah insanlar tərəfindən ziyarət olunurdu.

Ordu yeri. Köhnə Korcalanlı kəndinin ərazisidir. Bir kilometrliyində Qarağac bulağı yerləşir.

Oğlan-qız dağı, Ağbulaq kəndi. Əfsanəyə görə, tarixi bilinməyən bu abidə bir-birini sevən iki gəncin şər qüvvələrə qarşı mübarizəsi nəticəsində yaranmışdır. Məhəbbətlərinə sadıq qalmaq və şər qüvvələrdən xilas olmaq üçün öz istəkləri ilə Allah tərəfindən daşa döndərilmişlər. Dağ həmişə yerli əhali tərəfindən ziyarət olunurdu.

Osmanlı qəbiristanlığı. Aşağı Mollu kəndindədir. Nuru Paşanın şəhid olmuş əsgərləri həmin ərazidə dəfn olunduğuna görə adlandırılmışdır. Onu da qeyd edək ki, Türk qoşunları Azərbaycandan gedərkən Qubadlı ərazisində 25 (iyirmi beş) Türk əsgəri qalıb yaşamışdır. Bu gün onların övladları, nəvələri qubadlılıdırlar.

Pir dağı. Hündürlüyü 1316 m Xoşgədik və kiçik Həkəri çaylarının arasındadır. Bura Ziyarət dağ da adlanır. Dini, ictimai, başçı, nurani, müqəddəs deməkdir. Pir ziyarətgahı daima ziyarət olunan müqəddəs ocaqdır.

Pəyhan. Çardaxlı və Əyin kəndlərinin əhatəsində yerləşən ərazidir. Turk tayfalarının tirələrindən birinin adı ilə bağlıdır. Həmin ərazidə qədim qəbirlər və yazılı daş abidələri aşkar edilmişdir. Pəyhan ərazisinin şərqində Qarağac kəndi yerləşir. Həsi Abdullayevin, Canbaxış Abdullayevin doğulduğu kənddir.

Azərbaycanda bir çox ərazilərdə Qarağac adına rast gəlinir. Bəylik olduğuna görə sovet hökuməti həmin kəndin əhalisini 1930-cu illərdə indiki Füzuli rayonuna və digər rayonlara sürgün etmişdir.

Sisyan nahiyəsində Pəyhan, Qazax nahiyəsində Peykanlı, Kafan ərazisində Peyhan, Türkiyə ərazisində Boxtan əmirliyində Peykanlı köyü var.

Tarixi mənbələrdə bəzən Peykanlı tirəsi Hun türk tayfalarına aid edilir.

Palıd dərəsi. Rayonumuzda palıd adını əks etdirən çoxlu orografik obyektlər var. Palıdlı dərə (Cibikli kəndi), Palıdlı quzey (Xələc kəndi), Palıdlı tərə (Seytas kəndi), Palıdlı dərə (Qayalı kəndi) Azərbaycanın ayrı-ayrı rayonlarında da bu cür toponimlər mövcuddur.

Palıd dərəsi (Zəngilan rayonu), Palıd təpə (Masallı rayonu), Palıd düzü (Qax rayonu), Palıd qobusu (Tovuz rayonu)

Pələngölən. Tarixi araşdırmalara nəzər salsaq, rayonumuzun meşələrində pələnglərin yaşaması haqqında məlumatlar var. Toponim pələngin ərazidə ölməsi ilə yaranmışdır.

Porsuq çuxuru. Hacılı kəndi ərazisindədir. Qaranlıq dərənin gün batanıdır. Olduqca çox keçilməz olan qaratikan kolluğudur. Çoxlu porsuq yuvaları olduğuna görə oronim porsuqçuxuru adlandırılmışdır.

Pədürə. Göyərcik kəndindədir. Pəyə sözünün qısaldılmış forması və dərə sözündən əmələ gəlmişdir. Qoyun-quzu, mal-qara, saxlanılan dərə.

Papaqlı daş. Qəzyan kəndində Yazı düzü istiqamətində olan qayadır. Daşlar bir-birinin üzərində olduğundan papaq kimi görünür.

Sarı burun. Sarıyoxuş, Sarıqaya, Sarıdağ, Sarıyarağan. Rəngə görə adlandırılan oronimlər rayonumuzun ərazisində çoxluq təşkil edir. Bu cür oronimlər dağ, qaya, dərə, düzənlik, yoxuş, burun və s. coğrafi obyektlərdir.

Səngər kahası. Səngər dağının hündür yerində Qızıl daş istiqamətində olan kahadır. Kahadan həmişə müdafiə məqsədi ilə istifadə olunmuşdur.

□

*Səngər dağa çən düşüb,
Çən görən nədən düşüb?
Qərib qəmgin durursa,
Yadına Vətən düşüb.*

Sarı dərə. Xələc kəndində yerləşən böyük dərədir. Torpağın rənginin sarı olmasına və çoxlu topal otunun örtüyünə görə adlandırılır. Zəngilan rayonu Sarı qaya, Qafan ərazisi Sarı qışlaq, Zəngilan ərazisi Sarı baba dağı, Zəngilanda Sarıbaba düzü, Laçın, Şuşa ərazisində Sarı baba dağ silsiləsi hündürlüyü 2297m-dir. Sarı yoxuş Qubadlı ərazisindədir. Sarı yoxuş Laçın rayonu ərazisindədir. Sarı yurd Qafan ərazisindədir. Sarıyal Laçın rayonu ərazisindədir.

Səbətkeçməz. Qayalı kəndinin dərə və qayalıq adıdır. Dərənin ağzının dar olduğuna görə səbətkeçməz adlandırılmışdır.

Seyid Əhməd. Çardaxlı kəndində biçənək sahəsidir.

Sarı yarağan. Çardaxlı kəndi süxurların rənginə görə adlandırılan oronimlər rayonumuzun ərazisində çoxluq təşkil edir. Sarı rəng çalarlarını bildirərək

coğrafi obyektlər yaratmışdır. Həmin oronimlər qaya, daş, yarıq, suxur, til, yal kimi göstərilir.

Sarı yoxuş (Tarovlu kəndi), Sarı təpə (Qədili kəndi), Sarı dərə (Xələc kəndi), Sarılıq (Məhəmmədli kəndi), Sarı yataq (Sarıyataq kəndi), Sarı təpə (Y. Mollu kəndi).

Salahlı piri. Mərdanlı kəndində ziyarətgah Saqqız ağacının altında yerləşən hasara çəkilmiş qəbir ziyarət olunur. Övladı olmayanlar o piri ziyarət edər-dilər. Təkcə rayonun kəndləri yox, qonşu Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonundan olanlar da niyyət tutub gələrdilər.

Sarı təpə. Tərəf, səmt mənasında işlənib, total bitkisi çoxdur. Bəlkə, bitkinin sarıya çalarlığına görə əlaqələndirilib. Torpağının rəngi qırmızımtıl sarıya çalır. Müəyyən yerlərdə bataqlıqlar var. Bataqlıq olan ərazilərdə ağaclar bitməyib. İnformatorların müşahidələrinə görə palçıq vulkanı qalıqları oldu-ğuna görə bitki örtüyü azlıq təşkil edir. Təpədən 30-40 metr hündürlüyə qalxdıqca meşə örtüyü ilə əvəzlənir.

Qarabağ xanı Pənahəli xanın Qubadlı ərazisini gəzərkən total çox olan yerləri Sarı dərə, Sarı yataq, Sarılıq kimi adlandırması haqqında kitablarda məlu-matlar var.

Səqqələmə. Əyin kəndi ərazisində yer adıdır. Yerli əhalinin dediklərinə görə, topa-topa vələs kol-larının bitməsi ilə əlaqələndirilir.

Sumaxlı təpə. Dəmirçilər kəndində Sumax bitki-sinin olmasına görə adlandırılmışdır. Sumaxlı dərə oroniminə Hacılı kəndində də rast gəlinir.

Sınıq məscid. Sınıq məscid köhnə Qarqışlaq kəndinin gündoğan istiqamətində yerləşir. Nəhəng qayalığın uçması nəticəsində məscidin yolu kəsil-mişdir. Oraya gediş-gəliş çətin olduğuna, sınıq düşdüyünə görə el arasında Sınıq məscid adlandırıl-mışdır. Tarixi olduqca qədimdir, heç bir araşdırma aparılmamışdır.

Sarı Əhməd qəbiristanlığı. Kavdadıq kəndində orta əsrlərə aid qəbiristanlıqdır.

Səlk dağı. Rayon ərazisində hündür dağdır. Cılfır kəndindən 2 km cənub şərqdədir. Hündürlüyü 1375 m- dir.

Şalvar zəmi. Salvar dərə, şalvar təpə adlı topo-nimlər rayon ərazisində mövcuddur. Şalvar türk xalqının dünya xalqlarına verdiyi geyim növünün ilk töhfələrindəndir. “Şalvar Cübbə Çuğa verdi”, “Al şalvarlı atı bəhri xotazlı Qara Bucluq çapar yetdi.” (KDQ 65), (KDQ 304)

Sınıq körpü. Qarakişilər kəndindədir. Orta əsrlərə aiddir.

Suludərə. Xəndək kəndindədir. Dərədə həmişə su gölməçələri olur. O səbəbdən də Sulu dərə adlandırılır.

Sulu daş. Həməzəli kəndində olan daşdır. Daş həmişə rütubətli olur. Çala hissələrinə su yığılır.

Süpürgəlik. Xallava kəndində Yolaşan ərazidə süpürgə bitən düzün adıdır.

Şeyx Şərif qəbiristanlığı. İşıqlı kəndinin ərazisindədir. Bəzi mənbələrdə kəndin adının İşıqlı olması Şeyxin adı ilə əlaqələndirilir.

Şiş təpə. Rayonun ərazisindədir. Təpənin həcmi kiçik olsa da, çox hündür olduğuna görə adlandırılır. Bu toponim rayon ərazisində çoxluq təşkil edir. Təpənin şiş, sivri, uca olmasından irəli gəlir.

Şüş yal. Gəyən düzünə bitişik yalların ən hündürüdü. Xanlıqla Alaqrşağın arasındadır.

Şıx Əfəndi Ziyarətgahı. (Seyid Nigari). Şıx Əfəndi baba qəbri Türkiyədədir. 40 gün Hərtiz dağının zirvəsində yaşayıb. Çərəli Səfər bəy onu çörək, su ilə təmin edir. 40-cı gün tamam olanda Şıx Əfəndi Səfər bəyin köməklili ilə Araz çayının sahilinə gətirilir. Arazı keçərkən təsbəhini, əsasını, yemək yediyi qabını Səfər bəyə verib gedir.

Həmin ərazi Qubadlı caamatı tərəfindən ziyarətgah kimi qəbul edilmiş və həmişə ziyarət olunmuşdur.

Şah taxtı. Dəmirçilər kəndi rəvayətə görə tarixi İran şahı Keyqubad dövrünə təsadüf edir. Kəndin işlək yolundan 300-400 m məsafədə olan bu yerə 1-1,2 m enində daş yol çəkilib.

Şah düzü. Bəxtiyarlı kəndinin ərazisindədir. Darlar adlanan qayanın şimal hissəsidir. Dağın üstünün çox hamar olmasına görə adlandırılmışdır. Belə rəvayət olunur ki, İran şahı o ərazidə olmuşdur.

Türk qəbri yalı. Rayonumuzun ərazisində. Türk oronimi ilə bağlı oykonimlər çoxdur. Türk qəbri yalı toponimi Göyyal kəndindədir. Həmişə ziyarət edilmişdir. Nuru Paşanın əsgərinin dəfn olduğu yerdi.

Tülkü dərəsi. Qayalı kəndinin ərazisində olan dərədir. Dərənin yuxarı hissəsində Cavanşir türbəsi yerləşir. Türbənin kənarında Diş ağacı deyilən nəhəng ağac vardı. O ağac 80-ci illərdə ermənilər tərəfindən kəsilib aparılmışdır. Diş ağrıyan zaman ağacın yarpağı və ya budağından kiçik hissə ağızda çeynənilir və diş ağrısı həmin anda kəsərdi.

Top qaya (daşlıq). Əyin kəndi ilə Çayzəmi arasında olan yolun üstü Topdaşlıq adlandırılır.

Toxmaq təpə. Xallava kəndinin 3 km-də olan yastı təpənin adıdır.

Türbələr. Dəmirçilər kəndində XIV əsrə aid olan iki türbə vardır. Türbələrin daxili gözəlliyi ilə yanaşı, xarici görünüşü də diqqəti cəlb edirdi. Onun üzərində sanki at ayaqlarının izləri həkk olunmuşdur. Bu tarixi abidələr 31 avqust 1993-cü ilə qədər olduğu kimi qorunub saxlanmışdı.

Türbə. Gürcülü kəndi yaxınlığında səkkiz bucaqlı tam salamat qalmış türbə vardı. Türbənin ətrafı qədim qəbiristanlıqdır. Giriş qapısı ilə üzbəüz divarda olan çökək hissə başdaşı formasındadır. Başdaşının yeri və giriş qapısının vəziyyəti, buradakı qəbirin qiblə istiqamətində olması türbədəki qəbrin və ətrafdakı qəbiristanlığın müsəlmanlara aid olduğunu göstərir. Tarixi memarlıq abidəsi kimi işğala qədər qorunmuşdur.

Taxtalı düzü. Ballıqaya kəndindədir. Ərazi quruluşuna görə hissə-hissə hündürləşdiyinə görə Taxtalı adlandırılır.

Tatar dərəsi. Tatar düzü adlı oronimlərə rayon ərazisində rast gəlinir. “Kitabi- Dədə Qorqud” dastanının bir neçə boyunda tatar adı qeyd olunmuşdur. IV boyda tatar kafirlər düşmən kimi baxırlar. “Qarı düşmən tatar oğlu əlimizə düşsəydi cəza ilə öldürərdik”. (D 142 Cəlal Bəydili)

Təvərə daş. Köhnə Usuplu kəndi ərazisindədir. Daşın üzərində ərəb əlifbası ilə yazılar var. Belə yazılmışdır: “Bu yurd bizə heç bir ağ gün vermədi. Buradan getmək lazımdır”.

Tənəkli dərə. Əliquluuşağı kəndində qara (yabanı) üzüm bitkisi həmin dərədə çoxluq təşkil etdiyinə görə adlandırılmışdır. Tənəkli dərə (Yuxarı Mollu)

Tək armud. Göyərabbas kəndində biçənək yeridir.

Top çinar. Xanlıq kəndindən bir qədər aşağıda iri gövdəli, üç bitişik iri qara çinar topu. Ona “Top çinar” piri də deyirdilər.

Tosma təpə. Bəxtiyarlı kəndinin qərbində Ardıclı dağın üst tərəfində yerləşən yastı təpənin adıdır.

Topağac dağı. Başarat kəndi ərazisində Qarabağ silsiləsinin cənub qərbində zirvəsinin hündürlüyü 2010 m Dağda topa ağacların olması ilə toponimləşmiş Topağac adlandırılmışdır.

Dağlıq Qarabağın Xocavənd rayonu ilə sərhəddir. Rayonun Xələc kəndində də Topağac adlanan ərazi mövcuddur.

Topqaya. Qarakişilər kəndindədir. Qayalığın adıdır.

Toxmaq dərə. Hal kəndinin ərazisində, Qarabağ silsiləsinin ətəyində yerləşir. Toxmaq Qızılbaşların ustacılıq tayfasının tirələrindən birinin adı olub.

Ermənistanda Azərbaycanlılar yaşayan Toxumaq adlı kənd də olub.

Toxmaq mülkü Tərtər rayonunun Azad Qaraqoyunlu kəndinin ərazisindədir.

Uyuqlu dağı. Seytas kəndinin ərazisindədir. Sərhədlənmiş, qazılaraq nişanə qoyulmuş yer mənasındadır. Yerli əhalinin məlumatlarına görə, sərhəd təyin edilərkən o ərazidə kömür basdırılıb, onunla bağlıdır.

Ulaşlı dərəsi. (Hulaş) Tayfalarının adı ilə əlaqələnir. Hulaş Xəzər tayfalarının birinin adıdır. Volqa çayının sahilində Hulaş şəhəri olub. Ulaş təpə, Ulaş dərəsi kimi oronimlərə rast gəlinir.

Respublikamızın Kəlbəcər rayonu, Xocavənd rayonu, Zəngilan rayonu, Masallı rayonlarında bu cür toponimlər qeydə alınmışdır.

“Kitabi Dədə Qorqud” dastanında Amud soyunun aslanı Ulaş oğlu salur Qazan Qaracığun qaplanı kimi verilmişdir. (D. 35¹²) (DQK 348)

Üctəpə. Yuxarı Cibiklinin Ermənistanla sərhəd hissəsində yan-yanı üç təpədir. Həmin ərazidən əsən

küləklər 5-7 gün olur. Bu da yaz aylarının əvvəllərinə təsadüf edir.

Ücağac meşəsi. Yuxarı Cibikli ərazisindədir. Ölçü vahidi olaraq rayondan həmin əraziyə qədər olan məsafə kimi qəbul edilmişdir.

Uzun tala. Mistan kəndinin kartoflu bulağı yerləşən ərazidə ensiz, uzun meşə zolağıdır.

Üç qardaş piri. (Ağdaşlar) Qaralar kəndindədir. Biri-birindən aralı üç böyük daş: birinci daş Böyük daş bulağının yanında, ikinci daş köhnə kəndin altında, üçüncü daş isə Böyük gölün kənarında yerləşir. Kənd əhalisi onlara Üç qardaş deyirdi.

Üç qardaş əfsanəsi. Yuxarı Mollu kəndi ərazisində bir-birinə yaxın 3 böyük ölçülü daşlardır. Daşlar ilahidən yonulub, düzəldilib. Daşların ikisinin kölgəsində dağdağan ağacı bitib. Üçüncü daşın kölgəsində bitən dağdağan ağacı bir neçə metr aralıdadır.

Belə deyirlər ki, qardaşlar atla qaçarkən, arxalarınca kafirlər düşürlər ki, onları tutub öldürsünlər. Üçüncü qardaşın atı yorulduğundan qardaşların yanına çata bilmir. Yalvarırlar, Allah-Təala bizi daşa döndər. Rəbbim onların səsinə eşidib, daşa döndərir. Ona görə də 3-cü daşın yanında olan dağdağan ağacı bir qədər aralıda bitmişdir.

Müəyyən məsafədən baxanda daşlar üzərində dini geyimli qadın, samovar və çaynıq təsviri aydınca görünürdü.

İnsanlar tərəfindən həmişə ziyarət olunur.

Vənli dərə. Hal kəndindədir. Dərə ağaclarla əhatə olunduğuna görə adlandırılır. Vənli, Vənlik toponimləri rayonun çox kəndlərində mövcuddur.

Yazı düzü. Bərgüşad Həkəri çayları arasında olan böyük düzənlikdir. Bu toponim, yəni Yazı Türk dilində geniş, ucu-bucağı görünməyən çöl mənasındadır. Azərbaycanda Yazı düzü adlanan sahələr çoxluq təşkil edir.

Yel piri. Dondarlı kəndində Ağ dərə adlanan ərazidədir. Çox böyük yaşı olan saqqız ağacıdır. Ziyarət edilirdi.

Yaz yurdu. Köhnə Qışlaq (ölükənd) kəndinin ərazisində yerləşir. Aran camaatı o yerlərə dağa çıxarmışlar.

Yavaş dərə. Aşağı Mollu kəndindədir. Otunun şirinliyinə görə heyvanlar o dərəyə qaçırdılar. O ərazidə çobanlar çox rahat olduqlarına görə Yavaş dərə adlandırılıb. Bəzi informatorlar isə dərənin keçidlərinin çətin olması ilə əlaqələndirirlər.

Yastan. Mahmudlu kəndinin ərazisindədir.

Yovşanlı yal. Sarıyataq kəndi ərazisində otlaq sahəsidir.

Yol qəbiristanlığı. Xocik kəndindədir. İnformatorların məlumatlarına əsaslanaraq, oranın qədim Alban qəbiristanlığı olduğu qeydə alınır.

Yemişanlı yurd. Çayzəmi çayının qərb sahiləridir. Qubadlının rayon camaatı yay aylarını həmin yaylaqda keçirərdi. Seytas kəndinin ərazisində də Yemişanlı yurd adlı toponim var.

Yastana. Çayzəmi ərazisində, dağın döşündəki yastı və hamar bir sahənin adıdır.

Yumru təpə. Hacılı kəndi ərazisində daş karxanasının üst tərəfində yerləşən yumru təpədir. Geoloqlar həmin təpəyə üç ədəd dəmir borular basdırıblar.

Yumru təpə. Usuplu kəndinin cənub tərəfində daşlı təpənin adıdır. Köhnə Mahmudlu-Xələc yolunun üstü.

Yağlı yurd. Başarat kəndindədir. Otunun yağlı olmasına görə adlandırılmışdır. Yağlı yurd toponimi Qarqışlaq kəndində də qeydə alınmışdır.

Yəhər daş. Əfəndilər kəndindədir. Daş kənardan baxanda at yəhərinə oxşadığına görə oronim belə adlanır.

Zoğallı dərə (Zoğallı düz). Zoğal bitkisinin adı ilə adlandırılan çoxlu fitotoponimlər mövcuddur. Qubadlıdakı Zoğallı dərə də belə toponimlərdəndir. Zoğal bitkisinin adı ilə Qubadlının Işıqlı kəndində Zoğallı düz toponimi mövcuddur. Burada topluluq ifadə edən "lı" şəkilçisi zoğal isminə artırılaraq, həmin ərazidə zoğal ağacının çox olduğunu bildiren toponimi (ad) əmələ gətirir. Zoğal bitkisinin adı ilə Zaqatalada Zoğalbinə kəndi, Şamaxıda Zoğalava çayı, İsmayılıda Zoğallıq kəndi, Xocavənddə Zoğalbulaq kəndi, Culfada Zoğala çayı və s. toponimlər mövcuddur. Başqa rayonlarımızda da bu meyvənin adı ilə bağlı oronimlər vardır: Zoğallı dərə (Qəbələ, Zəngilan, Gədəbəy, Göyçay, Laçın rayonları); Zoğallı dağ (Qəbələ, Şəki, Şəmkir, Zaqatala rayonları); Zoğallı çökək (Tovuz rayonu, Bala Şamlıq kəndi) və s.

Cəvizlik. Çayzəmi ərazisindədir. Bu bağ 1960-61-ci illərdə Meşə təsərrüfatı idarəsi tərəfindən salınmışdır. 4 hektarı isə 1985-ci ildə salınıb.

III. 2. Zootoponimlər

- Qurdlu bulaq (Qarqışlaq kəndi)
Ayı dərəsi (Mollaburan kəndi)
Quş bulağı (Cibikli kəndi)
At dərəsi (Çərəli kəndi)
Ayıölən (Çardaxlı kəndi)
At güneyi (Çardaxlı kəndi)
Tülkü dərəsi (Yuxarı Mollu kəndi)
Eşşək yalı (meydanı) (Mahmudlu kəndi)
Dərviş dərəsi (Muradxanlı kəndi)
Əjdaha qayası (Məmmədli kəndi)
Əjdaha dərəsi (Məmmədli kəndi)
Göyərçin kahası (Xələc kəndi)
Kaftar dərə (Həmzəli kəndi)
Cinli daş (Tarovlu kəndi)
Kəklik dərəsi (Ləpəheyranlı kəndi)
Qoç piri (Sarıyataq kəndi)
Qosdar (Usuplu kəndi)
Maral dərəsi (Qayalı kəndi)
Pələngölən dərə (Əliquluuşağı kəndi)
Tülkü dərəsi (Xıdırlı kəndi)
Buzovaçan quzey (Boynakər kəndi)
Maraluçan qaya (Xələc kəndi)
Qoyun damı (Çərəli kəndi)
Şeytan dərə (Çərəli kəndi)

Qurd dərəsi (Boynakər kəndi)
Dəvə uçan (Aşağı Xocamsaxlı kəndi)
At irizi (Əyin kəndi çay zəmi)
Tülkü dərəsi (Sarıyataq kəndi)
At ağılı (Sarı yataq kəndi)
Ayı qayası (Y.Xocamsaxlı kəndi)
Kaftarlı dərə (Tatar kəndi)
Dəvə oynağı (Çaytumas, Yusifbəyli kəndi)
Ayı dərəsi (Zor kəndi)
Dəvə dərə (Muradxanlı kəndi)
Əjdaha dərəsi (Xocahan kəndi)
Porsuq çuxuru (Xələc kəndi)
Qurd dərəsi (Cibikli kəndi)
Kaftarlı dərə (Mollaburhan kəndi)
Göyərçin qayası (Bəxtiyarlı kəndi)
Kəklik dərəsi (Aşağı Mollu kəndi)
Bülbül dərəsi (Davudlu kəndi)
Şeytan dərə (Zor kəndi)
Qoyun damı (Mərdanlı kəndi)
Qurd bulaq (Aşağı Cibikli kəndi)
At irizi (Xəndək kəndi)
Maral uçan (Göyərçik kəndi)
Zəlili bulaq (Usuplu kəndi)
Qoç dərəsi (Sarıyataq kəndi)
Tülkülü dərə (Qiyaslı kəndi)
Bülbül dərəsi (Misdan kəndi)

III. 3. Antropooykonimlər

Qafarın topu (Mistan kəndi)
Osmanlı dərəsi (Aşağı Mollu kəndi)
Ablı düzü (Məmmədli kəndi)
Ocaqqulu tərəsi (Məmmədli kəndi)
Talıbxan bulağı (Məmmədli kəndi)
Hasanalı bulağı (Davudlu kəndi)
Qazan qayası (Dəmirçilər kəndi)
Mirməhəmməd bulağı (Dəmirçilər kəndi)
Mir Məhəmməd körpüsü (Dəmirçilər kəndi)
Həsənəkən (Çərəli kəndi)
Şıx Əfəndi ziyarətgahı (Hərtiz kəndi)
Əmirxanlar (Cəfərxanlar kəndi)
Bədi dərəsi (Çardaxlı kəndi)
Temirin suadı (Yuxarı Mollu kəndi)
Hacı Cəbrayıl bağı (Yuxarı Mollu kəndi)
Abış əkən (Yuxarı Mollu kəndi)
Ağakişinin saqqızı (Yuxarı Mollu kəndi)
Babaxan kələyi (Yuxarı Mollu kəndi)
Mürsəl kələyi (Yuxarı Mollu kəndi)
Arif dərə (Balahəsənli kəndi)
Nəzərin qobusu (Aşağı Mollu kəndi)
Qabilölən (Yuxarı Cibikli kəndi)
Nəbi kələyi (Aşağı Mollu kəndi)
Mir Hüseyin bulağı (Aşağı Xocamsaxlı)

Salman dərəsi (Qaralar kəndi)
Əkbərin duzlağı (Əyin kəndi)
Dadaşın kahası (Xanlıq kəndi)
Molla Bayram dərəsi (Xınalıq kəndi)
Nəsibin kahası (Xallava kəndi)
Əsəd kahası (Xələc kəndi)
Əsgər bulağı (Xələc kəndi)
Mirzə Qasım dərəsi (Mirlər kəndi)
Əzi bulağı (Qədili kəndi)
Səfinin qayası (Yuxarı Mollu kəndi)

III. 4. Qalaları

1. Göy qala IV əsr (Əliquluuşağı kəndi)
2. Qalalı qalası VII əsr (Muradxanlı kəndi)
3. Qalacıq VI əsr (Xocamsaxlı kəndi)
4. Gözətçi qala Göyərcik kəndi (tarixi haqqında məlumat yoxdur)
6. Qaralar, gözətçi qala Hundiverd (tarixi haqqında məlumat yoxdur)
7. Çayzəmi, qalacıq (tarixi haqqında məlumat yoxdur)
8. Qələndər qalası XVII əsr (Ağbulaq kəndi)
9. Koroğlu qalası (Əliquluuşağı kəndi)

III. 5. Mağaraları (kahaları)

Mollu kəndində 9, Əliquluuşağı kəndində 5, Həməzəli kəndində 9, Xələc kəndində 2, Qarqışlaq kəndi 3, Bəxtiyarlı kəndi 1, Xanlıq kəndi 5, Çaytumas kəndi 2, Yusifbəyli kəndi 3, Məlikəhmədli kəndi 6, Məzrə kəndi 3, Qədili kəndi 2, Qayalı kəndi 2, Qavur dərəsi 2, Mahmudlu kəndi 1.

Bu mağaraların tarixi IV əsrə qədər çətir. Onlar insan yaşayış məskənləri olmuşlar. Sadaladığımız mağaralar tarixin yaddaşından bu günümüzə qədər qalmaqdadır.

III. 6 . Körpülər Bərgüşad çayı üzərində olan

Əliquluuşağı körpüsü XIX əsr
Dəmirçilər körpüsü
Qəzryan körpüsü
Mahmudlu körpüsü XIX əsr
Qaralar körpüsü
Qubadlı körpüsü
Qubadlı sahil körpüsü
Qədili körpüsü

Həkəri çayı üzərində olan körpülər

Sınıq körpüsü XVIII əsr (Qarakişilər kəndi)
Həmzəli körpüsü
Muradxanlı körpüsü
Sarıyataq körpüsü
Xanlıq körpüsü
Mahruzlu körpüsü

Ağa çayı üzərində olan körpülər

Çayzəmi körpüsü
Hacı Bədəl körpüsü
Hacı Astanalı körpüsü (Yuxarı Xocamsaxlı)
Hacı Hüseyin körpüsü (Aşağı Xocamsaxlı)
Şıxın körpüsü (Zeyvə kəndi ərazisindədir)

III. 7 . Rayonun abidələri

1. Ağhasar (Mirlər kəndi)
2. Amudux məbədi (Amudux kəndi)
3. XVIII əsr türbəsi (Aşağı Xocamsaxlı kəndi)
4. Qalacıq (Aşağı Xocamsaxlı kəndi)
5. İstehkam qala (Aşağı Xocamsaxlı kəndi)
6. Osmanlı qəbiristanlığı (Aşağı Mollu kəndi)
7. Xalq qəhrəmanı, Həcərin qəbri (Aşağı Mollu kəndi)

8. Dərviş Baba Piri (Aşağı Mollu kəndi)
9. Hüseyn baba piri (Aşağı Mollu kəndi)
10. Üç qardaş piri (Yuxarı Mollu kəndi)
11. Bəxtiyarlı piri (Bəxtiyarlı kəndi)
12. Hacı Nurzah günbəzi (Boynəkər kəndi XIX əsr)
13. Hacı Hüseyn bəy körpüsü (Aşağı Xocamsaxlı XIX əsr)
14. Orta əsrə aid qəbiristanlıq (Boynəkər kəndi)
15. Səlkin kahası (Cılfır kəndi)
16. Qısıraq bulağı (Çardaxlı kəndi)
17. Pəyhan piri (Çardaxlı kəndi)
18. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Çardaxlı kəndi)
19. İmamzadə piri (Çardaxlı kəndi)
20. Qızıl qaya yaşayış yeri qədim (Çardaxlı kəndi)
21. Xələc səngəri (Çardaxlı kəndi)
22. Məscid XIX əsr (Çaytumas kəndi)
23. Yel piri (Çaytumas kəndi)
24. Şəmsəddin piri (Çərəli kəndi)
25. Dəyirman (Çərəli kəndi)
26. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Çərəli kəndi)
27. Sarılıq bulağı (Dəmirçilər kəndi)
28. Hacı Bədəl körpüsü (Dəmirçilər kəndi)
29. Dəmirçilər türbələri XIV əsr (Dəmirçilər kəndi)
30. Qız-oğlan qayası (Dəmirçilər kəndi)
31. Kalba Mehdi daş novu (Diləli Müskanlı)
32. Nərgizlik orta əsrə aid qəbiristanlıq (Diləli Müskanlı)
33. Salavat təpə (Diləli Müskanlı)

34. Şirin piri (Diləli Müskanlı)
35. Türk qəbri (Dondarlı kəndi)
36. Mir Mehdi ağa ocağı (Dondarlı kəndi)
37. Yel piri (Dondarlı kəndi)
38. Saqqız piri (Dondarlı kəndi)
39. Eyvazlı körpüsü (Eyvazlı kəndi)
40. Orta əsrə aid qəbiristanlıq (Eyvazlı kəndi)
41. Süleyman ağa ziyarətgahı (Əbilcə kəndi)
42. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Əbilcə kəndi)
43. Çələbi ocağı (Əfəndilər kəndi)
44. Hacı Qaraman ocağı (Əfəndilər kəndi)
45. Xaliddin baba piri (Əfəndilər kəndi)
46. Orta əsr qəbiristanlığı XVIII əsr Türk əfəndilər
47. Oğuz qəbiristanlığı (Əliquluuşağı kəndi)
48. Göy qala V əsr (Əliquluuşağı kəndi)
49. Allahverdi bulağı 1834-cü il (Əliquluuşağı kəndi)
50. Mağara-ibadətgah (kisə-kaha) (Əliquluuşağı kəndi) I-V əsr
51. Lalazar körpüsü XVIII əsr (Əliquluuşağı kəndi)
52. İmamzadə piri (Əliquluuşağı kəndi)
53. Həcətgə ocağı (Əliquluuşağı kəndi)
54. Süleyman Rəhimovun evi (Əyin kəndi)
55. Alban türbəsi (Əyin kəndi)
56. Həcər bulağı (Əyin kəndi)
57. At irizi (Əyin kəndi)
58. Qala təpə (Fərcan kəndi)
59. Türk qəbri (Fərcan kəndi)

60. Alban məbədi (Göyyal kəndi)
61. Güllə bulağı (Göyərəbbas kəndi)
62. Dəyirman (Göyərəbbas kəndi)
63. Qalaca (Göyərçik kəndi)
64. Qoc abidələri (Göyərçik kəndi)
65. Orta əsrlərə aid qəbir daşı 1424-cü il (Göyərçik kəndi)
66. Hərtiz piri (Göyyal kəndi)
67. Həcətqah piri (Göyyal kəndi)
68. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Göyyal kəndi)
69. Şeyx Əfəndi piri (Hərtiz kəndi)
70. 8 bucaqlı türbə (Gürcülü kəndi)
71. Orta əsr qəbiristanlığı (Gürcülü kəndi)
72. Hal körpüsü (Hal kəndi)
73. Şıx Məhəmməd piri (Hal kəndi)
74. Orta əsr qəbiristanlığı (Hal kəndi)
75. Orta əsr qəbiristanlığı (Həkəri kəndi)
76. Yel piri (Hərtiz kəndi)
77. Su dəyirmanı (Xallava kəndi)
78. Dağdağan piri (Xallava kəndi)
79. Pənahəli xanın tikdirdiyi malikanə (Xanlıq kəndi)
80. 2 su dəyirmanı (Xanlıq kəndi)
81. Əzançı baba, Xəlil Hüseyn baba pirləri (Xanlıq kəndi)
82. Orta əsr qəbiristanlığı (Xələc kəndi)
83. Tağlı məbəd VII əsr (Xələc kəndi), Göyərçin kahası (Xələc kəndi)

84. Seyid Hüsü ağa türbəsi (Xələc kəndi), Əsəd kahası (Xələc kəndi)
85. Atılmış dağı (Xələc kəndi), Su dəyirmanı Xələc
86. Orta əsr qəbiristanlığı (Xəndək kəndi)
87. Həmid ağa ziyarətgahı (Xocahan kəndi)
88. Orta əsrə aid ticarət mərkəzi (Xocahan kəndi)
89. Umud kahası (Xocahan kəndi)
90. Xocik piri (Xocik kəndi)
91. Qoşa çinar (Xocik kəndi)
92. Şeyx Şərit qəbiristanlığı (İşıqlı kəndi)
93. Binəderə (İşıqlı kəndi)
94. Göyərtmə daşı (Kavdadıq kəndi)
95. Sarı Əhməd qəbiristanlığı (Kavdadıq kəndi)
96. Məscid (Mahruzlu kəndi)
97. Sınıq körpü (Qarakişilər)
98. Orta əsrə aid qəbiristanlıq (Qarakişilər)
99. Qədim kəhriz (Qaraqoyunlu kəndi)
100. Sofu piri (Qaraqoyunlu kəndi)
101. Cavanşir türbəsi (Qayalı kəndi)
102. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Qayalı kəndi)
103. Abbaslı bulağı (Qədili kəndi)
104. Şıx Məhəmməd piri (Qəzyan kəndi)
105. Körpü (Qəzyan kəndi)
106. Qədim qəbristanlıq (Qəzyan kəndi)
107. Xanım qız piri (Qiyaslı kəndi)
108. Ana abidəsi (Qubadlı şəhəri)
109. Tarix-Diyarşünaslıq muzeyi (Qubadlı şəhəri)

110. Orta əsr qəbiristanlığı (Qubadlı şəhəri)
111. Nəbi və Həcərin abidəsi (Qubadlı şəhəri)
112. Körpü (Qubadlı şəhəri)
113. Sahil körpüsü (Qubadlı şəhəri)
114. Orta körpü (Qubadlı şəhəri)
115. Tunel (Qubadlı şəhəri)
116. Qoşa çinar (Qubadlı şəhəri)
117. Mir Yusif qəbirüstü abidə (Mahmudlu kəndi)
118. Qoşdar qədim tarixi abidə (Usublu kəndi)
119. Məscid (Mahruzlu kəndi)
120. Orta əsrə aid qəbiristanlıq (Mahruzlu kəndi)
121. Dağdağan piri (Mehrili kəndi)
122. Orta əsr qəbiristanlığı (Mirlər kəndi)
123. Məscid XVIII əsr (Mirlər kəndi)
124. Ağ hasar (Mirlər kəndi)
125. Məscid XVIII əsr (Mollalı kəndi)
126. Kaha dərəsi (Mollaburhan kəndi)
127. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Muğanlı kəndi)
128. Muradxanlı körpüsü (Muradxanlı kəndi)
129. Qalalı qalası (Muradxanlı kəndi)
130. Novlu bulaq (Novlu kəndi)
131. Körpü (Padar kəndi)
132. Alban kilsəsi (Padar kəndi)
133. Qala (tarixi məlum deyil) (Saray kəndi)
134. Sara xatun düzü (Saray kəndi)
135. Məscid XVIII əsr (Saray kəndi)
136. Orta əsrlərə aid qəbiristanlıq (Sarıyataq kəndi)

137. Seləli bulağı (Seləli kəndi)
138. Xanəyədə (Tarovlu kəndi)
139. Qaraqoyunlu piri (Tatar kəndi)
140. Orta əsr qəbiristanlığı (Teymur Müskanlı kəndi)
141. Orta əsr qəbiristanlığı (Ulaşlı kəndi)
142. Kahalı dərə (Ulaşlı kəndi)
143. Novlu bulaq (Yuxarı Cibikli)
144. Alban kilsəsi (Yuxarı Cibikli)
145. Hacı Astanalı Kör piri (Yuxarı Xocamsaxlı)
146. Yel piri (Yuxarı Mollu)
147. Çələbi ocağı Hacı Qaraman (Yusifbəyli kəndi)
148. Orta əsr qəbiristanlığı (Yusifbəyli kəndi)
149. Kahalar (Zilanlı kəndi)
150. Qırx ərşin quyu (Zilanlı kəndi)
151. Orta əsr qəbiristanlığı (Zor kəndi)
152. Qəcir qayası (Zor kəndi)
153. Qubadlı daş (Hal kəndi)
154. Pəhərə daş (Usuplu kəndi)
155. Koroğlu qalası (Əliquluuşağı)
156. Xırman piri (Qubadlı şəhəri)
157. Sığınacaq qala (Bşalahəsənli kəndi)
158. Sığınacaq qala (Zor kəndi)
159. Sandıq qəbir (Məmər kəndi)
160. Körpü (Mahmudlu kəndi)
161. Sınıq Məscid (Qarqışlaq kəndi)
162. Xırman yeri (Qubadlı şəhəri)

IV FƏSİL RAYONUN HİDRONİMLƏRİ

Hələ qədim dövrdə insanlar çay, su, göl, dəniz və s. mənbələri olan yerlərdə məskunlaşmışlar. Su olan yerlərdə həmişə bolluq və yüksək həyat olmuşdur. Ona görə də ulu babalar: “Harada su var, orada həyat var”- demişlər. Təsadüfi deyil ki, Qubadlı rayonunun ərazisindən axan iki böyük Bərgüşad və Həkəri çaylarının hövzələri daima yaşayış əraziləri olmuşdur. Rus alimi S.L.Mecnikov qeyd edir ki, qədim sivilisasiyanın yaranmasında çayların rolu böyük olmuşdur. (112.15)

E.M.Mirzəyev yazır ki, çayın uzunluğu nə qədər çox olarsa, adı da bir o qədər qədim olar. (112.348)

Onda bu fikrə gəlmək olar ki, çayın müəyyən axarında yaşayan tayfa adları çaya verilir. Doğrudan da, Bərgüşad çayının mənbəyindən mənsəbinə qədər olan ərazinin müəyyənləşdirsək, çayın adı dəyişiləcək.

Çay başlanğıcını Şərur, Dərələyəz, Zəngəzur dağı silsiləsindən götürür. İstiqamət uzandıqca adlar dəyişir: Əyri çay, Ulu çay, Üç çay, İlizin çay, Gorus çay, Bazar çay istiqamətində uzanır. Bərgüşad çay Həkəri çay ilə Qaralar kəndi yaxınlığındakı “Hindi-verd” burnunda birləşir. Həkəri adı ilə Araz çayına tökülür.

Bazar çay istiqamətində olan toponimlər Bazar kənd (Sisyan rayonu), Bazar çay (Zəngəzurun ən uzun və bol sulu çayı), Bazar çay (Sisyan rayonunda), kənd adı Bərgüşad istiqamətində Bərgüşad çay (Qubadlı rayonu), Bazar Məzrə (Sisyan rayonu kənd adı), Bərgüşad dağ silsiləsi (Qubadlı rayonu).

Ərazidə Bazar tayfaları və Bərgüşad tayfaları yaşamışlar. Bərgüşad tayfalarının nəsilərindən olanlar Qubadlı rayon mərkəzində yaşayırdılar.

Su obyektləri çay, göl, arx, kuzə, kəhriz quyu, axmaz və s. Fiziki, kimyəvi, kimyəvi-coğrafi quruluşu və müxtəlif əlamətlərilə bir-birindən fərqlənirlər. Ona görə də su obyektlərinin adlarında çox vaxt onların xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Şirin bulaq, Şor bulaq, Sarılıq bulaq, Qotur su, Turş su, Südlü bulaq, Ağ bulaq, Dərə çay. A.Qurbanov düzgün olaraq hidronimlərin yaranma tarixini iki yerə bölür:

1. Qədim və orta əsrlərdə yaranan etnohidronimlər.

2. Oğuz və Moğal-Türk tayfalarından yaranan etnohidronimlər.

Həkəri çayı Laçın rayonu ərazisində Şəlvə çayı və Hocaz çayının birləşməsindən yaranır. Mıxtökən silsiləsindən 2580 m hündürlükdən öz başlanğıcını götürür. 40 km-dən sonra Zabux çayına qoşulur və zənginləşir. Kiçik Həkəri Muradxanlı kəndində Həkəriyə birləşir.

Ağa çayı, (Çayzəmi, Xocamsaxlı, Zor, Poladlı, Dəmirçilər kəndlərini keçib Bərgüşad çayına qovuşur). Xallava çayı, Məmmədli çayı birləşib Qarqışlaq çayını yaradır və Bəxtiyarlı kəndinin ərazisində Bərgüşada qovuşur. Xələc dərəsi başlanğıcını Çardaxlının bulaqlarından götürür. Hacılı dərəsindən keçərək Bərgüşad çayına qovuşur. Kiçik Həkəri başlanğıcını Basarat dərəsindən götürür.

IV.1. Rayonun bulaqları

Ağ bulaq (Armutlu kəndi), Quyubulaq (Aşağı Cibikli kəndi), Quşbulaq (Aşağı Cibikli kəndi), Vəli bulağı (Aşağı Cibikli kəndi), Dərə bulaq (Aşağı Xocamsaxlı kəndi), Şırdanlı bulağı (Aşağı Xocamsaxlı kəndi), Mirhüseyn bulağı (Aşağı Xocamsaxlı kəndi), Kəklik bulaq (Aşağı Mollu kəndi), Ceyran bulağı (Aşağı Mollu kəndi), Sulu qobu (Aşağı Mollu kəndi), Əli bulağı (Başarat kəndi), Hatın çayı (Başarat kəndi), Çinarlı bulaq (Başarat kəndi), Quyu bulağı (Bəxtiyarlı kəndi), Qaranlıq bulağı (Cılfir kəndi), Abasqulu bulağı (Cılfir kəndi), Qısqraq bulağı (Çardaxlı kəndi), Ağ bulaq (Çardaxlı kəndi), Ehsan bulağı (Çardaxlı kəndi), Çinarlı bulaq (Çərəli kəndi), Dərə bulaq (Destahat kəndi), Mağal yeri bulağı (Dəmirçilər), Sarılıq bulağı (Dəmirçilər kəndi), Arxaltı bulaq (Dəmirçilər kəndi), İncirli bulaq (Dəmirçilər kəndi),

Qarağaclıq bulağı (Diləli Müskanlı), Şərif bulağı (Dondarlı kəndi), Soyudlu kanal (Əfəndilər kəndi), Şirin bulaq (Məmər kəndi), Şah bulaq (Qaralar kəndi).

Bəybulaq (Fərcan kəndi), Turşsu bulağı (Fərcan kəndi), Güllə bulağı (Göyərəbas kəndi), Quyu bulağı (Göyərcik kəndi), Akif bulağı (Göyərcik kəndi), Əli bulağı (Göyərcik kəndi), Quşçu bulağı (Göyərcik kəndi), Göyərəbas çay (Göyərcik kəndi), Muzla bulağı (Göyyal kəndi), Fındıqlı bulaq (Gürcülü kəndi), Söyüdlü bulaq (Gürcülü kəndi), Fəxrəddin bulağı (Hacılı kəndi), Abdulla bulağı (Hacılı kəndi), Söyüdlü bulağı (Hat kəndi), Hatın çayı (Hat kəndi), Həkəri çayı (Həkəri kəndi), Sulu daş (Həmzəli kəndi), Mürsəlin bulağı (Hərtiz kəndi), Kəhriz bulağı (Qaraqoyunlu kəndi), Həkəri çay (Qaralar kəndi), Əsgər bulağı (Xələc kəndi), Hacıqulu bulağı (Xələc kəndi), Zeynəb bulağı (Xələc kəndi), Şor bulaq (Xələc kəndi), Sulu dərə (Xəndək kəndi), Alı bulağı (Xıdırlı kəndi), Quzey bulağı (Xocahan kəndi), Sulu dərə (İşıqlı kəndi), Mahruzlu bulağı (Mahruzlu kəndi).

Bərgüşad çayı (Qubadlı rayonu), Böyük göl (Qaralar kəndi), Kiçik göl (Qaralar kəndi), Abbaslı bulağı (Qiyaslı kəndi), Şor bulaq (Qiyaslı kəndi), Qubadlı kanalı (Qubadlı şəhəri), Kəklik bulağı (Ləpəheyranlı kəndi), Şirin bulaq (Mahmudlu kəndi),

Kosalar bulağı (Mahmudlu kəndi), Nov bulaq (Mahmudlu kəndi), Molla bulağı (Mahmudlu kəndi), Yuxarı bulaq (Mehrili kəndi), Soyuq bulaq (Mehrili kəndi).

Mərdan bulağı (Məlikəhmədli kəndi), Xırda bulaq (Məlikəhmədli kəndi), Çömçəli bulaq (Məlikəhmədli kəndi), İbrahim bulağı (Məlikəhmədli kəndi), Şirin bulaq (Məmər kəndi), Sarı bulaq (Məzrə kəndi) Şahin bulağı (Məzrə kəndi), Polad bulağı (Milanlı kəndi), Kiçik gözət (Mirlər k), Sulu dərə (Mərdanlı kəndi)

Çinar bulağı (Mollalı kəndi), Novlu bulaq (Novlu kəndi), Cəfədərə bulağı (Novlu kəndi), Kor bulaq (Novlu kəndi), Çinarlı bulaq (Novlu kəndi), Sırlan bulağı (Novlu kəndi), Turşu bulağı (Poladlı kəndi), Dərə bulaq (Poladlı kəndi), Şor bulağı (Poladlı kəndi), Məhəmməd bulağı (Soldaş kəndi), Bulaq dərəsi (Saray kəndi), Çaylı dərə (Saray kəndi), Şor bulaq (Sarıyataq kəndi).

Talib bulağı (Seytas kəndi), Ağbulaq (Seytas kəndi), Tatar bulaq (Tatar kəndi), Şor dərə (Tatar kəndi), Salatırın bulağı (Teymur Müskanlı), Xanzadə bulağı (Teymur Müskanlı), Zoğal bulağı (Teymur Müskanlı), Qara bulağı (Yuxarı Cibikli), Əhməd bulağı (Yuxarı Cibikli), Novlu bulağı (Yuxarı Cibikli).

Kəklik bulağı (Qəzyan kəndi), Kəcəbli navı (Yuxarı Mollu), Şor bulaq (Yuxarı Mollu), Seləli bulağı (Zilanlı kəndi), Qoşnalı bulağı (Zilanlı kəndi), Muradın bulağı (Qarağac kəndi), Qarağac bulağı (Qarağac kəndi), Qənbər bulaq (Qarağac kəndi), Söyüdlər bulağı (Çardaxlı kəndi), Səfər bulağı (Çardaxlı kəndi), Pəyhan bulağı (Çardaxlı kəndi).

Bərgüşad çayı Eyvazlı kəndindən Qubadlı ərazisinə daxil olur. İkinci qolu Əliquluuşağı kəndi ərazisindən daxil olur. Teymur Müskanlı kəndində qollar birləşir. Balahəsənli, Xıdırlı Abdalanlı, Qayalı, Ləpəheyranlı, Mahmudlu. Qubadlı şəhərinin mərkəzindən keçərək Dəmirçilər Saray Aşağı Müskanlı, Mirlər, Qəzyan, Hal, Məmər, Kavadıq, Qaralar kəndində Həkəri çayı ilə birləşir, burun əmələ gətirir. Zilanlı kəndinin ərazisindən Zəngilan torpaqlarına daxil olur.

Həkəri çayı Laçın rayonu ərazisindən Muradxanlı torpaqlarına daxil olur. Qarakişilər, Xəndək, Qaracalı, Işıqlı, Qaraimanlı, Qarağac, Sarıyataq, Balasoltanlı, Xocik, Mollaburan, Mərdanlı Əfəndilər, Yuxarı Mollu, Yusifbəyli, Aşağı Mollu, Həməzəli, Çaytumas, Xanlıq, Alaqurşaq, Hüseynuşağı, Muğanlı, Mahruzlu, Qaralar, Çayqovuşan, Zilanlı ərazisindən Zəngilan torpaqlarına daxil olur.

*Həkərim, ay Həkərim,
Yağım, balım, şəkərim.
Çoxuna dünya malı
Mənə də öz Həkərim.*

Ağ bulaq. Armudlu (Amudux) kəndindədir. Suyunun ağ çalarlığı olduğuna görə ağ bulaq deyilir.

Anabat bulağı. Anabat meşəsi ərazisindədir. Farsca abad olmayan ərazi deməkdir. İranda Anabat şəhəri, Türkiyədə Anabat kəndi, Laçında Anabat dərəsi. Anabat Alban kilsəsi Yuxarı Cibikli kəndindədir. Əhali tərəfindən tarixi abidə kimi qorunub saxlanılırdı. İşğal dövrünə qədər müddətdə yararlı olaraq qalırdı.

Ağ bulaq. Çardaxlı kəndi ərazisində suyu çox bol olan bulaqdır. Suyunun bir hissəsi rayon mərkəzinə, bir hissəsi isə Xələc kəndinə gətirilir. Suyu ağ olduğuna görə yaranan hidronimdir. Həm də ağ sifət bildirən söz olduğuna görə də Ağ bulaq adlandırılmışdır.

Aqvan çayı. (Çay zəmi çayı). Professor A. Qurbanov qeyd edir ki XII əsrə aid erməni kitabədə indiki Qubadlı rayonu ərazisində AQVAN çayının adı çəkilir. Bu gün sübut olunur ki, Qubadlı rayonunun ərazisindən axan Ağa çayının keçmiş adı Aqvançay olmuşdur. Bu çay eyniadlı Aqvanlı kəndi-

nin ərazisindən axaraq təxminən 20 km.məsafəni qət edərək Dəmirçilər kəndi ərazisində Bərgüşad çayına qovuşur. Qeyd edək ki, çayın axdığı ərazidə Çay zəmi taxıl ərazisi də mövcuddur. Çay zəmi adı Aqvançay adının dəyişdirilmiş formasıdır. Tarixdə Alban adlı türk etnosu mövcuddur. Aqvan adlı türk mənşəli etnos Azərbaycanda bir çox paralellərdə eyni adı daşıyaraq Alban, Alpon, Aqvan, Alpoyut və s. kimi əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. (F.Mamedova Qafqazskaya Albaniya B1986 səh 247-255)

Bəybulaq. Fərəcən kəndindədir. Suyu çox saf olduğuna görə bəyə məxsus bulaq kimi adlandırılmışdır. Bəybulaq hidroniminə Qaralar kəndində də rast gəlinir.

Balıca. Mistan kəndində Qaraqayanın dibində olan bulağın adıdır. Suyunun dadı şirin olduğuna görə balıca bulaq adlanırdı.

Buzlu dərə. Köhnə Qışlaq kəndində yerləşən dərənin adıdır. Dərədə yaz aylarında buz olduğuna görə adlandırılmışdır.

Bərgüşad çay adının mənşəyinə dair. Bərgüşad adı bir çox tarixi mənbələrdə və müxtəlif yerlərdə adlandırılmışdır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Ucar rayonunun Bərgüşad kəndi, Qubadlı və Zəngilan rayonlarında Bərgüşad dağları hazırda

Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycan ərazisində eyni adlı kənd kimi göstərilir.

Hələ XIX əsrin ortalarında İ.Şopen Bərgüşad adının mənasını “müqəddəslik”, “inam” anlayışları ilə bağlamışdır. S.K.Kərimovun fikirlərinə görə, Bərgüşad çayının adı daha qədimdir. S.K.Kərimovun mülahizələrindən aydın olur ki, barqu qədim türk-monqol mənşəli tayfalarından birinin adıdır. Onun fikrincə, barquların Azərbaycan ərazisində məskunlaşması monqol yürüşlərindən xeyli əvvəlki dövrlərə aiddir.

Çünki “Bərgüşad” adındakı “şad” sözü qədim türk yazılı abidələrində “yüksək rütbə” anlamını verir.

Bərgüşad çayın başqa bir adı Bazarçaydır. Bu toponim isə türkdilli bazar tayfasının adından və çay sözlərindən ibarətdir.

Çinar bulağı. Mollalı kəndində olan bulağın adıdır.

Damcılı bulaq. Balahəsənli kəndindədir. Qayanın altı 3 metr dərinliyi, 6 metr eni olan kahadır. Su qayanın yuxarı hissəsindən, dörd yerdən damcılayır. Qayanın aşağı hissəsində bir yerə toplanıb axır. Suyu olduqca sərin və şəfavericidir.

Duzlu bulaq. Cılıfır kəndi ərazisindədir. Suyu minerallarla zəngindir. Müalicəvi əhəmiyyətlidir.

Eldar bulağı. Əyin kəndindədir. Suyu ilə məşhur olan bulağın adıdır.

Göllər. Köhnə Qışlaq kəndinin ərazisidir. Qurdlu bulağın suyunun həmin ərazidə kiçik göllər əmələ gətirdiyinə görə Göllər adlandırılmışdır.

Həkəri çay adının mənşəyinə dair. Qubadlı ərazisindən axan digər böyük çay Həkəri çayıdır. Həkəri çayı Araz çayının sol qoludur. Həkəri çayı öz başlanğıcını Mıxtökən dağ silsiləsinin cənub-şərq yamaclarındakı 3454 metr yüksəklikdən götürür və Qilican kəndi yaxınlığında Bərgüşad çayı ilə birləşərək Araz çayına qovuşur. Onun ümumi uzunluğu 129 kilometrdir.

VII əsrə aid xəritədə Həkəri çayının qədim adı Alban çayı kimi verilmişdir. Görünür, Alban çayı bu vilayətdə qədim zamanlardan yaşayan Həkəri tayfa adı ilə əvəz olunmuşdur və onun əvvəlki adı unudulmuşdur. Buna görə də Həkəri çayının adının mənşəyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Bu fikirlərə görə, Həkəri adı mənşə etibarilə “əkin, əkin yeri” mənasını verən şumer-akkad “aqar/akar” sözündən götürülmüşdür.

Kosa Kərən çayı. Başlanğıcını Şurnuxu və Yuxarı Cibiklinin bulaqlarından götürərək Bərgüşad çayına qovuşur. Kosa Kərən həm də Cibikli kəndinin qədim adıdır.

Korabulaq. Bəxtiyarlı kəndindədir. Bulaq çıxdığı yerdən bir qədər aşağıdan yenidən batdığına görə belə adlandırılmışdır.

Kəhriz. Mərdanlı kəndi Gəyən düzündədir. 16 quyudan ibarətdir. Çox şirin suyu var.

Quyu bulaq. Xallava ərazisində, Xələc, Xallava yolunun sol tərəfində, kəndin 2 km-də yerləşir.

Qarağac bulağı. Eyvazlı kəndindədir. Əhatəsində çox qədim yaşı olan bir neçə qarağac ağacı var. Suyu çox keyfiyyətlidir. Qarağac bulağı Korcalanlı və Çardaxlı kəndlərinin ərazisində də var.

Qaranlıq bulağı. Cıfır kəndində dərənin dib hissəsindən çıxdığına görə qaranlıq adlandırılmışdır.

Qotur bulaq suyu. Ağa çayına tökülür. Şəfəvericidir. Dəri xəstəliklərinin müalicəsində istifadə edilirdi.

Qırmızı bulaq. Çay zəminin Cəvizlik adlanan ərazisindən qırmızı daş süxurlarının arasından qaynayıb çıxan bulağın adıdır. Suyu Ağa çayına tökülür.

Quzu bulaq (Yataq bulaq da deyilir). Mərdanlı kəndinin yataqlar olan ərazisindədir. Suyu çox soyuq və dadlıdır.

Məşədi Allahverdi bulağı. (Əliquluuşağı) 1834-cü ildə kəndin sayılan şəxslərindən olan Məşədi Allahverdi tərəfindən tikilmişdir. İki çömçəli, iki daş

çəni olan bu bulağın üstündəki tağbənd örtük son vaxtlara qədər qalırdı. Daş kitabədə həm ad, həm də tarix oxunurdu. O şəxs həmin Məşədi Allahverdi idi ki, oğlu Əmrah yüzbaşı haqqında Nəzər Heydərovun kitabında geniş məlumat verilmişdir.

Paşa bulağı. Daş kitabədə Yazı yaylasının qərb yamacındakı Paşa bulağının 1885-ci ildə tikildiyi göstərilmişdir. Suyunun keyfiyyətinə görə nadir sayılan bu bulaq, əsasən, tərəkəmə-elatlar və Əliquluşağı kəndinin Ermənistanla həmsərhəd ərazisində 1000 hektara yaxın əkin sahəsində əkin-biçin mövsümü üçün tikilmişdir (Paşa Nəcəf oğlu kəndin yüzbaşısı olmuşdur).

Sarılıq bulağı. Dəmirçilər kəndindən keçən Ağa çayının qərb sahilində, "Hacı Bədəl kişinin arpa yeri" adlanan bağdan çıxan "Sarılıq bulağı". İnama görə, sarılıq xəstəliyi tutmuş adam bu bulağın suyundan içsə, müəyyən vaxt keçdikdən sonra tam sağalarmış. Bakıdan, Sumqayıtdan və respublikanın digər bölgələrindən sarılıq xəstəliyinə tutulan adamlar bu bulağın suyundan içməklə şəfa tapmışlar.

Soyuq bulaq. Səngər dağının Aşağı Cibikli istiqamətində olan bulaqdır. Yay vaxtı suyu çox soyuq olur. Əli içərisində bir dəqiqə saxlamaq olmur. Ona görə soyuq bulaq adlandırılır.

Südlü bulaq. Məmmədli, Xallava, Qarqışlaq kəndlərini birləşdirən yolun alt hissəsindədir. Südü az olan qadınlar o bulağın üstünə nəzir-niyaz apararmışlar və suyundan içərmişlər ki, südləri çoxalsın. Ziyarət olunan bulaqdır.

Suqovuşan. Muradxanlı kəndi kiçik Həkərinin Həkəri çayına qovuşan yerdə düz ərazinin adıdır.

Sarı bulaq. Hacılı kəndi ərazisində Qaranlıq dərənin qurtaracağında suyu çox, rəngi isə sarıya çalır. Tərkibində kükürd birləşmələri çoxluq təşkil edir. Suyundan lax yumurta iyi gəlir. Bulağın suyundan istifadə edilmirdi. Çünki tərkibi haqqında məlumat yox idi.

Şirin bulaq. Məmər kəndindən 1 km aralıda, Çərəli kəndinə gedən yolun üstündə yerləşir. Bulaq dağ yamacında kiçik kaha şəkilli oyuqdadır. Su mağaranın divarından 4 istiqamətdən sanki çapılmış yarıqlardan süzülür və at ayağı izinə oxşayan çökəyə tökülür. Rəvayətə görə, Həzrəti Əlinin qılıncı ilə çapılıb və ordan su çıxıb, qoşunları su ilə təmin olunub.

Şəhrabanunun gölü. Qaralar kəndi. Şəhrabanunun həmin göldə çimməsini görənlər elə o vaxtdan Şəhrabanunun gölü deyə müraciət etmişlər.

Şələlə. Xələc kəndi 22 m hündürlükdən tökülür. Ayaq hissəsində göl yaranıb, mənzərəsi adamları valeh edərdi.

Şirin bulaq. Qayalı kəndi ərazisindədir. Suyu olduqca dadlıdır, şəfavericidir.

Şor bulaq. Mərdanlı kəndindədir. Suyu şor yox, minerallarla zəngin olan bulaqdır. Dəri xəstəlikləri zamanı həmin bulağın suyundan istifadə olunurdu. Şor bulaq Qayalı, Mollu kəndində də var.

Şorca dərəsi. Mərdanlı kəndindədir. Həmin dərədə bir neçə bulaq çıxır. Həm də həmin dərənin qumundan tikinti üçün istifadə edilirdi.

Turşsu bulağı. Poladlı kəndi ərazisində mineralarla zəngin bulaqdır. Laçında olan turş su ilə eyni tərkibə malik idi. Kənd camaatı və qonşu kəndlər istifadə edirdi.

Yeddi bulaq. Balahəsənli kəndində olan bulaqların adıdır. SSRİ Elmlər Akademiyasının ilk azərbaycanlı həqiqi üzvü olmuş Əli Əmiraslanovun doğulduğu kənddədir.

Zəlili bulaq. Usuplu kəndi ərazisində olan bulaqdır. Bulaq Bəxtiyarlı yolunun kənarında iki böyük çinar altından çıxır. İçərisində daima zəli olur. O zəlilər yığılıb təbabətdə istifadə olunurdu.

Nəticə

Qubadlı rayonu ərazisində olan toponimləri təhlil edərkən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ərazidə bütün adlar türk mənşəlidir. Yad dildə heç bir toponimə rast gəlinmədi.

Qafqaz dillərinə aid heç bir hibrid toponimə rast gəlinmədi.

Araşdırmalar nəticəsində müəyyən olur ki, Qıpcaq, Hun, Sak, Aylandur, Quqar, Xələc tayfalarının adları bir çox toponimlərdə əks olunmuşdur. Məsələn: Xocahun, Hundiverd, Hat, Əliyanlı, Abdalanlı, Həkəri, Ləpəheyranlı və s.

Araşdırılmış ərazilərdə heyvanat və bitki aləmi ilə bağlı olan bir çox oykonim, oronim, hidronimlər, onların totemlərindən törəmələr çoxluq təşkil edir. Məsələn: Əjdaha qaya, Maraluçan və s. Daha maraqlısı odur ki, bir bir çox qədim toponimlər başqa toponimlərin içərisində özünü qoruyub saxlamışdır. Məsələn: Quşçu, Pəyhan, Xanəyə və s.

Toponimlərin tərkibində olan sözləri araşdırarkən camaatımızın dilindəki morfoloji xüsusiyyəti, qədim mədəniyyət nümunələrini aşağıda qeyd olunanlardan açıq-aşkar görürük.

1. Hal, hərəkət, vəziyyət bildirən sözlərdən törəmənlər: Baharölən, Qəbilölən, Qoçaşan, Əlibiçən, Dəvəuçan, Səməddüşən və s.

2. Ad bildirən sözlərdən toponimlər: Əliqulular, Muradxanlı, Qarakişilər və s.

3. Totonim və zoonimlərdən törənənlər: Söyüdlü, Çınarlı, Ardıclı, Arpalı, Maraluçan, Tülkülü, Hallı və s.

4. Hidronimlərin oykonimləşməsindən törənənlər: Güllə bulaq, Güllü bulaq, Qotur bulaq, Qara bulaq, Kor bulaq, İsti bulaq və s.

5. Dini, müqəddəs məfhumlardan törənənlər: Mollabürhan, Mollalı, Mirlər, Əfəndilər.

6. Hidronimlərdən törənən su mənbələrinin adları: Dərə bulaq, Yazı Kəhrizi, Sulu dərə, Bəxtiyarlı çayı, Xallava çayı və s.

7. Əlamət və keyfiyyət bildirən sözlərdən törəmələr: Ala dağ, Aladin, Qarakaha, Sarı bulaq, Ağyol, Sarıyoxuş, Sarıdərə, Qara Güney və s.

8. Kəmiyyət bildirən sözlərdən törəmələr: Qırxarşın quyu, Yeddi bulaq, Qoşa bulaq, Göllər.

9. Qara sözündən düzəlmiş toponimlər rayon ərazisində daha çoxluq təşkil edir. Qaranlıq dərə, Qara quzey, Qara güney, Qara daş, Qara qaya və s.

10. Mikro toponimlərə əlavə olunan: “Böyük”, “Yan”, “Alt”, “Üst”, “Qabaq” dal və s. istiqamət bildirən sözlərdən törəmələr.

Qılınctəpənin yanı, Ziyarətin üstü, Qalanın qabağı, Şor bulağın arxası, Qara qayanın üstü, Çınarların böyrü və s.

İnformatorların adları.

1. Abdullayev Hacı Saray kəndi- 54 yaş
2. Abbasov Vahab Kavdadıq kəndi- 70 yaş
3. Bədəlov Əyyub Dəmirçilər kəndi- 70 yaş
4. Eyvazov Elşad Tarovlu kəndi- 60 yaş
5. Ələsgərov Əli Hal kəndi- 75 yaş
6. Əliyev Allahverdi Teymur Müskanlı kəndi- 64 yaş
7. Əliyev Bəhrəm Mərdanlı kəndi- 83 yaş
8. Əliyev Kamil Cibikli kəndi- 76 yaş
9. Əliyev Razim Çardaxlı kəndi- 66 yaş
10. Əhmədova Almas Xallava kəndi- 62 yaş
11. Əhmədov Kamil Diləli Müskanlı kəndi- 63 yaş
12. Əhmədov Məhəmməd Muradxanlı kəndi- 77 yaş
13. Yaqubov Sabir Mahrızlu kəndi- 68 yaş
14. Şirinov Rasim Hal kəndi- 63 yaş
15. Hədiyev Həsən Qaralar kəndi- 73 yaş
16. Hüseynov Akif Göyərcik kəndi- 74 yaş
17. İmanov Vidadi Çərəli kəndi- 56 yaş
18. İslamov Xasay Xəndək kəndi- 89 yaş
19. İsmayılov Surxay Dondarlı kəndi- 67 yaş
20. İsmayılov Telman Əyin kəndi- 74 yaş
21. Qurbanov Əvəz Xələc kəndi- 86 yaş
22. Mehdiyev Şirin Qəzryan kəndi- 67 yaş
23. Məmmədov Qulam Qayalı kəndi- 83 yaş

24. Məmmədov Yavər Hacılı kəndi- 60 yaş
25. Mir Həmid Hacılı kəndi- 85 yaş
26. Şahməmmədov Ədalət Aşağı Cibikli kəndi- 64 yaş
27. Dəmirov Qafqaz Mahmudlu kəndi- 63 yaş
28. Babayev Mehbalı Xallava kəndi- 74 yaş
29. İsayev Yusif Saray kəndi- 75 yaş
30. Sevi Sevdimaliyev Göyyal kəndi- 73 yaş
31. Piriyeu Müslüm Tatar kəndi- 80 yaş
32. Şirinov Zəfər Əyin kəndi- 63 yaş
33. Ağayev Qəhrəman Xələc kəndi- 76 yaş
34. İsayev Vasif Saray kəndi- 70 yaş
35. Əlirzayev Vahid Qilican kəndi- 67 yaş
36. Əfəndiyev Hacı Həmdulla Dondarlı kəndi- 61 yaş
37. Elbrus Qayalı Qayalı kəndi- 60 yaş
38. Firdovsi Cəfərxan Yuxarı Mollu kəndi- 62 yaş
39. Əsədov Ədalət Göyyal kəndi- 57 yaş
40. Qasımov Zakir Yuxarı Xocamsaxlı kəndi- 58 yaş
41. İsgəndərov İzzət Qarağac kəndi- 58 yaş
42. İmanov Əbdüləli Y. Mollu kəndi- 60 yaş
43. Nəcəfov Yelmar Hacılı kəndi- 57 yaş
44. Hüseynova Nəbat Mirlər kəndi- 54 yaş
45. Mustafayev Asif Qaralar kəndi- 67 yaş
46. Cəfərov Əhəd Mahruzlu kəndi- 68 yaş
47. Orucov Möhlət Diləli Müskanlı kəndi- 59 yaş
48. Rüstəmov Süleyman Mahmudlu kəndi- 85 yaş

49. Sarıyev Loğman Mahmudlu kəndi- 67 yaş
50. Şəkərəliyev Arif Başarat kəndi- 83 yaş
51. Bədəlov Ərşad Dəmirçilər kəndi- 70 yaş
52. Süleymanov İlyas Qubadlı şəhəri- 62 yaş
53. Qəhrəman Ağayev Mustan kəndi- 76 yaş
54. Bayramov Bayram Mirlər kəndi- 87 yaş
55. Abbas Məmmədov Qayalı kəndi– 70 yaş
56. Bayramov Çingiz Çardaxlı kəndi- 81 yaş
57. Eldar Xanlaroğlu Göyərcik kəndi- 60 yaş
58. Allahverdiyev Allahverən Aşağı Mollu kəndi -56 yaş
59. Hüseynov Qurban Qayalı kəndi- 82 yaş

Ərazi icra nümayəndəlikləri

1. Zərqəm İsmayılov Məlikəhmədli kəndi
2. Azər İbadov Milanlı kəndi
3. Rafiq İsmayılov Mollu kəndi
4. Telman Cabbarov Zılanlı kəndi
5. Cəfər Rəsulov Mehrili kəndi
6. Mehman Adıgözəlov Novlu kəndi
7. Mehman Talıbov Çardaxlı kəndi
8. Xanış Cəfərov Tatar kəndi
9. Azad Hüseynov Zor kəndi
10. Ramiz Quliyev Ulaşlı kəndi
11. Qadir Mikayılov Həmzəli kəndi
12. Şahkərən Mahmudov Muğanlı kəndi
13. Rəhim Məmmədov Qarakişilər kəndi
14. Aslan Şahbazov Novlu Gürcülü Mərzə kəndləri
15. Vahab Abbasov Qaralar kəndi
16. Əyyub Bədəlov Dəmirçilər kəndi
17. Novruz Fərzəliyev Qayalı Abdalanlı kəndi
18. İmanqulu Şahmurdov Qubadlı şəhəri
19. Mahir Seyidbəyli Xudlar kəndi
20. Etibar Mehdiyev Tarovlu kəndi
21. Oktay Əsgərov Xələc kəndi
22. İsmayıl Məmmədov Xıdırlı kəndi
23. Fazil Əsədov İşıqlı kəndi, Muradxanlı kəndi
24. Hüseyn Bəylərov Göyərcik kəndi
25. Valeh Rüstəmov Xanlıq kəndi
26. Həzi Həziyev Qəzyan kəndi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat
(Azərbaycan dilində)

1. Abdullayev Ə., Seyidov J., Həsənov A., “Müasir Azərbaycan dili (sintaksis)” Bakı, Maarif, 1972, 456 s.
2. Adilov M. “Niyə belə deyirik?” Bakı.1974, 199 s.
3. Adilov M. “Azərbaycan zoonimləri haqqında”
4. S.M. Kirov adına ADU-nun elmi əsərləri 2, 1979, s. 14-20.
5. “Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti.” Bakı.1964, 480 s.
6. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti.” (II cild) Bakı. 1980, 576 s.
7. “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti” Bakı. 1975, 600 s.
8. “Azərbaycan klassik ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözlərinin lüğəti” Bakı. Maarif. B. 1981, 280 s.
9. “Azərbaycan SSR-in inzibati-ərazi bölgüsü” (VI nəşr) Bakı.Azərnəşr, 1979, 220 s.
10. “Azərbaycan onomastikası problemləri” (I cild), Bakı. 1986.
11. “Azərbaycan onomastikası problemləri”. (II cild), Bakı. 1988, 308 s.
12. “Azərbaycan tarixi” (I cild) Bakı. 1958, 422 s.
13. Bağirov Q.Ə. “Ermənistan SSR Sisyan rayonu”
14. Namiz “Azəri şivələri” dissertasiya. Bakı. 1966, 326 s.
15. Bakıxanov A. “Gülüstani-İrəm”. Bakı. 1951, 253 s.

16. Bünyadov Z.M. “Azərbaycan Atabəylər dövləti”. Bakı. 1985, 268 s.
17. Bünyadov Z.M. “Azərbaycan VII-IX əsrlərdə” Bakı. Azərənşır. 1989, 336 s.
18. Vəzirov N. “Seçilmiş əsərləri” Maarif. Bakı. 1976, 76 s.
19. Vəliyev K. “Dastan poetikası” Bakı.Yazıçı. 1984, 223 s.
20. “Qaçaq Nəbi” dastanı. Bakı. 1961, 372 s.
21. Eyruz Məhəmmədov “Bir kəndin camaatı”
22. Yaşar Fətiyev “Dolub daşan Qubadlım”. Bakı 2004
23. Razim Əliyev “Türk-şumer dünyagörüşü və dil” 2005
24. Yaqub Mahmudov, Malik İsakov “Qubadlı” Bakı 2013
25. Elbrus Şahmar “Mənim kövrək Qubadlım”
26. Qurbanov A.M. “Azərbaycan onomastikası” Bakı. 1986, 116 s.
27. Qurbanov A.M. “Azərbaycan dilinin onomalogiyası” Bakı. Maarif 1988, 596 s.
28. Qurbanov A.M. “Müasir Azərbaycan ədəbi dili” Bakı. Maarif 1985, 408 s.
29. Qurbanov A.M. “Azərbaycan dili onomastik leksikasının tədqiqi problemləri”
30. Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri. Dil, ədəbiyyat və incəsənət seriyası. 1987, 4,36-39 s.
31. Dəmirçizadə Ə. “50 söz”. Bakı. 1963, 104 s.

32. Əsədov Ə.N. “Toponimlər coğrafi xəritələrdə” Bakı. 1985, 82 s.
33. Əsgərov N. “Azərbaycan dilində hidronimlər” Namizədlik dissertasiyası. Bakı. 1986, 20 s.
34. Əhmədov T. “Azərbaycan poletonomiyası” Bakı. 1985, 87 s.
35. Əhmədov T. “El obamızın adları”. Bakı. 1984, 125 s.
36. Əhmədov T. “Azərbaycan poletonomiyasında qədim leksik-semantik elementlər”. AFM. 1984, 169-178 s.
37. Zeynalov F. “Türkologiyasının əsasları” Bakı. 1981, 344 s.
38. Yusifov Y, Kərimov S. “Toponimikanın əsasları” Bakı. 1981, 344 s.
39. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı. Bakı.1988, 265 s.
40. “İzahlı coğrafi adlar lüğəti” Bakı. 1960, 266 s.
41. İsrəfilov R.D. “Azərbaycan dilinin onomatikası” Bakı. 1987, 188 s. Məşədiyev Q.İ., Cəfərov Q.H.
42. Mahmud Kaşğari “Divani Lüğət-it-türk”.
43. Məmmədov Ə. “Qarayazı düzündən Xəzər dənizinə qədər” Bakı. 1079, 109 s.
44. Məmmədov J. “Orxon-Yenisey abidələrində adlar” Bakı. (I hissə). 1979 , 113 s.
45. Məmmədov J. “Orxon-Yenisey abidələrində adlar” Bakı. (II hissə) 1981, 103 s.

46. Məmmədov H. “Dəftəri-müfəssəli-əyaləti” Tiflisdə yer adları. AFM. 1984, II buxar. Səh. 156-162.
47. Mirzəzadə H. “Azərbaycan dilinin tarixi morfoloqiyası” Bakı. 1962, 372 s.
48. Y.B.Yusifov, S.K.Kərimov “Toponomikanın əsasları” 1987, səh 72,73
49. Nemətova M., Heydərov M., “Nadir tapıntı” “Elm və həyat” jurnalı. 1977, səh 5, 9.
50. Nəbiyev N. “Coğrafi adların mənşəyi” Bakı. Azərənşr. 1965, 75 s.
51. Rüstəmov Ə. “Oğuz etnotoponimi haqqında”
52. “Azərbaycan dilçiliyinin aktual problemləri” Gənc dilçilərin respublika konfransının materialları. Bakı. Elm 1989, s. 27-29.
53. Seyidov M. “Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları” Bakı. 1983, s. 282.
54. Seyidov M. “Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən” Bakı. Yazıçı 1989, 496 s.
55. Seyidov M. “Dədə Qorqud qəhrəmanlarının kökünü düşünərkən”. “Elm və həyat” jur. 1987, 1, s. 16.
56. Seyidov M. “Soykökümüzü düşünərkən”. “Ulduz” jur. 1988, 4 s. 88-89.
57. Xəlilov Ş.X. “Əsrarnamənin dili” Bakı. 1988, 14 s.
58. Sümər F. “Oğuzlar”. B. 1992.
59. Hacıyev T., Vəliyev K. “Azərbaycan dili tarixi” Bakı. 1983, 187 s.

60. Hacıyev T. “Azərbaycan qədim onomastikasına dair” AFM. II buraxılış. Bakı. 1984, 125-136 s.
61. Cəlilov F. “Azərbaycan dilinin morfologiyası”. Bakı. Maarif 1980, 285 s.
62. Cəlilov F. “Qəmər (Kimmer) tayfaları” “Elm və həyat” jur. 1987, 7, s. 24.
63. Cəfərov S. “Müasir Azərbaycan dili” Bakı 1982, 214 s.
64. Şirəliyev M. “Azərbaycan dialektologiyasının əsasları” Bakı 1968, s. 325.
65. Q.Qeybullayev “Qədim türklər və Ermənistan” Bakı 1992
66. Mir Mehdi Xəzani “Kitabı tarixi Qarabağ”.
67. Musa Urud “Zəngəzurun toponimləri”. Bakı 2000
68. T.Mustafazadə “Qarabağ xanlığı”. Bakı 2010
69. İncilab Quliyev “Qubadlıda qalan günlər”. Bakı 2006
70. Elburus Şahmar “Ocaq yanğısı”. 2004

MÜNDƏRİCAT

Müəllifdən	4
I Fəsil. Qubadlı qədim Azərbaycan torpağıdır	14
I. 1. Qubadlı rayonunun coğrafiyası, mövqeyi, yaranma və inkişaf tarixi	21
I. 2. Əhalisi, sosial-iqtisadi inkişafı	29
I. 3. Qubadlının fəxarətlə anılan şəxsiyyətləri	34
II Fəsil. Rayonun oykonimləri	46
II. 1. Hidronimlərdən törənən oykonimlər	119
II. 2. Memorial oykonimlər	119
II. 3. Oronimlərdən törənən oykonimlər	120
II. 4. Coğrafi oykonimlər	121
II. 5. Qubadlı rayonu ərazisində olmuş qədim yurd yerləri	121
III Fəsil. Rayonun oronimləri	126
III. 1. Qubadlı toponiminin mənşəyi haqqında	180
III. 2. Zootoponimlər	209
III. 3. Antropooykonimlər	211
III. 4. Qalaları	212
III. 5. Mağaraları (kahaları)	213
III. 6. Körpülər	213
III. 7. Rayonun abidələri	214
IV Fəsil. Rayonun hidronimləri	221
IV. 1. Rayonun bulaqları	223
Nəticə	235
İnformatorların adları	237
Ərazi icra nümayəndəlikləri	240
İstifadə olunmuş ədəbiyyat (<i>Azərbaycan dilində</i>)	241

Salmanov Çingiz İsa oğlu 14 may 1956-cı ildə Qubadlı rayonunun Xələc kəndində anadan olmuşdur.

1975-ci ildə Şuşa Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun baytarlıq fakültəsini, 1981-ci ildə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Pedaqoji fakültəsini bitirmişdir. Çingiz Quliyev adına Çardaxlı kənd tam orta məktəbinin direktorudur. On iki kitabın - 4 dərslük, 3 dərs vəsaiti, 5 metodik vəsaitin, I-XI siniflər üçün fiziki tərbiyə üzrə tədris proqramlarının müəlliflərindən biri, eləcə də “Xələc iman yeri, möcüzələr ocağıdır” kitabının müəllifidir.

Hal- hazırda “Gənclərin mənəvi fiziki tərbiyəsində xalq oyun ənənələrinin rolu” dərs vəsaiti və “Mütəhərrik oyunlar” dərslük kitabı Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında dərslük kimi tədris olunur.

Çingiz Salmanov bu və digər xidmətlərinə görə “Qızıl qələm”, “Əsrin ziyalısı”, “Əsl pedaqoq, “Xalq ziyalısı” diplomlarına, “Yusif Məmmədəliyev mükafatına”, Həsən bəy Zərdabi adına fəxri diplom və medala layiq görülüb.

Çingiz Salmanov

QUBADLININ YER - YURD ADLARI
(Mononimləri)

Nəşriyyatın direktoru: **Ceyhun Xəlilov**

Korrektor: **Günay Atakişiyeva**

Dizayner: **Vüsalə Qəribova**

Operator: **Şəfəq Binyatova**

Texniki redaktor: **İlahə Lələyeva**

Çapa imzalanmışdır: 23.05.2015.

Kağız formatı 60x84. Ofset çapı 1/16.

Fiziki ç.v. 16,5. Tiraj: 200

Ünvan: Sumqayıt şəh., 13-cü mkr. Niyazi küç.

E-mail: bilik-2008@mail.ru

Tel.: (012) 408 39 51; (018) 656 50 42.